

LÝDIA MACHOVÁ – LUCIA PAULÍNYOVÁ

**PREKLADATEĽSKÉ
LISTY**   **TEÓRIA**
5   **KRITIKA**
PRAX PREKLADU

ZBORNÍK ŠTÚDIÍ A ŠTUDENTSKÝCH PRÁČ
Z XX. ROČNÍKA PREKLADATEĽSKEJ UNIVERZIÁDY

2016
UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE

PREKLADATEĽSKÉ LISTY 5
Teória, kritika a prax prekladu

Zborník vyšiel s finančným príspevkom
Filozofickej fakulty Univerzity Komenského.

Za obsah príspevkov zodpovedajú autori.

Študentskú súťaž Prekladateľská univerziáda
organizačne a finančne zabezpečil Literárny fond.

Vítané práce z Prekladateľskej univerziády 2015
sú uverejnené v pôvodnom znení, bez redakčnej úpravy.

Editori: Mgr. Lýdia Machová
Mgr. Lucia Paulínyová, PhD.

Vedeckí recenzenti: prof. PhDr. Eva Tandlichová, CSc.
doc. PhDr. Alojz Keníž, CSc.

© Univerzita Komenského v Bratislave, 2016

ISBN 978-80-223-4057-1

OBSAH

Stručne na úvod.....	5
<i>Alojz Keníž</i>	
ŠTÚDIE	7
Treba skúmať projektový manažment v preklade?.....	9
<i>Zuzana Angelovičová</i>	
Vybrané poznámky k slovenskému prekladu seriálu <i>Glee</i> v kontraste s jeho českou verziou alebo Ako vyzerá (ne)profesionálny preklad	24
<i>Ester Demjanová</i>	
Titulkovanie pre nepočujúcich v slovenskom kontexte	40
<i>Veronika Fraňová</i>	
Interpretácia prekladu diela D. Walliamsa <i>Babka gaunerka</i>	53
<i>Mária Hrozáňová</i>	
Preklad mien postáv v diele <i>Dievča, ktoré oboplávalo čarokraj v lodi vlastnej výroby</i>	65
<i>Katarína Kopčanová</i>	
Návrh hodnotiaceho formulára na tlmočnicku sebareflexiu pri simultánnom tlmočení	76
<i>Lýdia Machová</i>	
Typy audiovizuálneho prekladu včera a dnes	91
<i>Lucia Paulínyová</i>	
O niektorých aspektoch používania symbolov v dielach J. R. R. Tolkiena a hľadani adekvátnych ekvivalentov v slovenskom preklade.....	105
<i>Ivo Poláček</i>	
Sebareflexia vlastného prekladu predložiek: interferencia pri preklade z tretieho jazyka do druhého a naopak	112
<i>Zuzana Rajčáková</i>	
<i>Hry o život</i> v slovenskom preklade: využitie imagenu a výrazovej sústavy pri kritike prekladu	124
<i>Lívia Schlencová</i>	
Prechod medzi konzekutívnym a simultánnym tlmočením a organizácia štúdia tlmočenia na Slovensku.....	135
<i>Pavol Šveda</i>	

PREKLADATELSKÉ LISTY 5

K prekladu zástupných výrazov a slovných spojení v beletrii	150
<i>Dominika Uhríková</i>	
Prekladateľské oriešky v dielach <i>Alica v krajine zázrakov</i> a <i>Za zrkadlom</i>	162
<i>Katarína Václavíková</i>	
Výhody a nevýhody nástrojov CAT v praxi.....	173
<i>Barbora Vinczeová</i>	

CENY ANTONA POPOVIČA ZA UMELECKÝ PREKLAD .....

183

VÝBOR SEKCIE PRE UMELECKÝ PREKLAD LITERÁRNEHO FONDU

1. CENA: Doris Lessingová: <i>Ráno v Afrike</i>	185
<i>Monika Illéšová</i>	
2. CENA: Vsevolod Garšin: <i>Legenda o hrdom Agejovi</i>	192
<i>Emilia Herčková</i>	
3. CENA: Colin C. Conway: <i>Osemdesiata šiesta ulica</i>	200
<i>Nikoleta Račková</i>	

SLOVENSKÁ SPOLOČNOSŤ PREKLADATELOV UMELECKEJ LITERATÚRY

1. CENA: Agatha Christie: <i>Dve stopy</i>	208
<i>Marián Kabát</i>	
2. CENA: Dominique Besançonová (ed.): <i>Údolie bez návratu, O troch sudičkách</i>	216
<i>Veronika Matúšová</i>	
3. CENA: Ilse Aichingerová: <i>Príbeh v zrkadle</i>	225
<i>Veronika Fraňová</i>	

CENY ANTONA POPOVIČA ZA VEDECKÝ A ODBORNÝ PREKLAD ....

233

VÝBOR SEKCIE PRE VEDECKÝ A ODBORNÝ PREKLAD LITERÁRNEHO FONDU

1. CENA: Eckhard Freund: <i>Regulácia v stavovom priestore</i>	235
<i>Katarína Ďurovská</i>	
2. CENA: David W. Anthony: <i>Ako zrekonštruovať mŕtvy jazyk</i>	245
<i>Veronika Kvietková</i>	
3. CENA: Marija Portňaginová: <i>Mám teplú ruku</i>	250
<i>Magdaléna Jurkemíková</i>	

SLOVENSKÁ SPOLOČNOSŤ PREKLADATELOV ODBORNEJ LITERATÚRY

CENA: Joshua Rothman: <i>História „lásky“ k čítaniu</i>	257
<i>Martin Masliš</i>	

STRUČNE NA ÚVOD

Ako už tradične aj tento rok predkladáme akademickej prekladateľskej i ne-prekladateľskej, ale aj laickej verejnosti ďalší, už piaty, zborník *Prekladateľské listy*. Obsahuje, ako sa stalo zvykom, trinásť kritických a teoretických prekladateľských štúdií, šesť umeleckých prekladov a štyri odborné preklady zo študentskej súťaže Prekladateľská univerziáda, ktorá sa konala v roku 2015. Za krátke trvanie vydávania zborníka si po celom Slovenku získal značný počet čitateľov a najmä prispievateľov a zároveň pochvalné uznanie translatoológov zo všetkých univerzitných pracovísk, kde sa preklad a tlmočenie vyučuje.

V niektorom z prvých úvodov k *Prekladateľským listom* som napísal, že naša snaha o ich vydávanie vyviera z dvoch prameňov: v prvom, konkrétnom a prozaickom rade poskytnúť študentom priestor na publikovanie, prospešný pre ich ďalšie uplatnenie. V druhom rade vychádza z tragického, ale reálneho faktu, že v našej spoločnosti, a zrejme aj v globálnom rozmere, sa humanitné obory, programy a celkovo myslenie odsunuli na vedľajšiu, navyše slepú koľaj. K týmto dvom prameňom dnes pripájam ešte jeden, a tým je snaha zameraná na kvalitu slovenského prekladu. V našich podmienkach sa realizuje štúdiami interpretujúcimi a porovnávajúcimi originálny text s preloženým, pričom sa autori sústreďujú na vzťahy ekvivalencie a adekvátnosti medzi textami, no najmä na to, čo J. Ferenčík nazval dobrá slovenčina. Práve táto stránka prekladateľskej činnosti je alfou a omegou celého pedagogického pôsobenia pri výučbe prekladateľstva a tlmočníctva na našej fakulte, ale poznám aj iné pracoviská, a tam postupujú rovnako.

Nedávno sa mi však dostal do rúk Romboid, ročník XLVIII, 5 – 6, 2013 a nedá mi, aby som sa s čitateľmi nepodelil, aké perly poznania sa na mňa z neho sypali. Časopis zorganizoval anketu so štyrmi otázkami a tie údaje poslal trom desiatkam prekladateľov, jedna z nich znela: Potrebujeme špecializované prekladateľské vzdelávanie na univerzitnej úrovni? Ak áno, akú by malo mať podobu? Prečítal som si odpoveď A. Bžocha, prekladateľa, germanistu a nederlandistu, a ja by som ešte doplnil samozvaného, bohorovného a všestranného odborníka v oblasti prekladateľstva a tlmočníctva. Neveril som vlastným očiam, lebo podľa tohto translatológa je také štúdium *anachronizmus*. (Po štyridsiatich šiestich rokoch existencie). *Produkuje len budúcich nezamestnaných* a je vraj tragédiou, že títo mladí

Ľudia sú síce „nadupaní“ v teórii A. Popoviča alebo iných anachronických koryfejov, ale zväčša poriadne neovládajú cieľový jazyk – slovenčinu. A ďalej už strieľal od pása: „Na slávnych slovenských translatológiách doteraz nikomu nenapadlo, že bez kultivácie slovenčiny nikdy dobrých prekladateľov a tlmočníkov nevychovejú“ (s. 56-57). Je naozaj pod ľudskú dôstojnosť reagovať na takéto bezduché nezmysly a invetivy, ale nedá mi, aby som pána Bžocha neupozornil, že práve prekladatelia bez prekladateľského školenia sú autormi najsubštandardnejších prekladov práve z hľadiska ovládania východiskového aj cieľového jazyka, čo dokazuje množstvo diplomových, bakalárskych prác a tiež príspevky v našom zborníku a v bansko-bystrickej *Kritike prekladu*.

V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že v našej spoločnosti sa slovenský jazyk zanedbáva už v škôlke, po nej na základnej škole a ďalej na strednej škole. Preto na univerzitu prichádzajú študenti s nedostatočnou prirodzenou, vrodenuou či vypestovanou imúnnosťou voči cudziemu jazyku (angličtina, čeština a pod.), s nízkou vzdelanosťou, resp. slabými vedomosťami zo spisovného jazyka, s prehnanou sebadôverou a rôznymi individuálnymi postojmi k jazyku. Toto podhubie potom plodí hybridné texty – slovenský jazyk sa hybridizuje už nielen v preklade, ale aj pri tvorbe pôvodných slovenských textov. Hybridizácia je v súčasnosti nosnou témou západnej translatológie, kde ju spájajú s globalizáciou, postkolonializmom a pod. A keďže Slovákov odjakživa očarujú zásadne cudzie, nie domáce entity, už aj my budeme mať v Banskej Bystrici konferenciu o hybridizácii, hoci nikoho neglobalizujeme ani sme nikoho nekolonizovali.

Ak si trochu osviežime pamäť a spomenieme na J. Mistríka, zistíme, že sa už dávno s problémom hybridizácie vyrovnal. Podľa jeho názoru slová, ktoré sa do slovenčiny preberajú a majú v ňom adekvátne slovné vyjadrenie, sú barbarizmy, čiže z nášho pohľadu nejde o hybridizáciu, ale o barbarizáciu a reč plná barbarizmov sa nenazýva hybridná alebo hybrid, ale makarónska alebo makarónčina. Okrem toho A. Popovič pracoval nielen s opozíciou exotizácia a naturalizácia, pripúšťal aj tretiu možnosť kreolizáciu. Keďže však pri preklade všeobecne a pri umeleckom zvlášť ide o tvorbu textu v materinskom jazyku, je potrebné, aby sa prekladatelia z neho usilovali vyťažiť maximum, a preto sa prikláňame k naturalizácii. Svoj názor podporíme citovaním B. Hečka z knihy *Dobrodružstvo prekladu: Synonymom nepreložiteľnosti je slabá erudícia a duševná lenivosť*. Podľa nášho názoru sa prípadné uvažovanie o hybridizácii a barbarizácii jazyka nedá lepšie interpretovať.

Alojz Keníž

ŠTÚDIE

TREBA SKÚMAŤ PROJEKTOVÝ MANAŽMENT V PREKLADĚ?

Zuzana Angelovičová

Zuzana Kraviarová-Angelovičová je externá doktorandka na Katedre anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici. Venuje sa výskumu projektového manažmentu v prekladateľstve a pôsobí ako prekladateľka a tlmočníčka na voľnej nohe. V minulosti pracovala ako odborná asistentka na Katedre anglistiky a amerikanistiky na svojej alma mater a ako projektová manažérka Prekladateľskej a tlmočnickej spoločnosti Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela.

1 PREČO PROJEKTOVÝ MANAŽMENT?

Výskum projektového manažmentu v prekladateľstve je podľa nás potrebný prínajmenšom zo štyroch dôvodov. Prvým je fakt, že **projektoví manažéri sú často prvým a jediným kontaktom zákazníka so svetom prekladu**, pričom zákazník často netuší, že sa rozpráva s človekom, ktorý o prekladoch nevie oveľa viac ako on, keďže je pravdepodobne absolventom iného ako prekladateľského odboru. Uvedomujeme si, že často aj absolventi prekladateľstva pôsobia vo funkcii projektových manažérov, napriek tomu si však myslíme, že väčšina vyštudovala iné odbory. Otázkou je, aký obraz naša profesia vďaka projektovým manažérom nadobúda v očiach klienta.

Druhým dôvodom je **vplyv na proces prekladu** (v užšom i širšom zmysle – od získania klienta až po odovzdanie hotového prekladu). Máme na mysli najmä jav, ktorý vyplynul z globalizácie a nárastu dopytu po rýchlom preklade sivej literatúry¹, teda čoraz častejšie prekladanie v tímoch. Môžeme ho síce odsúdiť, nezmeníme však, že si v prekladateľskej praxi už našiel svoje miesto. Tradične sa však stále vníma ako niečo, čo v konečnom dôsledku zhorší kvalitu výsledného produktu (nech už si pod kvalitou prekladu predstavíme čokoľvek). Ak chceme

zachovať kvalitu prekladu aj v týchto podmienkach, potrebujeme človeka, ktorý by tímovú prácu riadil. To je ďalšia z úloh projektových manažérov.

S týmto je úzko prepojený tretí dôvod, a to **vplyv projektových manažérov na kvalitu prekladu**. Nazdávame sa, že je veľmi veľký, keďže projektívni manažéri majú v rukách množstvo vecí od výberu dodávateľov, cez kontrolu kvality až po riadenie veľkých tímov.

V neposlednom rade je našou motiváciou na výskum projektového manažmentu aj presvedčenie, že vďaka nemu by mohli získať množstvo zručností, schopností a vedomostí nielen agentúry, ale aj prekladatelia na voľnej nohe. Vedeli by ich následne použiť na skvalitnenie svojej práce a zlepšenie konkurencieschopnosti, a výsledky takéhoto výskumu by teda boli priamym **prínosom aj pre prekladateľov v praxi**.

2 PRAGMATICKÉ VÝCHODISKÁ SKÚMANIA PROJEKTOVÉHO MANAŽMENTU V PREKLADATEĽSTVE

Pri uvažovaní o etapách, ktorými text po zadaní prechádza, sa dá zjednodušene hovoriť o dvoch prípadoch: (1) zadávateľ zadá text, prekladateľ ho preloží a odovzdá, alebo (2) zadávateľ zadá text, do procesu vstúpi sprostredkovateľ, ktorý text znova zadá prekladateľovi, aby ho preložil a následne opäť odovzdal sprostredkovateľovi, ktorý (so zaradením kontroly kvality alebo bez nej) text odovzdá zadávateľovi. Laicky povedané, za sprostredkovateľa možno považovať každého, kto vstupuje do priameho vzťahu klient – prekladateľ. V kontexte prekladu sivej literatúry, ktorý sme načrtli v úvode, budú týmto medzičlánkom rôzne typy firiem, agentúr a spoločností. Predpokladáme, že práve pri sprostredkovanom preklade možno zistiť najviac informácií o špecifikách projektového manažmentu v prekladateľstve. Medzinárodná norma EN 15038: 2006 ho uvádza ako jeden z predpokladov zabezpečenia kvality prekladu ako produktu a práve sprostredkovateľské subjekty asi najviac využívajú možnosť certifikovať sa podľa nej. V tomto príspevku, tak ako aj v celom našom dizertačnom výskume, pracujeme s termínom **sprostredkovaný preklad** a spomínaný medzičlánok všeobecne nazývame **sprostredkovateľom prekladu**. Medzi základné znaky tohto segmentu podľa nášho názoru patrí jeho heterogenita a z nej vyplývajúca snaha o štandardizáciu. Pod heterogenitou máme na mysli rôznorodosť subjektov, ktoré podnikajú v oblasti sprostredkovaného prekladu a takisto rôznorodosť stupňa zainteresovanosti v prekladateľstve (keďže existujú subjekty, ktoré majú sprostredkovanie prekladu ako svoj jediný predmet podnikania, a na druhej strane sú aj také, ktoré ho ponúkajú len ako doplnkovú službu).

2.1 Heterogenita segmentu sprostredkovaného prekladu

D. Gouadec uvádza nasledovné typy sprostredkovateľov prekladu:

1) **Prekladateľské spoločnosti:** zamestnávajú interných zamestnancov, napr. prekladateľov, korektorov, redaktorov, terminológov, obchodníkov, odborníkov na IKT a pod.

2) **Brokerské firmy:** autor ich definuje ako „obchodné entity (často zložené len z jednej osoby), ktoré predávajú preklad (ako finalizovaný produkt) klientom a kupujú ho (ako službu) od prekladateľov (alebo prekladateľských spoločností). Zvyčajne si za to berú veľkú províziu“ (2007, s. 125).

Prekladateľské agentúry považuje takisto za brokerské firmy s tým rozdielom, že zvyčajne zohrávajú aspoň minimálnu úlohu v procese prekladu, napr. pripravujú dokumenty, formátujú, vykonávajú korektúry a pod. Stupeň zapojenia agentúry do procesu sa rôzni, niektoré sa približujú k prekladateľským spoločnostiam, iné k brokerským firmám. Medzi ďalšie charakteristické znaky agentúry patrí napr. nákup takmer všetkých prekladov od externých dodávateľov, zamestnávanie oveľa menšieho počtu interných zamestnancov ako externých prekladateľov a pod. Hlavný rozdiel medzi spoločnosťou a agentúrou spočíva teda najmä v objeme práce realizovanej interne.

3) **Webové agentúry:** ponúkajú preklad len ako vedľajšiu službu, sústreďujú sa hlavne na služby v oblasti internetu, napr. na tvorbu webových stránok. S tým sa však spája potreba lokalizácie, ktorej základom je preklad. Ich portfólio preto obsahuje aj prekladateľské služby.

4) **Pseudospoločnosti:** sú podľa autora buď firmy, v ktorých pracuje len jeden človek, no pomocou presvedčivého marketingu sa snažia robiť dojem veľkej firmy, alebo sú to jednoducho sprostredkovatelia, ktorí preklady za províziu len posúvajú a neponúkajú žiadnu pridanú hodnotu. V tejto kategórii ďalej spomína firmy, ktoré vlastne neexistujú, majú len mailovú schránku a jej správcu, ktorý prípadné zákazky posúva ďalej.

Autor spomína aj **spoločnosti, ktoré fungujú na základe poskytovania praxe študentom**. Zvyčajne zamestnávajú jedného človeka (manažéra), ktorý riadi prax študentov. Pri tomto type upozorňuje na zneužívanie študentov a etické problémy vyplývajúce z nezabezpečenia skutočnej kontrolovanej a kvalitnej praxe.

5) **Poskytovatelia jazykových služieb:** ponúkajú široké portfólio služieb, preklady, kurzy, tvorbu reklamných textov a pod.

6) **Jazykové školy:** ponúkajú preklad len ako jednu z položiek vo svojom portfóliu. Pri sprostredkovateľoch jazykových služieb a jazykových školách autor upozorňuje na nevyhnutnosť aplikovania kritického myslenia pri hodnotení svojich schopností (v súvislosti s nízkou kvalitou prekladov).

7) **Prekladateľské kancelárie:** ide o pomedzný typ. Možno ho chápať rôzne. Môže ísť o skupinu prekladateľov, ktorí sa rozhodli spojiť sily a ponúkať služby klientom jednotne. Takto sú konkurencieschopnejší, keďže ponúkajú viac jazykov a špecializácií. Je však otázne, či tento typ ozaj možno považovať za sprostredkovateľa, keďže všetci zúčastnení sú prekladatelia. Pravdepodobne by to záviselo od toho, či si členovia takejto kancelárie nechávajú za sprostredkovanie províziu. Prekladateľskou kanceláriou nazývame aj organizáciu, ktorá je zodpovedná za preklady pre veľké národné alebo medzinárodné inštitúcie (ibid.).

V Gouadecovom rozdelení chýba etablovaný a veľmi často používaný termín **poskytovateľ prekladateľských služieb**. Ide o strešný termín pochádzajúci z anglického *translation service provider* (TSP), ktorý zaviedla už spomínaná norma EN 15038 v roku 2006. Je definovaný ako „osoba alebo organizácia, ktorá poskytuje prekladateľské služby“ (s. 8). To znamená, že zahŕňa všetky vymenované subjekty i prekladateľov jednotlivcov, ktorí poskytujú službu priamo, bez zapojenia sprostredkovateľa².

G. Samuelsson-Brown (2010) ponúka zaujímavý postreh o tom, že v očiach zákazníkov často neexistuje rozdiel medzi jednotlivými typmi sprostredkovateľov, napr. medzi spoločnosťou a agentúrou, považujú ich za ten istý subjekt. Myslíme si, že toto platí aj na Slovensku. Navyše, prekladateľská agentúra sa u nás často stotožňuje s prekladateľom jednotlivcom, zákazník neraz ani netuší, že je medzi nimi nejaký rozdiel. V tejto súvislosti treba spomenúť negatívny obraz, ktorý majú sprostredkovatelia v očiach prekladateľov. Je to spôsobené najmä nekorektnými praktikami niektorých z nich, tlakom na neustále znižovanie sadzieb, využívaním služieb nekvalifikovaných a nekompetentných prekladateľov, redaktorov, korektorov a projektových manažérov, zneužívaním študentov, vydávaním ich práce za prácu profesionála a pod. Rozdiel medzi korektným a nekorektným sprostredkovateľom najčastejšie spočíva v objeme vyššie spomenutej pridanej hodnoty, teda vo vykonávaní prác mimo prekladu samotného, napr. v zabezpečení kvalitnej korektúry, technického spracovania dokumentu, formátovania, kontroly kvality a pod. Vo všeobecnosti by sa za kritériá klasifikujúce sprostredkovateľov prekladu dali považovať prinajmenšom tieto:

- 1) počet zamestnancov;
- 2) počet aktivít realizovaných interne;
- 3) počet iných poskytovaných služieb;
- 4) existencia iného ako virtuálneho miesta podnikania a i.

2.2 Snaha o štandardizáciu

Vidíme, že sprostredkovateľský segment prekladateľského trhu je heterogénny, a teda dosť neprehľadný, a za označením sprostredkovateľa prekladu sa môže schovať takpovediac ktokoľvek. V kontexte neprehľadného trhu s prekladmi a všeobecného nezáujmu verejnosti spôsobuje takáto heterogenita neistotu na strane klienta a prispieva tiež k zlému obrazu prekladateľstva ako profesie v očiach širokej verejnosti. A. Pym v publikácii o štatúte prekladateľského povolania hovorí o tom, že v období fragmentácie prekladateľského prostredia nepresvedča zákazníka o kvalite často výkon ako taký, ale tzv. signalizačné mechanizmy, čiže dojem, aký subjekty svojím pôsobením vyvolávajú. Postavenie podľa neho netvorí „*schopnosti samotné, ale iba ich hodnota ako ju vníma externé prostredie*“ (2012, s. 3). Ak by sme to mali aplikovať na segment sprostredkovaného prekladu, (vnímané) postavenie prekladateľa nevytvorí skutočný preklad zabezpečený daným subjektom, ale signály, ktoré v trhovom prostredí vysiela. Autor spomína tieto: dôveryhodnosť, profesionálne vylúčenie, výška odmien, uznanie a prestíž, autorita – skúsenosť, štátna autorizácia, akademické vzdelanie (ibid.).

Predpokladáme, že sprostredkovateľské subjekty budú v snahe o vysielanie správnych signálov (inými slovami – v snahe odlíšiť sa od konkurencie a komunikovať vyššiu kvalitu poskytovaných služieb) používať aj štandardizáciu, teda certifikovanie sa podľa rôznych noriem, aby sa zvýšila ich dôveryhodnosť³. L. Masárová ich rozdeľuje na normy zamerané na preklad ako produkt a na proces prekladu. Noriem zameraných na kvalitu prekladu ako produktu je menej, čo je pochopiteľné, keďže koncept kvality prekladu nie je možné jednoznačne zdefinovať, lebo je vágny, subjektívny a neustále sa mení v závislosti od situácie, funkcie prekladu, požiadaviek zadávateľa, doby, jazyka a pod. Ani v akademickom prostredí sa ho ešte nepodarilo jednoznačne zdefinovať⁴. Jednoduchšie je údajne kontrolovať kvalitu vykonania jednotlivých fáz procesu prekladu, čo by malo prispieť k dosiahnutiu kvalitného výsledného produktu. L. Masárová uvádza ako príklad produktovo orientovaných noriem americkú SAE J2450 alebo model Asociácie LISA (Localization Industry Standard Association LISA). Ako príklady noriem zameraných na kontrolu jednotlivých fáz procesu prekladu uvádza národné normy, napr. kanadskú CAN CGSB 131.10, americkú ASTM F2575, taliansku UNI 10574: 2007, rakúske Önorm D 1200: 2000 a Önorm D 1201: 2000 a nemeckú (už neplatnú) DIN 2345: 1998, ktorá sa stala podkladom pre medzinárodne platnú európsku EN 15038: 2006. Ďalšia procesuálne orientovaná norma, ktorá sa používa v prekladateľskom odvetví aj napriek svojmu všeobecnému zameraniu, je norma ISO 9001: 2008 (ibid.). Na základe skúseností z praxe predpokladáme, že v našom prostredí sú sprostredkovatelia certifikovaní na základe normy ISO 9001: 2008 alebo normy EN 15038: 2006, prípadne nie sú certifikovaní vôbec.

Norma ISO 9001: 2008 patrí do radu noriem ISO 9000, ktoré sú zamerané na systémy riadenia kvality. Je to všeobecná norma, ktorú môže použiť akýkoľvek podnik v akomkoľvek odvetví, netýka sa teda len prekladu. Je procesuálne orientovaná, na preklad sa preto dá veľmi dobre aplikovať, keďže, ako sme spomenuli vyššie, v tomto odbore je údajne jednoduchšie riadiť kvalitu vykonávania jednotlivých fáz procesu ako kontrolovať kvalitu produktu, ktorá je veľmi subjektívna a vágna. Jej základom sú tzv. systémy riadenia kvality, konkrétne orientácia sa na zákazníka, vedenie, zapojenie ľudí, procesný princíp, systémový prístup k manažérstvu, neustále zlepšovanie, orientácia sa na fakty pri rozhodovaní a vzájomná prospešnosť vzťahov s dodávateľmi (ISO Quality Management Principles, 2012). Špecifikuje napr. záväzok manažmentu, zameranie sa na zákazníka, plánovanie, komunikáciu, spravovanie zdrojov, realizáciu produktu, meranie, analýzu a zlepšovanie, monitorovanie, analýzu údajov a pod. (SUTN, STN EN ISO 9001⁵). V nadväznosti na to, čo sme o kvalite napísali vyššie, je veľmi zaujímavý aj prístup tejto normy k jej definovaniu. Kvalitu neberie ako absolútnu hodnotu, ale ako premenlivú veličinu, ktorá je vždy závislá od požiadaviek klienta pri konkrétnom projekte (Dunne – Dunnová, 2011)⁶.

Norma EN 15038 vznikla v roku 2006 a nahradila národné normy členov Európskeho výboru pre štandardizáciu (CEN). Je to medzinárodná norma zameraná priamo na štandardizáciu prekladateľského odvetvia, ktorá „špecifikuje požiadavky na poskytovateľa prekladateľských služieb (PPS) s ohľadom na ľudské a technické zdroje, kvalitu a manažérstvo projektu, zmluvný rámec a pracovné postupy“ (EN 15038, s. 7). Usiluje sa o zjednotenie terminológie, upravuje riadenie ľudských zdrojov, vrátane odbornej spôsobilosti prekladateľov, korektorov a recenzentov⁷, technické zdroje, projektový manažment, riadenie kvality, vzťah medzi klientom a PPS, priebeh prekladateľského procesu a v neposlednom rade dodatočné služby s pridanou hodnotou, ktoré môže PPS ponúkať. Norma EN 15038 vychádza z dobre známeho princípu „kontroly štyroch očí“ a v nadväznosti naň veľmi explicitne stanovuje požiadavky na kompetencie jednotlivých členov procesu prekladu.

V roku 2015 vyšla aj norma ISO 17100: 2015, ktorá má nahradiť EN 15038. Vznikla na základe pripomienok k existujúcej EN 15038 (pripravili ju International Standards Organization's Technical Committee ISO/TC 37, Terminology and other language and content resources, Subcommittee SC 5, Translation, interpreting and related technology). Nelíši sa od nej v mnohom, sústreďuje sa hlavne na objasnenie a lepšie vysvetlenie požiadaviek. Zdôrazňuje aj nevyhnutnosť a dôležitosť projektového manažmentu ako predpokladu kvality (QMS International)⁸. Väčšina slovenských sprostredkovateľov má zatiaľ certifikáciu podľa EN 15038 alebo ISO 9001, takže z nich vychádzame aj my.

Dva hlavné rozdiely medzi normami ISO 9001 a EN 15038 (a v budúcnosti aj ISO 17100) sú v tom, že (1) EN 15038 (v budúcnosti aj ISO 17100) je zameraná

priamo na prekladateľské služby a ISO 9001 je všeobecná norma certifikujúca systém riadenia kvality v akomkoľvek odvetví, a (2) EN 15038 (v budúcnosti aj ISO 17100) požiadavky na proces nielen stanovuje (ako ISO 9001), ale ich aj monitoruje, a to v jednotlivých fázach prekladateľského procesu. Čo sa týka výpovednej hodnoty certifikácie podľa niektorej zo spomínaných noriem, sme na pochybách. Ako sme už spomenuli, výskum L. Masárovej (2012) nezistil na strane používateľov prekladateľských služieb pridanú hodnotu certifikácie podľa ani jednej z nich. Navyše, ak sa subjekt certifikuje podľa normy EN 15038 (a teda dokáže, že má všetky predpoklady na poskytnutie kvalitného prekladu, napr. redaktora a korektora), neznamená to, že daný korektor alebo redaktor svoju prácu vykoná adekvátne. Podobne, ak sa subjekt certifikuje podľa ISO 9001 (a teda dokáže, že kontroluje procesy systému riadenia kvality), neznamená to, že dané procesy vždy prebiehajú rovnako a že kvalita ich výsledného produktu je zaručená. Preklad je vysoko subjektívny tvorivý proces ovplyvnený mnohými externými faktormi. Takýto priemyselný prístup k nemu v mene dosiahnutia vyššej kvality podľa nás nie je riešením. Pri skúmaní vybraného segmentu trhu však spomínané normy každopádne musíme vziať do úvahy.

3 UMIESTNENIE VÝSKUMU PROJEKTOVÉHO MANAŽMENTU DO TRANSLATOLÓGIE

Výskum v sociálnych vedách, medzi ktoré translatológia nesporne patrí, sa podľa J. Benča vo všeobecnosti zameriava na „*štúdium sociálnych javov, spoločenských procesov, vzťahov a ďalších stránok života spoločnosti*“ (2001, s. 19). Translatológia je navyše charakteristická vysokou interdisciplinárnou, keďže samotný predmet, spolu s metódami skúmania, prekračuje hranice jednej disciplíny. Z diachrónneho i synchronného hľadiska je pre ňu charakteristické aj kritérium, ktoré J. Benčo nazýva „*komplexným kritériom dominujúcej teoretickej koncepcie*“ (ibid., s. 23). Následkom interdisciplinárneho kontaktu, ktorý v konečnom dôsledku spôsobuje spochybňovanie spomínanej dominujúcej teoretickej koncepcie, sú vo vede o preklade tzv. obraty⁹ (Wolfová, 2007). A. Chesterman v príspevku do zborníka *Constructing a Sociology of Translation* spomína štyri základné: lingvistický, kultúrny, kognitívny a sociologický¹⁰. Pokračuje tvrdením, že tieto štyri základné perspektívy nie sú dôležité len z diachrónneho hľadiska, ale sú dodnes prítomné v súčasnom výskume vo forme úrovni skúmania danej problematiky. Veľmi zjednodušene sa teda dá povedať, že k jednému predmetu skúmania možno v translatológii pristupovať z lingvistického, kultúrneho, kognitívneho alebo sociologického hľadiska. Tieto štyri uhly pohľadu je však možné oddeliť len rámcovo, keďže „*sa často prekrývajú a mnohé výskumy sa ani nedajú realizovať len*

v rámci *jedného prístupu*“ (ibid., s. 174). Základnou teoretickou paradigmatou nášho výskumu je výskum prekladu ako procesu, keďže životný cyklus prekladateľského projektu je vlastne proces prekladu v širšom zmysle slova. Budeme k nemu pristupovať najmä zo sociologického hľadiska. Pre pochopenie teoretického rámca nášho výskumu je však nevyhnutné najprv stručne načrtnúť jeho vývoj vo všeobecnosti.

V translatológii postuloval výskum zameraný na proces prekladu v rámci deskriptívnej translatológie (*process-oriented descriptive translation studies*) už J. Holmes v štúdiu *The name and nature of translation* z roku 1972, ktorá sa považuje za jeden zo základných textov translatológie. Opísal ho však len ako výskum zameraný na psychologické procesy prebiehajúce pri prekladaní. Spomínaný sociologický aspekt však implicitne načrtol na inom mieste spomínanej štúdie, konkrétne v časti o výskume orientovanom na funkciu (*function-oriented descriptive translation studies*), kde uvádza, že výskum zameraný na opisovanie fungovania prekladov v prijímajúcej socio-kultúrnej situácii by mohol viesť k interdisciplinárnej výskumnej oblasti – sociotranslatológii. Zaoberala by sa však len translátom, nie tvorivým procesom, ktorý k nemu viedol. V slovenskej translatológii však sociológiu prekladu ako samostatne vyčlenenú oblasť¹¹ v rámci praxeológie prekladu identifikoval už A. Popovič v roku 1975 v diele *Teória umeleckého prekladu* (s. 20). V. Biloveský a M. Djovčoš v príspevku *Má nám Popovič dnes čo povedať?* na Letnej škole prekladu v roku 2013 venovali tomuto faktu značnú pozornosť: „Zvlášť však treba oceniť, že Popovič už identifikuje sociológiu prekladu ako samostatnú výskumnú oblasť, ktorej sa vo svete dostalo pozornosti až v nedávnych rokoch – Popovič jej potrebu identifikoval už pred štyridsiatimi rokmi“ (s. 52). A. Chesterman (2009) v štúdiu, ktorá rozoberá platnosť Holmesových postulátov po viac ako troch desaťročiach, navrhuje tri podskupiny sociológie prekladu: sociológiu prekladov, sociológiu prekladateľov a sociológiu prekladania. Sociológia prekladov sa zaoberá translátmi a ich fungovaním v prijímajúcej literatúre¹², sociológia prekladateľov prekladateľmi¹³, ich postavením v spoločnosti, sadzbami, pracovnými podmienkami, autorskými právami, akreditáciou, profesijnými združeniami a pod. V centre záujmu sociológie prekladania stoja fázy prekladateľského procesu v širšom zmysle slova, pracovné postupy, kontrola kvality vrátane redakcie, tímový preklad, vzťahy s inými účastníkmi prekladateľského procesu a s klientom. Z tohto uhla pohľadu by sme náš výskum zaradili do sociológie prekladania, ktorá je rámcom pre výskum prekladateľského procesu v širšom ponímaní.

P. Zabalbeascoa navrhuje pri používaní pojmu proces prekladu rozlišovať medzi procesom v širšom a užšom zmysle slova. Širšie poňatie procesu podľa neho „pokrýva fázy priebehu prekladateľského projektu, výber zdrojového textu, výber prekladateľa alebo prekladateľov, prijatie hotového prekladu od prekladate-

la, revíziu a všetky ostatné fázy publikovania (alebo vysielania a pod.), distribúcie k prijímateľom [...], dokonca možno uvažovať aj o zahrnutí kritik, dotlače, reedície, použitia v bibliografiách, citátoch, imitáciách alebo jeho použitia ako zdrojového textu pre preklad do ďalšieho jazyka“ (2000, s. 118). Proces v užšom zmysle slova podľa neho „začína, keď prekladateľ začne analyzovať text, ktorý dostal na preklad, a potom pokračuje, kým neprestane hľadať uspokojivé riešenia čiastkových problémov nachádzajúcich sa v zdrojovom texte a snažiť sa adekvátne preniesť text ako celok“ (ibid.). Širší prístup je podľa autora zameraný skôr na sociokultúrne javy a procesy, užší naopak na lingvistické a štylistické.

G. Saldanhová a S. O'Brienová píšú o dvoch cieľoch výskumu procesu prekladu alebo tlmočenia v translatológii. Prvým je skúmať kognitívne procesy, ktoré riadia kompetenciu translátora a takisto vzťahy medzi kogníciou a translátom. Druhým je pochopenie vplyvu situácie na prebiehajúci proces. Tvrdia, že „výskum procesu prekladu sa často chápe ako výskum mentálnych operácií pri prekladaní, v skutočnosti je tu však predmet skúmania oveľa širší“ (2014, s. 109). Rovnaký uhol pohľadu ponúka aj K. Malmkjærová, ktorá sa zamýšľa nad viacerými významami termínu proces prekladu: „[Termín] sa môže použiť na označenie rôznorodých javov od kognitívnych procesov aktivovaných počas prekladania, či už hovoríme o vedomých alebo podvedomých, až po ten „fyzickejší“ proces začínajúci u klienta a končiaci vyjadrením spokojnosti s konečným produktom“ (2000, s. 163). J. Muñoz Martín postuluje dokonca tri úrovne, na ktorých by sme mali chápať výskum prekladu ako procesu. Prvou je už spomínaná úroveň mentálnych operácií. Druhou je podľa autora podskupina úloh, ktoré sú vykonávané počas prekladania a ako príklady spomína čítanie, písanie alebo overovanie. Tretia úroveň sa týka situácie, v ktorej sa prekladateľský proces odohráva a zahŕňa všetko a všetkých od prvého kontaktu so zadávateľom prekladu až po recepciu finálneho produktu prijímateľom (2010, In: Saldanhová – O'Brienová, 2014). Autor postuluje tri úrovne, prvé dve sa však v skutočnosti týkajú výskumu procesu prekladu v užšom zmysle slova, tak, ako ho chápe P. Zabalbeascoa (2000), teda ide znova o kognitívnu perspektívu. Vidíme, že autori sa zhodujú na dvojakom chápaní procesu prekladu. Nesmieme však zabúdať na to, že striktné oddelenie kognitívneho a sociologického procesu prekladu sa dá aplikovať len v teoretickom uvažovaní. V skutočnosti sa procesy navzájom ovplyvňujú a často prebiehajú v rovnakom čase. Najlepšie to podľa nás vystihuje teória J. Levého, ktorý preklad vnímal ako rozhodovací proces, teda ako sériu po sebe idúcich rozhodnutí (ťahov), ktoré prekladateľa nútia rozhodovať sa (t. j. vyberať si z určitého počtu možností alebo riešení na základe súboru definičných a selektívnych inštrukcií), a to prakticky v ktoromkoľvek momente procesu prekladu (1963). Rozhodovací proces je vždy podmienený situáciou (Wills, 1996). To znamená, že riešenie takého istého problému sa môže v závislosti od situácie výrazne odlišovať. Tento

pohľad na problematiku sa podľa nášho názoru dá vynikajúco aplikovať na prekladateľský proces v užšom i širšom ponímaní.

Výsledky výskumu procesu prekladu v úzkom zmysle slova, teda kognitívnych procesov prebiehajúcich počas prekladania, majú zvyčajne formu rôznych modelov zložených z jednotlivých fáz. V rámci tejto paradigmy rozoznávame dva typy publikácií. Prvý pracuje len s teoretickými postulátmi, ktoré analyzuje a syntetizuje. Fázu empirického výskumu vynecháva. Na základe teoretickej analýzy vo fáze syntézy navrhuje model, ktorý však ďalej neoveruje. Do tejto skupiny patria napríklad aj slovenskí a českí teoretici, ktorí sa vo svojich prácach venovali aj prekladateľskému procesu. J. Levý udáva tieto tri základné fázy prekladateľskej práce: pochopenie predlohy, interpretácia predlohy a preštylizovanie predlohy (1963). Podobne J. Vilikovský postuluje tri fázy: recepcia a interpretácia, formovanie koncepcie, reprodukcia (1984). V zahraničí môžeme ako príklad uviesť známy sekvenčný model prekladu (Gile, 1995) alebo Bellov model, ktorý je v súčasnosti považovaný za jeden z referenčných pre danú oblasť. Pozostáva z fázy analýzy (syntaktickej, sémantickej a pragmatickej) a syntézy (pragmatickej, sémantickej a syntaktickej), medzi ktorými autor predpokladá fázu sémantickej reprezentácie (Bell, 1991). V slovenskom kontexte jeho prístup prevzala a aplikovala E. Gromová (1996). Druhý prístup je založený na empirickom skúmaní, a teda prezentuje teoretické modely (reprezentácie skutočnosti), ktoré následne overuje pomocou experimentov, prípadne výskumu v teréne. Podľa G. Saldanhovej a S. O'Brienovej (2014) sa začal rozvíjať v 80. rokoch 20. storočia a medzi prvými autormi, ktorí v tejto oblasti publikovali, boli napr. J. Tommola (1986) v oblasti tlmočenia alebo H. Krings (1986a, 19986b, 1988) v oblasti prekladu. V 90. rokoch sa práce na tomto type výskumu zintenzívnili a objavilo sa množstvo prác z tejto oblasti, napr. W. Lörscher (1991, 2005), U. Norberg (2003), E. Dmitrova (2005), S. Göpferichová a kol. (2008, 2009), F. F. Alves a kol. (2010), D. Santosová (2003) a iné¹⁴. Čo sa týka metód empirického skúmania, najčastejšie sa používa zaznamenávanie verbálneho komentovania pri preklade (*verbal reports, think-aloud protocols*), sledovanie pohybu rúk po klávesnici (*keystroke logging*) alebo pohybu očí po monitore (*eye tracking, screen recording*). Tematicky sa tento typ výskumu zameriava na krátkodobú pamäť, metakogníciu, kognitívny rytmus práce, kompetencie prekladateľa a vplyv technológie na jednotku prekladu, najnovšie dokonca na posteditáciu (Saldanha – O'Brien, 2014).

Výskum procesu prekladu v širšom zmysle slova je mladší ako jeho predchodca. Ako sme vysvetlili už vyššie, zaujíma sa o proces v najširšom chápaní, od zadania projektu zákazníkom až po úspešné odovzdanie. Skúma takisto jednotlivých účastníkov tohto procesu, ich úlohy, kompetencie, náplň práce, postavenie v spoločnosti a pod. Ide o modernejší a teoreticky menej reflektovaný uhol pohľadu, ktorý sa často prelína s tzv. projektovým cyklom, resp. s fázami prekladateľského

projektu. Tu sa dostávame do oblasti projektového manažmentu. Teoretická reflexia procesu projektového manažmentu v prekladateľstve (a hlavne výskum životného cyklu prekladateľského projektu) je vlastne skúmaním procesu prekladu v širšom zmysle slova. Za všetky novšie modely prekladateľského procesu v širšom zmysle slova na tomto mieste uvedieme len dva reprezentatívne príklady, a to model podľa D. Gouadeca a proces prekladu podľa normy EN 15038: 2006.

D. Gouadec proces prekladu vníma ako zložený z viacerých chronologicky zoradených operácií. Je zidealizovanou predstavou toho, ako by mali práce na preklade prebiehať od momentu vzniku dopytu až po doručenie hotového prekladu v požadovanej forme. Podkladom preň bol protokol na zabezpečenie kvality prekladu, ktorý sa od roku 1986 používal na univerzite v Remeši. Je zameraný skôr prakticky a pozostáva z nasledovných krokov:

- vyhľadanie práce – vznik dopytu po preklade;
- získanie zákazky;
- príprava, plánovanie a organizácia prác na preklade;
- príprava prekladu;
- prenos/preklad;
- kontrola kvality a úpravy;
- uzatvorenie zákazky;
- vytvorenie archívu/aktualizácia nástrojov;
- diseminácia a spätná väzba (2007, s. 55 – 83).

Každý stupeň pozostáva z viacerých fáz, ktoré autor podrobne rozoberá. V porovnaní s modelmi procesu prekladu v užšom zmysle slova však hneď na prvý pohľad badáme jeden markantný rozdiel. Tvoria len jednu z fáz tohto širšieho modelu.

Podľa normy EN 15038: 2006 by mal prekladateľ pri prekladateľskom procese dbať na terminológiu, gramatiku, lexiku, štýl, miestnu kultúru, formátovanie, cieľovú skupinu a účel prekladu. Uvádza aj fázy procesu, a to nasledovne:

- 1) preklad
- 2) kontrola
- 3) revízia
- 4) recenzovanie
- 5) korektúra
- 6) záverečná verifikácia¹⁵ (EN 15038: 2006).

Vidíme, že tento model nezačína zadaním prekladu, ale priamo prekladom. Napriek tomu by sme ho zaradili medzi širšie modely, pretože spomína aj iných účastníkov procesu prekladu, ktorí sa podieľajú na tvorbe výsledného produktu.

ZÁVERY

- 1) Výskum projektového manažmentu v prekladateľstve je potrebný, lebo jeho zaradenie do praxe ovplyvňuje proces prekladu, kvalitu prekladu a obraz o profesii. Môže tiež priniesť množstvo užitočných poznatkov prekladateľom v praxi.
- 2) V teoretickej translitológii je súčasťou paradigmy výskumu prekladateľského procesu v širšom zmysle slova v rámci sociológie prekladania. Životný cyklus prekladateľského projektu je vlastne proces prekladu v širšom zmysle slova.
- 3) Najviac projektových manažérov predpokladáme v segmente sprostredkovaného prekladu. Medzi základné znaky tohto segmentu patrí jeho heterogenita a z nej vyplývajúca snaha o štandardizáciu (snaha o poskytnutie signálu o vyššej kvalite). Výpovedná hodnota certifikácií podľa rôznych noriem je však sporná. Napriek tomu je však nevyhnutné brať ich do úvahy, keďže niektoré z nich prikazujú projektový manažment a vnímajú ho ako predpoklad kvality prekladu.

POZNÁMKY

- ¹ Zatiaľ čo v minulosti sa umelecké texty a odborná knižná literatúra prekladala najmä v knižných vydavateľstvách a nakladateľstvách, dnes rastie potreba prekladu iného typu. Ide najmä o tzv. sivú literatúru (Butora, In: Keníž, 2008), teda o texty s minimálnou umeleckou hodnotou, ktoré sú väčšinou určené na jedno použitie. Ich preklad je väčšinou podmienený potrebou komunikovať v rámci medzinárodnej firmy či inštitúcie, zákonmi krajiny, do ktorej firmy exportujú svoj tovar a pod. Mohli by sme ich nazývať spotrebnými textami a prekladajú sa väčšinou sprostredkované, prostredníctvom prekladateľských agentúr, ktoré v súčasnosti údajne lepšie dokážu zvládnuť ich objem a rôznorodosť cieľových jazykov. Môže sa zdať, že takéto texty sú v porovnaní s knižným prekladom menejcenné, našou úlohou však nie je súdiť ich hodnotu alebo miesto v kultúrnom a hodnotovom systéme dnešného sveta. Našou úlohou, keďže sme v pozícii člena akademickej obce, je reflektovať dianie v praxi, poukázať na prínos, ktorý by mohlo mať v oblasti rozvoja disciplíny a zároveň kriticky hodnotiť jeho vplyv na odbor samotný. Myslíme si, že pred týmto javom nesmieme zatvárať oči.
- ² Sprostredkovateľ prekladov môže okrem prekladu ponúkať alebo sprostredkovať aj rôzne iné služby. G. Samuelsson-Brown v tejto súvislosti spomína napr. terminologickú prácu, tvorbu glosárov, DTP, rešerše, lokalizáciu, korektúry, kvalitu kontroly a riadenie prekladateľských a tlmočnických projektov (2010). Podobne norma EN 15038: 2006 uvádza v prílohe E tzv. neúplný zoznam služieb s pridanou hodnotou (s. 18).
- ³ L. Masárová však zistila, že klienti certifikáciu podľa noriem nevnímajú ako záruku kvality (2012).

- ⁴ J. Houseová tvrdí: „Kvalita prekladu predpokladá teóriu prekladu. Rôznorodé vnímanie prekladu teda spôsobuje aj rôznorodé koncepty kvality prekladu a takisto rôzne spôsoby jej hodnotenia“ (2001, In: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*). Okrem tejto autorky sa konceptu kvality venujú napr. aj J. Houseová (1977), M. Forstner, L. J. Hannelore a P. A. Schmitt (2008), P. Lang (2009), I. Depraetereová (2011), J. Druganová (2013), M. Williams (2004).
- ⁵ http://www.sutn.sk/eshop/public/standard_detail.aspx?id=107713
- ⁶ Zaujímavé sú paralely, ktoré z tohto tvrdenia vyplývajú v súvislosti s teóriou skoposu.
- ⁷ V norme sa nachádzajú tri termíny pomenávajúce fázy kontroly prekladu – revise, review a proofread. Na základe porovnávania definícií si myslíme, že v slovenskom preklade normy sú isté nedostatky a terminológia nebola preložená v súlade so slovenskou translatológiou a s praxou v knižných nakladateľstvách, ktoré s profesiami redaktora a korektora pracujú už dlhé roky. Podrobnejšie informácie sa nachádzajú v diplomovej práci Lenky Glodekovej (2015, KAA, UMB).
- ⁸ Normu 17100: 2015 zatiaľ nemáme k dispozícii, takže všetky informácie o nej sme získali len sprostredkované. Viac na: <http://www.qmsi.eu/iso-171002015-for-translation-services-76> a <http://info.moravia.com/blog/bid/353203/ISO-17100-10-Questions-about-the-New-Translation-Services-Standard-Answered>.
- ⁹ Z angl. „turns“.
- ¹⁰ Uvedomujeme si, že tieto štyri prístupy sú svojím spôsobom zjednodušeným poňatím tematiky, v skutočnosti ich je oveľa viac a klasifikácia sa líši od autora k autorovi. Pre porovnanie napr. M. Tymoczková hovorí o filozofických a lingvistických, funkcionalistických, deskriptívnych, postkoloniálnych, dekonštruktivistických a poštrukturalistických prístupoch (2007). Viac detailných informácií o obratoch v translatológii sa nachádza v publikácii Mary Snell-Hornbyovej *The Turns of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints?*, my ich nebudeme detailne rozoberať, keďže tvoria len okrajový rámec nášho výskumu.
- ¹¹ Zaujímavé zamyslenie sa nad tým, či je sociológia prekladu naozaj samostatnou oblasťou alebo len zmenou pohľadu, ponúka M. Snell-Hornbyová v spomínanej publikácii *The Turns of Translation Studies* (s. 172).
- ¹² Toto je oblasť, ktorej vznik predpovedal už J. Holmes (1972).
- ¹³ Medzi najnovšie výskumy v tejto mimoriadne obľúbenej oblasti patria napr. M. Djovčoš (2013, 2015 - prebieha), P. Šveda (2015 – prebieha), A. Pym (2012), D. Katan (2009) a i.
- ¹⁴ Z priestorových dôvodov nebudeme detailne prezentovať výsledky doterajšieho výskumu v oblasti skúmania kognitívnych procesov pri prekladaní. V prípade záujmu o viac informácií z tejto oblasti porov. Krings (2001), kde autor ponúka vynikajúcu štatistiku o stave výskumu v oblasti kognitívnych procesov pri prekladaní podľa rôznych kritérií, napr. jazyk, krajina, rok, výskumná metóda a pod.
- ¹⁵ Opätovne by sme chceli upriamiť pozornosť na isté terminologické nedostatky v slovenskej verzii normy. Na základe porovnávania definícií termínov „revise“, „review“ a „proofread“ si myslíme, že terminológia nebola preložená v súlade so slovenskou translatológiou a s praxou, napr. v knižných nakladateľstvách, ktoré s profesiami redaktora a korektora pracujú už dlhé roky.

LITERATÚRA

- BENČO, Jozef: *Metodológia vedeckého výskumu*. Bratislava : IRIS, 2001. ISBN 80-89018-27-0.
- BILOVESKÝ, Vladimír – DJOVČOŠ, Martin: *Má nám Popovič dnes čo povedať?* In: Letná škola prekladu 12: Odkaz Antona Popoviča, zakladateľa slovenskej prekladovej školy – pri príležitosti 80. výročia jeho narodenia. Zvončeková, D. (ed.). Bratislava : Ana-Press, 2013, 285 s. ISBN 978-80-971262-2-3.
- BELL, Roger T.: *Translation and translating: theory and practice*. London : Longman, 1991, 320 s.
- DJOVČOŠ, Martin: *Kto, čo, ako a za akých podmienok prekladá: prekladateľ v kontexte doby*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied, 2013, 162 s. ISBN 978-80-557-0436-4.
- DUNNE, Keiran J. – DUNNE, Elena S.: *Translation and localization project management*. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2011, 424 s. ISBN 978-90-272-31925.
- FERENČÍK, Ján.: *Kontexty prekladu*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1982, 149 s.
- GILE, Daniel: *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam : Benjamins Publishing, 1995, 278 s. ISBN 90 272 1605 3.
- GROMOVÁ, Edita: *Interpretácia v procese prekladu*. Nitra : Vysoká škola pedagogická v Nitre, 1996, 136 s.
- GÖPFERICH, Susanne a kol.: *Behind the Mind: Methods, Models and Results in Translation Process Research*. Samfundslitteratur, 2009.
- GOUADEC, Daniel: *Translation as a Profession*. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2007, 396 s. ISBN 978-90-272-1681-6.
- HOLMES, James S.: *The name and nature of translation*. In: Toury, G.: *Translation across cultures*. New Delhi : Bahari Publications, 1987, s. 10-25.
- CHESTERMAN, Andrew: *Bridge concepts in translation sociology*. In: *Constructing a sociology of translation*. Wolf, M. – Fukari, A. (ed.). Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2007, s. 171-183. ISBN 978-90-272-1682-3.
- CHESTERMAN, Andrew: *The Name and Nature of Translator Studies*. [online]. In: *Hermes – Journal of Language and Communication Studies*. Dostupné na: <http://download1.hermes.asb.dk/archive/download/Hermes-42-2-chesterman_net.pdf>.
- ISO 9001: 2008: Systémy manažérstva kvality. Požiadavky.
- KENÍŽ, Alojz: *Preklad ako hra na invariant a ekvivalenciu*. Bratislava : AnaPress, 2008, 96 s. ISBN 978-80-89137-38-1.
- LEVÝ, Jiří: *Umění překladau*. Praha : Panorama, 1963, 396 s.
- LEVÝ, Jiří: *Translation as a decision process*. In: *The Translation Studies Reader*. Venuti (ed.) New York : Routledge, 2000, s. 148-156. ISBN 0-415-18746-X.
- MASÁROVÁ, Lenka: *Sociological Aspects of „Quality“ in Translation Service from Customer Perspective*. 2012. [diplomová práca].

- POPOVIČ, Anton: *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava : Tatran, 1975, 293 s.
- PYM, Anthony a kol.: *Studies on Translation and Multilingualism: The status of the translation profession in the European Union. European Commission*. [online]. 2012. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/dgs/translation/publications/studies/translation_profession_en.pdf>.
- QMS International. [online]. Dostupné na: <<http://www.qmsi.eu/iso-17100-35>>.
- SAMUELSSON-BROWN, Geoffrey: *A practical guide for translators. Multilingual Matters*. 2010, 201 s. ISBN 978-1-84769-251-1.
- SANTOS, Fábio Alves dos a kol.: *Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research*. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2003.
- SALDANHA, Gabriela – O'BRIEN, Sharon: *Research Methodologies in Translation Studies*. New York : Routledge, 2014, 244 s. ISBN 978-1-909485-00-6.
- STN EN 15038: 2006: Prekladateľské služby. Požiadavky na prekladateľské služby
- VILIKOVSKÝ, Ján: *Preklad ako tvorba*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1984, 234 s.
- WILLS, Wolfram: *Knowledge and Skills in Translator Behavior*. Amsterdam : Benjamins Publishing, 1996, 259 s. ISBN 90 272 1615 0.
- WOLF, Michaela – FUKARI, Alexandra: *Constructing a sociology of translation*. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2007, 226 s. ISBN 978-90-272-1682-3.
- ZABALBEASCOA, Patrick: *From techniques to types of solutions*. In: *Investigating Translation: Selected Papers from the 4th International Congress on Translation*, Barcelona, 1998. Lonsdale a kol. (ed.). Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2000, 270 s. ISBN 90-272-1637-1.

RÉSUMÉ

The paper deals with translation project management. It presents the pragmatic reasons for researching project management and explains the position of such research in the translation studies theory. It deals mainly with various types of subjects which outsource translations and with the role that project management plays in their (marketing and USP defining) activities on the market.

◆◆◆

Mgr. Zuzana Angelovičová (rod. Kraviarová)
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Tajovského 40
974 11 Banská Bystrica
zuzana.kraviarova@gmail.com

**VYBRANÉ POZNÁMKY
K SLOVENSKÉMU PREKLADU SERIÁLU GLEE
V KONTRASTE S JEHO ČESKOU VERZIOU
ALEBO AKO VYZERÁ
(NE)PROFESIONÁLNY PREKLAD**

Ester Demjanová

Ester Demjanová sa narodila v Prešove a je absolventkou odboru prekladateľstvo a tlmočníctvo na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Štúdium ukončila s červeným diplomom a získala i ocenenie dekanke za vynikajúce študijné výsledky. Už počas bakalárskeho štúdia začala pracovať v oblasti prekladu a kreatívneho písania a dnes popri doktorandskom štúdiu na svojej alma mater pracuje ako prekladateľka, tlmočníčka a copywriterka na voľnej nohe. Špecializuje sa na transkripciu, audiovizuálny a umelecký preklad i na preklady a tlmočenie v oblasti marketingu, psychológie a pedagogiky. Vo vedeckej oblasti sa zameriava na adaptáciu a audiovizuálny preklad. Keďže detstvo strávila v Českej republike, zahrňa do svojej prekladateľskej a akademickej praxe i jazyk český a jazykové obzory ďalej rozširuje štúdiom nemčiny.

ÚVOD

Nasledujúci článok vznikol na základe našej diplomovej práce *Dabing: áno (č) i nie? Preklad pre dabing na Slovensku*, v ktorej sme sa zaoberali teóriou a praxou dabingu, názorom slovenského diváka na český a slovenský dabing a porovnaním českej a slovenskej dabovanej verzie prvej série úspešného amerického seriálu *Glee*. V tomto článku predstavíme časť porovnávacjej analýzy.

1 KRÁTKO O ANALYZOVANOM MATERIÁLI A SAMOTNEJ ANALÝZE

Glee je americký komediálno-dramatický seriál, ktorého dej sa odvíja na fiktívnej strednej škole McKinleyho a sústreďuje sa na stredoškolský zbor. Spievajú v ňom prevažne šikanované či odstrkované deti, ktoré sa nevedia zaradiť medzi spolužiakov a nepatria medzi obľúbených. Prvá séria sa vysielala v rokoch 2009 a 2010 a už po prvom vysielaní išlo o štvrtý najsledovanejší program týždňa (Seidman, 2009).

Česká verzia prvej série seriálu *Glee* bola vytvorená v štúdiu S Pro Alfa v roku 2010, slovenskú verziu vyrobili v štúdiu Trigon Production o rok neskôr. Kým pod českou verziou je podpísaný jeden prekladateľ, na slovenskej spolupracovali traja prekladatelia, z ktorých dvaja boli uvedení zároveň ako úpravcovia dialógov (Dabingforum.sk, 2011).

Pri analýze sme postupovali nasledovne: po krátkych úsekoch sme pozerali slovenskú verziu seriálu, následne sme si daný úsek pozreli v českom jazyku a popri tom sme jazykové verzie porovnávali s anglickým prepisom originálnych epizód. Takto sme analyzovali celkovo 22 zhruba 40-minútových častí. V tomto štádiu analýzy sme si zároveň uvedomili, že výskum sa bude uberať iným smerom, než sme pôvodne zamýšľali.

V prvej fáze analýzy sme si v každom jazyku zaznačili viac ako tisíc rôznych replík. Následne sme tieto repliky triedili a odstraňovali tie, ktoré mohli byť výsledkom úpravy dialógov, alebo tie, pri ktorých sa nám prekladateľské riešenie síce zdalo nevhodné, no bolo viac či menej obhájiteľné. V druhej fáze nám na skúmanie ostalo 669 replík, ktoré predstavovali 414 rôznych situácií či scén. Číslu, ktoré by predstavovalo celkový počet chýb, sa zámerne vyhýbame, keďže niekedy bolo na zachytenie jedinej chyby potrebné zapísať niekoľko replík, kým inokedy sa našlo v jedinej replike niekoľko chýb. K drvivej väčšine vyššie spomenutých nedostatkov došlo v slovenskej verzii. Všetkých 669 replík je k dispozícii v prílohe našej diplomovej práce (Demjanová, 2015).

2 VÝZNAMOVÉ POSUNY, PREKLEPY A PREKLADATEĽSKÉ PREŠĽAPY

Ako sme už naznačili vyššie, cieľom výskumu nebolo hľadať v analyzovanom materiáli začiatocnicke chyby a prešľapy. Naším prvotným cieľom bolo porovnať prístup a stratégie, tak v mikrokontexte ako i v makrokontexte slovenskej i českej verzie, a nie rozhodovať o lepšom a horšom dabingu, keďže sme neboli presvedčení, že by takéto vyhodnotenie vôbec mohlo byť objektívne možné. Výsledky nás však nemilo prekvapili, a preto sme museli analýzu i celkový prístup prehodnotiť.

V rámci analýzy mikrokontextu sme všetky zaznačené príklady rozdelili podľa rovín, do ktorých najviac zasahovali (sémantická, morfosyntaktická, štylistická, kultúrna), pri makrokontexte sme sa zaoberali celkovou prezentáciou postáv, stratégiami v preklade názvov a mien. V tomto článku predstavíme prípady, ktoré podľa nášho názoru najlepšie reprezentujú celkovú povahu analyzovaného prekladu, a z rozsahových dôvodov sa sústreďujeme na významové posuny v analyzovanom materiáli.

2.1 Hľadanie strateného kontextu

K najčastejším problémom dochádzalo v dabingu pri prenášaní významu. Pomerne bežne bol pri výbere slov do slovenskej verzie uprednostnený ekvivalent, ktorý sa v kontexte javil ako nezvyčajný. Napríklad v nasledujúcej scéne dochádza k prekladu slova „pitch“ ako „výška, poloha (tónu)“, hoci v kontexte hudby má toto anglické slovo aj iný význam:

<i>Kontext: Rachel vychvaľuje svoje spevácke nadanie</i>		
Originál	Slovenské znenie	České znenie
<i>As you know, I have perfect pitch, which also means I have a very sensitive ear.</i>	<i>Ako viete, mám perfektnú výšku. A to znamená, že mám veľmi citlivý sluch.</i>	<i>Jak víte, perfektně intonuju, což znamená, že mám velmi citlivý sluch.</i>

Problém vzniká nielen vo vete, ktorá chybu obsahuje, ale i v narušení súdržnosti textu repliky: o čom hovorí Rachel v druhej vete? Z vety nie je jasné, k čomu sa lexéma „výška“ viaže a diváka asi najskôr napadne, ako môže jej citlivý sluch súvisieť s tým, koľko centimetrov meria? Na dôvažok dochádza k nezrovnalostiam aj medzi obrazom a zvukom. Rachel je totiž veľmi nízka, na čo bežne poukazuje nielen ona sama, ale aj ostatné postavy.

Hudobný kontext zjavne robil prekladateľovi problémy aj na iných miestach. V nasledujúcom príklade nesprávne prekladá slovo „sharp“:

<i>Kontext: Rachel presviedča Quinn o jej speváckych vlohách.</i>		
Originál	Slovenské znenie	České znenie
<i>You're actually a good singer, Quinn. Occasionally sharp, but that's just because you lack my years of training.</i>	<i>Si vážne dobrá speváčka, Quinn, niekedy trochu tvrdá, ale to je len slabou technikou...</i>	<i>Jsi dobrá zpěvačka, Quinn. Jen občas pod tónem, protože necvičíš jako já.</i>

Je diskutabilné, či prekladateľ pochopil význam slova „*actually*“ a celkový tón vety, ktorá vychádza z úst pomerne kritickej a mierne namyslenej Rachel. Nazdá- vame sa, že by bolo vhodnejšie nahradiť ho lexémou „vlastne“. K významovému posunu došlo pri preklade prídavného slova „*sharp*“, ktorého význam je „ostrý, výrazný, prenikavý, elegantný“, ale tiež „zvýšený o poltón“, čo presne pasuje do tohto kontextu. Vidíme, že v českom znení bol použitý opak, teda „si pod tónom“ pravdepodobne z toho dôvodu, že to znie prirodzenejšie, hovorovejšie a v danom kontexte to spĺňa svoju funkciu.

K podobnému posunu došlo pri zámene názvu miestneho gangu v muzikáli za lietadlo. V českom znení je použitý správny preklad pojmu:

<i>Kontext:</i> Mercedes je nešťastná z úlohy, ktorú má hrať v muzikáli West Side Story.		
Originál	Slovenské znenie	České znenie
<i>Wait... I'm a Jet?</i>	<i>Počkať... ja hrám lietadlo?</i>	<i>Počkat... jsem Tryskáč?</i>

Dostávame sa k nedostatkom, nad ktorými sa pozastaví nielen odborník, ale aj priemerný divák. Nasledujúci „vesmírny“ posun je opäť vizitkou práce prekladateľa, úpravcu i dramaturga. Mnoho takisto prezrádza o prekladateľovej znalosti americkej populárnej kultúry a opäť je dôkazom zanedbania kontextu a nesúladu obrazu so zvukom:

<i>Kontext:</i> Rachel pri nalievaní nahlas vysloví názov nápoja, ktorý pripravila.		
Originál	Slovenské znenie	České znenie
<i>Virgin Cosmos.</i>	<i>Panenský vesmír.</i>	<i>Nealko koktail.</i>

2.2 Preklepy

Zarážajúcu kategóriu, ktorá takpovediac samovoľne vyplynula z analýzy, tvoria preklepy. Ide o prípady, v ktorých by k správne prevodu významu došlo po zmene minimálneho počtu písmen.

<i>Rachel po prvýkrát zavíta do Klubu celibátu, kde sa tínedžeri učia sexuálnej zdržanlivosti.</i>			
	Originál	Slovenské znenie	České znenie
<i>Rachel:</i>	<i>Where are all the boys?</i>	<i>A kde sú chlapci?</i>	<i>Kde máte kluky?</i>
<i>Quin:</i>	<i>Down the hall. First half hour we separate, then we come together to share our faith.</i>	<i>Dolu v hale. Najprv sme oddelení, až potom sa delíme o svoju výhru.</i>	<i>O patro níž. První půl hodinu jsme odděleni, teprve pak spolu sdílíme svou víru.</i>

Je zrejmé, že v klube celibátu sa dievčatá a chlapci nedelia o “výhru“, ale o “viedu“. Pre celkovú zvláštnosť tohto posunu sme zvažovali i možnosť, že slovenská verzia sa inšpirovala českou (z časového hľadiska je to možné).

	Originál	Slovenské znenie	České znenie
Emma:	<i>A few years ago, I started an online flirtation with a high school flame Andy. Things got weird and I called it off. And two months later... Versace was dead. Dead.</i>	<i>Pred pár rokmi som na internáte flirtovala s frajerom zo strednej, s Andym. Keď začal byť čudný, zrušila som ho. A o dva mesiace bol Versace mŕtvy. Mŕtvy.</i>	<i>Před pár lety jsem si trochu zaflirtovala s jedním klukem ze studií. S Andym. Bylo to divné, tak jsem to zrušila. Přešly dva měsíce... a Versace zemřel. Zemřel.</i>

Emma skutočne neflirtovala „na internáte“ ale „na internete“. V českej verzii vidíme rozhodnutie vynechať informáciu, ktorá pre dej nie je natoľko podstatná.

V nasledujúcej ukážke kapitánka roztlietskavačiek Sue zrejme nechcela hovoriť o urážke, ale skôr o ukážke (hoci ani to podľa nás nie je najvhodnejší preklad):

<i>Kontext: Sue je presvedčená, že deti z klubu Glee uverejnili na internete jej súkromné video. Pán Schuester sa ich snaží brániť, kým Sue predstavuje dôkazy o ich vine.</i>			
	Originál	Slovenské znenie	České znenie
Pán Schuester:	<i>My kids don't do stuff like this.</i>	<i>Moje deti takéto veci nerobia.</i>	<i>Moje děti to ale nebyly.</i>
Sue:	<i>Is that so? Exhibit B. (hands out papers)</i>	<i>Je to tak? Ďalšia urážka. (rozdáva papiere)</i>	<i>Opravdu? Důkaz B.</i>

Vyššie uvedené prípady nápadne pripomínajú pasáž z Hocheľovej publikácie *Preklad ako komunikácia*. Vo filme *Stíhači, na štart!* (z angl. originálu *Aces High!*) bola anglická replika „*there's no doubt in my mind she's Lloyd George's **mistress***“ nadabovaná ako „vôbec nepochybujem, že ide o **názor** Lloyda Georga.“ Tento nedostatok vysvetľuje Hochel pochybením pri prepisovaní dialógových listín – „*mistress*“ bolo podľa neho najprv preložené ako „milienka“, po prepísaní sa z nej však stala „mienka“, ktorú napokon úpravca pretvoril na „názor“. O tejto chybe hovorí Hochel ako o „perličke“, no tvorcovia dabingu si za ňu od

Baraňákovej vyslúžili takýto komentár: „[ide o] zarmucujúci a výstražný príklad nedostatočnej profesionálnej zodpovednosti všetkých účastníkov literárnej prípravy našich dabovaných filmov“ (In: Hochel, 1990, s. 75). Hochelova publikácia vznikla pred 25 rokmi, no v porovnaní s uvedenými posunmi táto prekladateľská perla a komentár k nej dokazujú, ako medzičasom poklesli nároky na dabované programy. Dnes už totiž nejde o perlu, ale skôr o častý jav komerčného dabingu.

Nazdávame sa, že takéto nedostatky poukazujú na polovičatú a rýchlu prácu prekladateľov i úpravcov. Núka sa otázka, či možno vôbec pri slovenskej verzii hovoriť o nejakej úprave a dramaturgii, keď je divák svedkom toľkých nedokonalostí.

2.2 Keď sú problémom celé vety

Pochopenie gramatiky a syntaxe anglického originálu miestami taktiež spôsobovalo slovenskému tímu problémy.

<i>Kontext:</i> Vedúci zboru pán Schuester je na koberčeku u riaditeľa Figginsa, ktorý vystúpenie zboru pokladal za nevhodné pre stredoškolákov.			
	Originál	Slovenské znenie	České znenie
<i>Figgins:</i>	<i>We've received angry e-mails from a number of concerned parents, many of whom thought that their children were going to hear a special Olympian speak about overcoming adversity.</i>	<i>Dostali sme nahnevané maily od ustarostených rodičov. Všetci si myslia, že ich deti počúvajú o paraolympiáde a o tom, ako prekonať nepriazeň osudu.</i>	<i>Dostávame rozezlené maily od mnoha zděšených rodičů. Mnozí z nich se domnívali, že jejich děti šli na přednášku paralympionika o tom, jak se dá překonat nepřízeň osudu.</i>

Tu sme svedkami nesprávneho preloženia času, čo zároveň spôsobilo problém časovej súslednosti s predchádzajúcou vetou. V danej scéne sa riaditeľ rozhorčil nad tým, že deti z klubu Glee pripravili na isté podujatie piesne a tance so sexuálnym obsahom, ktorý sa mu javil pre publikum zložené zo stredoškolákov nevhodný. Rodičia detí, ktoré podujatie sledovali, si mysleli (pričom toto presvedčenie nadobudli v minulosti, pred podujatím), že ich deti idú na celkom inú akciu, a preto zasielajú škole nahnevané maily. (Táto činnosť ešte stále prebieha,

preto je v anglickej replike použitý predprítomný čas). Slovenskú verziu prekladu hodnotíme v oboch vetách ako nevhodnú, no v druhej vete dochádza vyslovene k negatívnemu významovému posunu. Český ekvivalent opäť ukazuje, že správny preklad bol možný tak z hľadiska jazykového, ako i z pohľadu úpravy dialógov.

V nasledujúcom prípade došlo k chybe o čosi komplexnejšej. Hoci prekladateľ správne porozumel času, v ktorom sa opisovaná udalosť odohrala, nepochopený ostal celý význam vety:

<i>Kontext: Skrachovaní absolventi klubu Glee rozprávajú o svojich životných skúsenostiach a prípadoch, keď im spievanie a zbor sťažilo životné cesty.</i>			
	Originál	Slovenské znenie	České znenie
<i>Russell:</i>	<i>My name is Russell; I'm a glee club survivor. Whenever anything bad would happen, I would just say: „Let's put on a show.“ Well, guess what? „Puttin' on a show!“ about your father's prostate cancer will actually just make him more depressed about the situation.</i>	<i>Volám sa Russel, som bývalý zborista. Vždy, keď sa stalo niečo zlé, povedal som: zaspievajme si o tom. Viete, čo sa stalo? Spieval som napríklad o rakovine prostaty vášho otca, a to vás akurát dostalo do ešte väčšej depresie.</i>	<i>Já se jmenuju Russel. Mám za sebou Glee klub. Když je nějaká nepříjemnost, tak si řeknu: musím to vyzpívat. Ale copak to jde, „vyzpívat“ rakovinu prostaty svého táty? Vždyť z toho byl ještě daleko víc špatnej...</i>

K významovo správne a štylisticky prijateľnému prekladu opäť došlo v českej verzii, ktorá vyznieva prirodzene, zatiaľ čo slovenský ekvivalent nedáva v podstate žiaden zmysel. Zmena osoby uprostred vety je viac než problematická, keďže nevieme, kto sa má skrývať za zámenom „vy“.

2.2.1 Nesúlady medzi dialógom a obrazom

Pri nepresnom preklade viet dochádzalo pomerne často i k nezrovnalostiam medzi obrazom a slovenským znením. Uvedieme štyri prípady zastupujúce mnoho podobných chýb, ktoré pri porovnaní s dejom vyzneli ako nezmysly. Nasledujúci príklad sme vybrali z epizódy, v ktorej Rachel natočí podľa vlastných slov „hudobne promiskuitné“ video. Pri natáčaní chce využiť zručnosti spolužiaka Artieho, ktorého v scéne žiada o pomoc. Artie, ako je zjavné z anglického ori-

ginálu, pomoc prisľúbi a epizóda ďalej pokračuje natočením spomínaného videa:

<i>Kontext:</i> Rachel sa snaží presvedčiť Artieho, aby jej pomohol vytvoriť „hudobne promiskuitné“ video. Uvedené repliky sú zároveň koncom scény, v ktorej Artie s poskytnutím pomoci súhlasí.			
	Originál	Slovenské znenie	České znenie
<i>Rachel:</i>	<i>Artie, you know how our Glee Club assignment was to find a song with a bad reputation and rehabilitate it? Well, mine is going to afford me the worst reputation in this school. Rachel Berry is going to get a little down and dirty.</i>	<i>Artie, vieš, že je našou úlohou nájsť pieseň so zlou povestou a rehabilitovať ju. A mojou úlohou je mať najhoršiu reputáciu na škole. Rachel Berryová bude odteraz mierne drzá a nevychovaná.</i>	<i>Artie, víš, jak máme úkol najít píseň se špatnou pověstí a očistit její jméno? Tak já se svou písni získám tu nejhorší pověst na škole. Rachel Berryová sáhne do bláta a zasprostačí si.</i>
<i>Artie:</i>	<i>I'm going to stop you. You had me at sex tape. How can I help?</i>	<i>Preruším ťa. Ja ti nerozumiem. Čo vlastne chceš?</i>	<i>Zarazím tě. Přesvědčilo mě už sex video. Jak ti pomůžu?</i>

A práve natočenie videa a Artieho odpoveď sú v slovenskej verzii v rozpore. Už v Rachelinej replike dochádza k posunu, keďže Rachel netvrdí, že „mať najhoršiu reputáciu“ je jej úlohou (a takáto úloha jej naozaj nebola v epizóde zadaná), ale v skutočnosti hovorí, že to, akým spôsobom k zadaniu pristúpi, jej takúto povest' zabezpečí. Veľmi pozitívne by sme tu radi ohodnotili český preklad, ktorí sa vyhol odborne znejúcej „rehabilitácii“ a zvolil „očistení jména“ a takisto miesto „reputácie“ radšej vybral „pověst“. Obe tieto zmeny boli dozaista možné i v slovenskej verzii, a hoci netvrdíme, že sú jediným správnym riešením, v porovnaní so slovenskou verziiu vyznievajú prirodzenejšie. Na konci scény Artie Rachelin monológ preruší a opis jej zadania zhrnie ako „sex tape“. Tu sme v slovenskej verzii svedkami úplnej straty významu. I českú verziiu nehodnotíme tak kladne ako predchádzajúcu repliku, na druhej strane sa jej však podarilo zachovať význam a logicky spojiť dialóg.

Pozrime sa na ďalší prípad, v ktorom dochádza k rozporu medzi dejom, povahou postavy a slovenským dialógom:

PREKLADATELSKÉ LISTY 5

<i>Kontext:</i> Pán Schuester (Will) trávi v klube čoraz menej času, a tak bez jeho pomoci upadá.			
	Originál	Slovenské znenie	České znenie
<i>Pán Schuester:</i>	<i>Oh! ... I didn't quit glee.</i>	<i>Ale... ja... neodchádzam.</i>	<i>Ale já jsem neskončil...</i>
<i>Finn:</i>	<i>Well, you might as well have. It's nutty in there. I try and talk sense into Rachel. But she's gone all chick-batty.</i>	<i>Ale asi by ste mali. Je to tam úplne mimo. Skúsil som prehovoriť Rachel do duše, ale šibe jej.</i>	<i>Jako kdyby se stalo. Je to tam na hlavu. Do Rachel pořád hučím, aby dostala rozum, ale ona po mně pořád jede.</i>

Finn pôsobí v klube Glee ako jeho vedúci. Tento šestnásťročný chlapec je vykreslený síce ako obľúbený futbalista, no tiež ako človek s citlivou dušou a zmyslom pre dobrú vec. Pre jeho postavu je v danom kontexte v podstate nemysliteľné, aby povedal vyučujúcemu, že má z pozície vedúceho klubu odísť, ba práve naopak, sám Finn v tej istej epizóde vyčíta spolužiačke Rachel, že svojím neohľaduplným správaním odchod učiteľa sama spôsobila. V podobnej situácii sa ocitá i v ďalších častiach, keď vyjadruje pochybnosti, že klub Glee uspeje v súťažiach:

<i>Kontext:</i> Pán Schuester je nútený odísť z pozície vedúceho klubu Glee.			
	Originál	Slovenské znenie	České znenie
<i>Finn:</i>	<i>We can't do this without you, Mr. Shue. Hell, we probably can't do it with you.</i>	<i>Nezvládneme to bez vás, pán Schue, bez vás to nedokážeme.</i>	<i>Jenomže bez vás to tam nezvládneme. Sakra, nejspíš ani s váma.</i>

Tu sa nestretávame s nesúlalom medzi obrazom a zvukom, ale s nezmyselným opakovaním rovnakého významu dvakrát. Je otázne, či išlo v slovenskej verzii o nešťastný stylistický zámer alebo opäť o nepochopenie pôvodného významu. Originál vypovedá o Finnovej postave, o jeho názore a nízkom sebedomí, čo sa opäť v preklade stratilo. Na českej strane nebol so správnym preložením významu ani pretvorením do stylisticky prijateľnej podoby problém.

Hoci v tejto podkapitole sme sa zaoberali problematickými javmi na úrovni vety, vidíme, že uvedené posuny siahali i do nadvetných celkov. V ukážkach sme pozorovali stylistické a významové posuny, ale najväčší problém predstavoval nesúlalom medzi dejom či obrazom a preloženou replikou a/alebo charakterom postavy.

2.2.2 Zmeny charakteristiky postáv

V pôvodnej analýze sme sa venovali i skresľovaniu postáv ako často sa vyskytujúcejmu javu v slovenskej verzii seriálu *Glee*, no v tomto článku z rozsahových dôvodov len zhrnieme, že najviac boli skreslené tri postavy: Kurta, Sue a Brittany.

Prehnané, afektované a hyperbolické vyjadrovanie homosexuálne orientovaného Kurta bolo v preklade často neutralizované. Záporná postava, úspešná trénerka roztlieskavačiek Sue bola zase v slovenskom dabingu ukrátená o dávku irónie, cynizmu a vtipu. Za mnohé zo zmien pri preklade replík tejto postavy spomenieme napríklad to, že Sue má tendenciu naschvál nazývať ľudí nesprávnymi menami a prezývkami (napr. Emmu často volá Ella, Arlene, Eddie a podobne), aby vyjadrila svoju nadradenosť a to, že ju ostatní nezaujímajú, čo sa z nevysvetliteľných príčin do slovenskej verzie neprenieslo. A poslednou postavou, ktorej charakteristika sa v slovenskom dabingu pozmenila, je Brittany. Špecifický problém mali slovenskí prekladatelia s výrazom „*make out*“ (bozkávať sa), ktorý jednoducho prekladali ako „vyspať sa s niekým“, čo z Brittaninej postavy urobilo stredoškolačku holdujúcu sexu s každým na škole.

3 TAM, KDE CHÝBALA JEDNOTNÁ PREKLADATEĽSKÁ STRATÉGIA

Je nesporné, že konzistentnosť prekladateľskej stratégie je nezanedbateľným ukazovateľom kvalitného prekladu. Prekladateľ by mal napríklad prekladať mená postáv, miesta, názvy či udalostí. Ak sa rozhodne pre nejaký prístup (napr. naturalizáciu), je potrebné dodržať ho pri preklade celého diela. A presne na problém nejednotnosti sme narazili pri slovenskej dabovanej verzii. Stretli sme sa napríklad s dvojakou výslovnosťou mena jednej z vedľajších postáv. Kým v deviatej epizóde sa židovský spolužiak hlavných postáv volal Jákob, v trinástej epizóde sa už volal Džejkob.

3.1 K prekladom názvov piesní a hudobných diel

Pozrime sa teraz na stratégiu prekladu názvov piesní a hudobných diel, ktoré sú v muzikálnom seriáli pomerne dôležitou súčasťou dialógov. V českom znení sa prekladateľ a/alebo úpravca rozhodli anglické názvy piesní a názvy iných hudobných diel (až na niekoľko výnimiek) neprekladať. Slovenský prekladateľský tím zaujal opačné stanovisko a väčšinu názvov piesní preložil do slovenčiny. Toto

rozhodnutie sa nám zdá nevhodné a, čo je horšie, v celej sérii nie je jednotne dodržiavané.

Rozhodnutie naturalizovať anglické názvy piesní považujeme za nešťastné, keďže ide proti úzu každodenného jazyka. Ani v rádiách, ani v bežnej komunikácii so známymi či priateľmi nemá Slovák potrebu či tendenciu prekladať anglické názvy piesní do slovenčiny. Takýto preklad sa nám javí ako zbytočný a zavádzajúci. Veď sa predsa nespieva preklad piesne, ale anglický originál. Pri prekladoch názvov piesní ďalej dochádzalo v slovenskom dabingu k zvláštnym konštrukciám, ako napríklad v nasledujúcich ukážkach z rôznych epizód, v ktorých dve postavy spievajú tú istú pieseň. Jej názov vyslovia, keď informujú klaviristu o tom, čo má hrať.

<i>Kontext: Rachel a April zadávajú klaviristovi názov pesničky, ktorú má hrať.</i>			
	Originál	Slovenské znenie	České znenie
<i>Rachel:</i>	<i>„Maybe This Time“ in B flat?</i>	<i>Možno je to v tónine bé.</i>	<i>Zkusíme to v bé, jo?</i>
<i>April:</i>	<i>Hey, Tinkles, give me „Maybe This Time“ in B flat. And don't let me catch you snoozing.</i>	<i>Hej, brnkáčik, zahraj mi „Teraz už môžeš“ a opovážte sa chrápať!</i>	<i>Břinkale, hoď tam „Maybe This Time“ v béčku. A ne že budete zívat.</i>

Rachelina replika znie, ako keby pochybovala o tom, či je pieseň skutočne v tónine b, a nie, akoby zadávala hudobnému sprievodu názov piesne. V češtine nie je pôvod výslednej repliky taký jasný, v každom prípade však v danom kontexte dáva zmysel, aj keď je názov piesne vynechaný. Keď pieseň len v nasledujúcej epizóde uvádza April, má už hudobné dielo v slovenčine celkom iný názov.

Hoci väčšina názvov je prenesených do slovenčiny, našli sme i prípady, keď ostal názov hudobného diela nepreložený. Vhodnosť tej či onej stratégie by bolo vhodné posudzovať tam, kde by o nejakej stratégii mohla byť reč. Za jednoznačný problém preto považujeme vyššie naznačenú nejednotnosť v prístupe k prekladu.

3.2 Miesta, školské kluby a súťažné kolá

V seriáli *Glee* sa nachádzame na pôde americkej strednej školy, a tak sa tu divák stretáva s mnohými školskými klubmi, spolkami a organizáciami. Ako sme už spomínali vyššie, domnievame sa, že pri preklade názvov je vhodné zvoliť jeden

ekvivalent, ktorý bude v rámci celého prekladu zodpovedať danému anglickému názvu. To sa však v slovenskom znení javilo ako problém.

V tabuľke 1 približujeme niektoré zo slovenských ekvivalentov pre anglické názvy školských klubov a miest, ktoré sa v seriáli objavujú pomerne často. Zatiaľ čo v českej verzii seriálu sme sa vždy dopracovali k jednotnému a zaužívanému prekladu, prípadne jeho skratke, slovenský sa často menil od epizódy k epizóde.

Tabuľka 1: Slovenské a české ekvivalenty názvov školských klubov a miest

Originál	Slovenské znenie	České znenie
<i>New Directions</i> (školský zbor)	<i>Nové smery</i> (vo väčšine epizód)	<i>New Directions</i>
	<i>New Directions</i> , (14. epizóda)	
	<i>Nový smer</i> (21. epizóda)	
<i>Vocal Adrenaline</i> (školský zbor)	<i>Adrenalínoví speváci</i> (3. epizóda)	<i>Vocal Adrenaline</i>
	<i>Vokálni adrenalisti</i> (14. epizóda)	
	<i>Vokálny adrenalín</i> (17. a 22. epizóda)	
	<i>Vokálni adrenalíni</i> (20. a 21. epizóda)	
<i>AV club</i> (školský klub)	<i>Videokrúžok</i> (17. epizóda)	<i>audiovideokroužek</i>
	<i>Technický krúžok</i> (18. epizóda)	
<i>Breadstix</i> (názov reštaurácie)	<i>Breadstix</i> (14. epizóda)	<i>Breadstix</i>
	<i>U bagetky</i> (16. epizóda)	
	<i>Chlebové tyčinky</i> (21. epizóda)	
<i>Auditorium</i> (názov miestnosti v škole)	<i>sála</i> (14. a 22. epizóda)	<i>aula</i>
	<i>Telocvična</i> (16. epizóda)	
	<i>Poslucháreň</i> (22. epizóda)	

Ešte horšie to bolo v prípade názvov speváckych súťaží, ktoré sú v podstate kostrou deja. Ak má klub Glee prežiť, zbor musí postúpiť cez viaceré kolá, vysoko sa umiestniť a získať tak finančnú podporu. Boj žiakov o postup a umiestnenie v týchto súťažiach vlastne posúva dej prvej série dopredu. Členovia zboru sa ne pripravujú, postupne sa zoznamujeme s ich konkurenciou i s porotou. Hierarchia súťaží je zoradená od oblastných až po celoštátne kolo. Z tabuľky 2 je opäť zrejmé, že kým českému tímu sa podarilo zachovať pri preklade názvov súťaží jednotnosť, Slováci akoby každú epizódu vymýšľali nové mená.

Tabuľka 2: Slovenské a české ekvivalenty názvov súťaží pre školské zbory

Originál	Slovenské znenie	České znenie
<i>Invitationals</i>	<i>školský koncert (5. epizóda)</i>	<i>městský kolo</i>
<i>Sectionals</i>	<i>miestne kolo (5. epizóda)</i>	<i>okresní kolo (okresky, okres)</i>
	<i>predvážačky (6. a 7. epizóda)</i>	
	<i>prehrávky (6., 7., 8. a 9. epizóda)</i>	
	<i>regionálky (11. epizóda)</i>	
	<i>semifinále (13. epizóda)</i>	
	<i>lokálky (17. epizóda)</i>	
	<i>výberovky (20. epizóda)</i>	
<i>Regionals</i>	<i>okresná súťaž (22. epizóda)</i>	<i>oblastní (kolo)</i>
	<i>krajská súťaž/kolo (1. a 2. epizóda)</i>	
	<i>regionálne kolo (3. epizóda)</i>	
	<i>okresné kolo (5. a 6. epizóda)</i>	
	<i>okres (14. epizóda)</i>	
<i>Nationals</i>	<i>regionálky (17. epizóda)</i>	<i>celostátní (kolo)</i>
	<i>celoštátna súťaž (1. a 2. epizóda)</i>	
	<i>národné finále (3. epizóda)</i>	
	<i>národné kolo (14. epizóda)</i>	
	<i>celoštátna kolo (22. epizóda)</i>	

Takúto nekonzistentnosť považujeme v profesionálnom preklade za skutočne neprípustnú. A to nielen z odborného hľadiska, ale i z pohľadu diváka. Ako sa má divák orientovať v deji, keď sa zbor každú epizódu pripravuje na inak pomenovanú súťaž?

4 KRÁTKO O MOŽNÝCH PRÍČINÁCH ZISTENÝCH NEDOSTATKOV

Pri výskume, z ktorého časť sme predstavili v tomto článku, sme dospeli k názoru, že na úroveň slovenského dabingu malo vplyv hneď niekoľko faktorov. Jed-

ným z nich je počet prekladateľov. Pri analýze sme narazili na epizódy preložené kvalitnejšie a také, ktoré boli po prekladateľskej stránke plné posunov a nepresností. Domnievame sa, že slovenskí prekladatelia sa od epizódy k epizóde menili a nemali jednotnú terminologickú databázu, ktorá je pri takejto práci nevyhnutná.

To mnoho prezrádza i o povahe a podmienkach práce a prístupu k prekladom zo strany zadávateľa. Odmeny za preklad v komerčnom dabingu sa pohybujú zarážajúco nízko, dokonca aj pod hranicou minimálnej mzdy (Demjanová, 2015, s. 44-45). Núka sa teda otázka, aké podmienky musia takto platení prekladatelia spĺňať, a či sú vôbec na nich, ich vzdelanie a skúsenosti kladené nejaké nároky. Z tohto príspevku vyplýva, že slovenskí prekladatelia seriálu *Glee* mali jednoznačné medzery v oblasti teórie prekladu, no chýbali im aj základné znalosti zdrojovej kultúry, anglickej gramatiky či zručnosti čítania a počúvania s porozumením.

Ďalším z faktorov, ktoré podľa nás mohli prispieť k výsledku, ktorý bol odovysielaný, je práca úpravcov a dramaturgie. Počas analýzy sme nadobudli presvedčenie, že texty sa z pera prekladateľa takmer v nezmenenej podobe dostávali do scenárov pre hercov. V tomto presvedčení nás utvrdilo i to, že dvaja z troch prekladateľov sú zároveň uvedení ako úpravcovia dialógov. V slovenskej verzii nebadá ani výsledky práce dramaturga. Nazdávame sa, že nie je možné, aby dramaturg pripustil osem rôznych ekvivalentov pre jedno anglické pomenovanie, dvojaké čítanie toho istého mena či repliky odporujúce deju a povahe postáv.

ZÁVER

Nazdávame sa, že na základe predložených príkladov je možné zhodnotiť kvalitu slovenského dabingu seriálu *Glee* ako nedostatočnú. V príspevku uvádzame i dôvody, ktoré by mohli byť príčinou nízkej kvality, a dúfame, že upozornením na ne sa začne debata o problémoch audiovizuálneho prekladu v súkromných štúdiách a pre komerčné televízie.

Za istú výzvu predloženú slovenskému dabingu považujeme i porovnanie s jeho českým konkurentom. Hoci k skutočnému porovnaniu slovenského a českého prekladu nedošlo, keďže to kvalita slovenskej verzie nedovoľovala, česká verzia tu pôsobí ako istý štandard, hodnota na porovnanie. Napriek tomu, že sme českému dabingu nevenovali toľko pozornosti, koľko by si zaslúžil, ponúka vhodné riešenia a ukazuje nám, že v podmienkach príbuzného jazyka sa dajú dosiahnuť i omnoho lepšie výsledky.

Nechceme generalizovať, keďže si sme vedomí toho, že na obrazovkách slovenských televízií sa divák stále môže stretnúť i s veľmi kvalitným dabingom (napr. v seriáli *Dr. House*, pozri Kozáková, 2013), vybraný seriál však považujeme za reprezentatívnu ukážku komerčného dabingu, teda takého, ktorý sa bežne ob-

javuje na obrazkách komerčných televízií. Sme toho názoru, že stav dabingu na Slovensku je alarmujúci. Je potrebné si uvedomiť, že to, čo televízie prezentujú divákovi, ovplyvňuje jazykové znalosti obyvateľstva. Audiovizuálny preklad a preklad vo všeobecnosti nie je činnosť, ktorú môže vykonávať hocikto so základnou znalosťou cudzieho jazyka. Je naň potrebná dávka talentu, nadania, jazykových znalostí, ale aj času a pracovného nasadenia, ktoré na slovenskej strane často chýbali. Bez takýchto odborníkov sa k lepším výsledkom dopracujeme len veľmi ťažko. Zamyslime sa preto nad tým, akú jazykovú kvalitu sme ochotní na našich obrazkách tolerovať.

PRAMENE

- Glee*. Ryan Murphy. The Complete First Season. Twentieth Century Fox Film Corporation. 2009. DVD.
- Glee*. Ryan Murphy. Kompletní první sezóna. Twentieth Century Fox Film Corporation. 2011. DVD.
- Glee*. Ryan Murphy. Prvá séria. TV JOJ. 20. február 2011 – 1. máj 2011.

LITERATÚRA

- Glee/Glee*. In: Dabingforum [online]. 2011. [cit: 2015-09-28]. Dostupné na: <<http://www.dabingforum.sk/viewtopic.php?f=123&t=352>>.
- DEMJANOVÁ, Ester: *Dabing: áno (č) i nie? Preklad pre dabing na Slovensku*. [diplomová práca]. Košice : Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, 2015, 119 s.
- HOCHÉL, BRAŇO: *Preklad ako komunikácia*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1990, 148 p.
- KOZÁKOVÁ, Lucia: *Nástrahy audiovizuálneho prekladu v seriáli Dr. House*. In: Prekladateľské listy 2. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013, s. 54-68.
- SEIDMAN, R. *Top Fox Primetime Shows* [online]. 2009. [cit: 2015-09-28]. Dostupné na: <<http://tvbythenumbers.zap2it.com/2009/05/27/top-fox-primetime-shows-may-18-24-2009/19470>>.

RESUMÉ

This paper analyzes the Czech and Slovak dubbed version of the first season of the American TV series *Glee*. The primary focus is on the Slovak version which exemplifies the low quality of Slovak dubbing for commercial televisions. The Czech version is used to

demonstrate more adequate solutions to the problems that both versions had to deal with. A number of excerpts from the original and the dubbed versions is presented together with author's commentary. The paper discusses semantic shifts and errors in translation for dubbing, dialogue-screen correspondences, some translation strategies and general approaches of the Slovak and Czech versions.

◆◆◆

Mgr. Ester Demjanová
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Petzvalova 4
040 11 Košice – Západ
ester.demjanova@student.upjs.sk

TITULKOVANIE PRE NEPOČUJÚCICH V SLOVENSKOM KONTEXTE

Veronika Fraňová

Veronika Fraňová je čerstvou absolventkou odboru prekladateľstvo – tlmočníctvo v jazykovej kombinácii anglický jazyk a kultúra – nemecký jazyk a kultúra na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre. Počas štúdia inklinovala najmä k prekladu umeleckých a audiovizuálnych textov. Spolupracovala na preklade titulkov pre medzinárodný festival dokumentárnych filmov Jeden svet a zapojila sa do študentských súťaží Prekladateľská univerziáda a ŠVOUČ. Zaujíma sa aj o tvorbu titulkov pre nepočujúcich. Po úspešnom absolvovaní štúdia sa snaží uplatniť v prekladateľskej sfére.

ÚVOD

V práci sa zaoberáme tematikou audiovizuálneho prekladu a zamerali sme sa na sprístupnenie audiovizuálnych diel divákovi so sluchovým postihnutím, konkrétne na titulky pre nepočujúcich, ktoré slovenské médiá označujú ako skryté titulky.

V zahraničí sa titulkom pre nepočujúcich dostáva stále viac pozornosti, ale na Slovensku sa o tejto téme hovorí len zriedka. Slovenské médiá zabúdajú na divákov so sluchovým postihnutím, aj keď ich počet stále stúpa. Zákon o vysielaní a retransmisii síce predpisuje určitý podiel programov opatrených titulkami pre nepočujúcich, televízie však radšej siahnu po finančne menej náročných opatreniach. Na druhej strane musíme vyzdvihnúť, že postupne aj na Slovensku podiel programov upravených pre nepočujúcich rastie.

Diplomovú prácu, ktorá tvorí základ pre túto štúdiu, sme rozdelili na teoretickú a praktickú časť. V teoretickej časti práce sme priblížili skupinu nepočujúcich a objasnili, ako by titulky mali vyzeráť podľa súčasných zahraničných teoretikov a slovenských titulkovacích spoločností. V rámci praktického výskumu sme vytvorili titulky pre nepočujúcich a odprezentovali výsledky prieskumu, ktorého cieľom bolo na základe hodnotenia kvality titulkov osobami s postihnutím slu-

chu zistiť, aké kritériá považujú nepočujúci za najdôležitejšie, keďže na Slovensku dosiaľ neexistuje norma, ktorá by parametre titulkov pre nepočujúcich stanovila.

Naším cieľom je priniesť obraz súčasného stavu titulkovania a zároveň prekladateľom priblížiť tvorbu titulkov určených pre slovenských nepočujúcich.

1 AUDIOVIZUÁLNY PREKLAD PRE OSOBY SO ZDRAVOTNÝM POSTIHNUTÍM

Na audiovizuálny preklad sa v posledných dvoch desaťročiach upriamuje čoraz väčšia pozornosť nielen v zahraničí, ale aj v slovenskom kontexte. Dnes už sa zaraďuje medzi popredné témy v akademickom výskume. Najrozšírenejšími formami audiovizuálneho prekladu sú dabing a titulky. Stále viac priestoru však dostávajú aj titulky pre nepočujúcich a audiokomentár pre nevidiacich (Remael, 2010, s. 12).

„AV [audiovizuálne] diela sa skladajú z dvoch zložiek – auditívnej (sluchovej) a vizuálnej (zrakovej). Nepočujúci sú ukrátení o zložku auditívnu a nevidiaci zas o zložku vizuálnu. Z potreby chýbajúce zmysly „nahradit“ sa zrodili tzv. skryté titulky pre nepočujúcich a audiokomentár pre nevidiacich“ (Kozáková, 2014, s. 55). K sprostredkovaniu cudzojazyčných audiovizuálnych diel sa teda pridalo ich sprístupnenie divákovi so sluchovým či zrakovým postihnutím. Pole pôsobnosti audiovizuálneho prekladu sa rozšírilo z prekladu v tradičnom ponímaní na preklad zvuku či obrazu do slov (Remael, 2010, s. 14).

Týmto chceme poukázať na to, že práca audiovizuálneho prekladateľa nemusí skončiť pri preklade dabingovej listiny k celovečernému filmu. Prekladateľ môže svoje kompetencie zužitkovať aj pri sprístupnení audiovizuálnych diel ľuďom s poruchou zraku ako spolutvorca audiokomentára alebo osobám so sluchovým postihnutím ako spoluautor titulkov pre nepočujúcich.

2 AUDIOVIZUÁLNE DIELA PRE NEPOČUJÚCICH V SLOVENSKOM KONTEXTE

Titulky z technického hľadiska rozdeľujeme na otvorené a skryté (Koplík – Strnadová, 2008, s. 16). Otvorené titulky sú integrované do obrazu a nedajú sa vypnúť. Skryté titulky sú titulky, ktoré nie sú bežne viditeľné na obraze a divák si ich musí navoliť ovládačom na televíznom prijímači.

Z jazykového hľadiska rozlišujeme interlingválne, intralingválne a bilingválne titulky (Díaz-Cintas – Remael, 2007, s. 14). Otvorené titulky sú väčšinou titulky interlingválne, teda titulky, ktoré prevádzajú informáciu z jedného jazyka do

druhého. Skryté titulky sú naopak, zväčša intralingválne – „*východiskový a cieľový jazyk sú identické*“ (Kozáková, 2014, s. 60). Josélia Nevesová hovorí aj o možnosti interlingválnych titulkov pre nepočujúcich a nedoslýchavých, ktoré okrem prevodu informácie z jedného jazyka do druhého sprostredkujú informácie zvukového charakteru a vytvárajú vizuálny obraz toho, čo nepočujúci nemôže vnímať sluchom (In: Neves, 2009, s. 152).

2.1 Titulky pre nepočujúcich verus skryté titulky

Slovenská verejnosť titulkov pre nepočujúcich pozná pod pojmom skryté titulky, pretože ich viditeľnosť na obraze podlieha navoleniu z teletextovej stránky. Takéto pomenovanie nájdeme v zákone o vysielaní a retransmisii aj v televíznom vysielaní. V televíznom programe sú takto otitulkované programy označené skratkou ST. Do istej miery je tento pojem relevantný, keďže titulky rozdeľujeme na otvorené a skryté. Titulky pre nepočujúcich však nemusia byť stále skryté v teletexte, ale v určitých prípadoch sa nachádzajú priamo v obraze ako otvorené titulky, napríklad v špeciálnych reláciách pre nepočujúcich. A naopak, nie všetky skryté titulky, ktoré sa musia manuálne predvoliť, sú prispôbené osobám so sluchovým postihnutím, napríklad divák si musí sám nastaviť prekladové titulky k filmu v ponuke DVD. Podľa technického rozlíšenia ide o skryté titulky, ktoré však nemajú, resp. nemusia mať úpravu pre nepočujúcich divákov. V článku preto titulky pre nepočujúcich primárne nenazývame pojmom skryté titulky, ale titulky pre nepočujúcich alebo titulky s úpravou pre osoby s postihnutím sluchu.

2.2 Audiovizuálne diela pre nepočujúcich v slovenských televíziách

Titulky s úpravou pre sluchovo postihnutých sa na slovenských televíznych staniciach púšťajú cez teletext, a to predvolením stránky 777, okrem televíznej stanice DOMA, ktorá tieto titulky vysiela na teletextovej stránke 888.

V slovenskom kontexte nájdeme aj otvorené titulky prispôbené potrebám sluchovo postihnutých recipientov v relácii *Televízny klub nepočujúcich*, v ktorej sú titulky priamo na obraze a ich výskyt nemôžeme ovplyvniť. V tejto relácii sa okrem titulkov stretávame aj s osobou tlmočníka do posunkového jazyka, ak práve sám aktér na obraze neposunkuje.

Ďalším programom určeným priamo pre nepočujúcich je špeciálne krátke spravodajské pásmo *Správy v slovenskom posunkovom jazyku*. Text aj témy sú prispôbené osobám so sluchovým znevýhodnením.

3 RECIPIENTI

3.1 Heterogenita nepočujúcich

Každý tvorca titulkov pre nepočujúcich si musí uvedomiť, že nie je nepočujúci ako nepočujúci. Sluchové postihnutie môže mať rôznu intenzitu alebo príčinu a môže nastať v rôznom veku. Skupina osôb so sluchovým postihnutím je veľmi rôznorodá a každý z nich je schopný komunikovať na inej úrovni. Existuje viaceré delenie a pohľadov na túto problematiku.

Roman Vojtechovský vo svojej publikácii rozlišuje prelingválne nepočujúce osoby, postlingválne nepočujúce osoby, nedoslýchavé osoby a osoby s kochleárnym implantátom (2011, s. 11-14). Ďalej hovorí o „*medicínskom a kultúrnom pohľade*“. Z medicínskeho pohľadu A. Leonhardtová z hľadiska stupňa sluchového postihnutia rozlišuje ľahkú, strednú a ťažkú nedoslýchavosť, nedoslýchavosť hraničiacu s hluchotou a hluchotu (2001, s. 23). V kultúrnom ponímaní sa rozlišujú termíny nepočujúci a Nepočujúci (ibid., s. 16). A. Leonhardtová pripája pedagogický pohľad a sluchovo postihnuté osoby rozdeľuje na ohluchlé, nedoslýchavé, nepočujúce a osoby s kochleárnym implantátom. V štúdiu *Listening to Subtitles* nachádzame pohľad medicínsky a komunikačný, resp. lingvistický, pretože vychádza zo stupňa jazykového vývoja jednotlivca (Montero – Soneirová, 2010, s. 34).

Pod kultúrnym pojmom Nepočujúci (s veľkým začiatočným písmenom) sa z kultúrno-antropologického hľadiska rozumie minoritná skupina ľudí. V tomto ponímaní nie je dôležitý stupeň ohluchnutia, ale príslušenstvo k určitej kultúre – ku kultúre Nepočujúcich, ktorí sa v komunite Nepočujúcich primárne dorozumievajú vlastným jazykom, a to posunkovým (Leonhardt, 2001, s. 21). Posunkový jazyk je zväčša ich materinským jazykom, pričom zväčša majú problémy rozumieť slovenskému jazyku a komunikovať v ňom.

3.2 Klasifikácia nepočujúcich podľa vplyvu sluchového postihnutia na rozvoj jazyka

Je nutné podotknúť, že na kognitívny a komunikačný rozvoj vplývajú faktory ako vzdelanie, rodný jazyk a príslušnosť k jazykovej komunite. Od stupňa sluchového poškodenia závisí schopnosť komunikácie, osvojenia si hovoreného a písaného jazyka, ako aj schopnosť čítať či ukladať informácie v krátkodobej pamäti.

Osoby so sluchovým postihnutím sme rozdelili podľa Leonhardtovej na osoby nepočujúce, ohluchlé a nedoslýchavé. Heterogenita týchto osôb sa odráža nielen

na ich schopnosti počuť, ale aj na schopnosti percipovať reč, schopnosti hovoriť, rozvíjať slovnú zásobu, schopnosti čítať a pochopiť písaný text.

3.2.1 Nepočujúci

Podľa A. Leonhardtovej sú nepočujúci „*ľudia, u ktorých sluchová porucha nastala v ranom detskom veku (pre-, peri-, postnatálnom veku), pred osvojením reči (v prelingválnom veku) v takej miere, že úplne stratili sluch, alebo ich sluchová funkcia bola ťažko narušená. [...] Predsa sú nepočujúci schopní osvojiť si hovorenú reč a môžu sa naučiť hovorenou rečou komunikovať (s využitím zručnosti v odzeraní)*“ (2011, s. 77). R. Vojtechovský dodáva, že takáto osoba nepočuje zvuk, hovorený jazyk si nemôže osvojiť prirodzene a primárne sa dorozumieva posunkovým jazykom, aj keď je schopná hovorenú reč si osvojiť (2011, s. 12). Napriek snahe rozvíjať hovorený jazyk a slovnú zásobu majú nepočujúci v porovnaní s počujúcimi chudobnejšiu slovnú zásobu, pričom ju ovplyvňuje stupeň postihnutia, vek, ale aj mentálna úroveň. V hovorenej reči nepočujúcich detí pozorujeme znaky dysgramatizmu až agramatizmu a prienik gramatiky posunkového jazyka (Tarciová, 2005, s. 26).

Z uvedeného vyplýva, že prelingválne nepočujúci, ako aj nepočujúci s materinským jazykom posunkovým by najviac profitovali z relácií tlmočených do posunkového jazyka (Montero – Soneira, 2010, s. 43), resp. z titulkov prispôbených gramatike posunkového jazyka.

3.2.2 Nedoslýchavé osoby

Ďalšou skupinou sú nedoslýchavé osoby, ktoré „*majú narušenú auditívnu percepciu [...] a pomocou sluchových protéz môžu vnímať hovorenú reč a aj keď obmedzene, auditívnu spätnou väzbou môžu kontrolovať vlastnú reč*“ (Leonhardt, 2001, s. 72). A. Leonhardtová dodáva, že skupina nedoslýchavých osôb je veľmi rôznorodá, keďže ju neovplyvňuje len čas, kedy k poškodeniu sluchu došlo, ale aj sociálne podmienky, v ktorých nedoslýchaví vyrastajú. Do tejto skupiny preto môžeme zaradiť osoby, ktoré slabšie počujú až po takmer nepočujúcich s rozvinutou schopnosťou hovoriť (ibid., s. 72-77).

R. Vojtechovský dodáva, že skupina osôb s postlingválnou nedoslýchavosťou sa väčšinou identifikuje s počujúcimi a na komunikáciu primárne využíva hovorený aj písomný jazyk (2011, s. 13). Môžeme teda predpokladať, že aj ich čitateľské schopnosti sú v porovnaní s nepočujúcimi na vyššej úrovni a budú schopní titulky prečítať.

3.2.3 Ohluchlé osoby

A. Leonhardtová zaraďuje do skupiny ohluchlých osoby, u ktorých došlo k totálnej strate sluchu po ukončení prirodzeného vývinu hovorenej reči a slovnej zásoby, a teda po dovŕšení troch rokov (2011, s. 82). Napriek tomu sa ohluchlé osoby môžu jednoduchšie zaradiť k skupine nepočujúcich, a to najmä s pomocou kochleárneho implantátu. Čím neskôr dôjde k ohluchnutiu, tým lepšiu hovorenú reč a bohatšiu slovnú zásobu nadobudnúť pred ohluchnutím si dotýčný zachová. C. I. Báez Montero a M. A. Fernández Soneirová uvádzajú, že pre tieto osoby sú najvhodnejšie titulky s dlhším časom zobrazenia titulkú (2010, s. 43).

3.3 Čitateľské schopnosti nepočujúcich

Čitateľské zručnosti nepočujúcich predstavujú pre titulkára východisko pre tvorbu titulkov. Aj v skupine nepočujúcich existujú rýchlejší a pomalší čitatelia. V prvom rade musíme podotknúť, že čítanie tlačeného textu je odlišné od čítania audiovizuálneho textu na televíznej obrazovke či monitore počítača. Rozdiel, okrem iného, spočíva v tempe čítania, miznutí lingvistického kontextu a komunikačnej výpovedi obrazu.

Vo všeobecnosti majú nepočujúci väčšie ťažkosti čítať písaný text ako počujúci. To musí titulár zohľadniť, t. j. dlhšie zobrazí titulok a vypustiť niektoré slová z dialógov. C. I. Báez Montero a M. A. Fernández Soneirová uvádzajú, že nepočujúci dokážu rýchlo dekodovať písané symboly, no pomalšie si spoja písaný znak s významom (ibid., s. 38).

J. Nevesová v procese čítania zdôrazňuje dôležitosť krátkodobej pracovnej pamäte, ktorá čitateľovi umožňuje pochopiť text ako celok (2009, s. 162). Dlhé zložené súvetia predstavujú záťaž pre krátkodobú pamäť nepočujúceho a naopak, krátke a logicky rozčlenené vety im čítanie uľahčia. J. Nevesová dodáva, že nepočujúci majú rozvinutejšiu vizuálnu pamäť (ibid.). K čitateľnosti titulkov prispievajú aj typografické prvky, ako font písma, farba, malé a veľké písmená a pod. (Zárate, s. 169).

Na záver musíme zdôrazniť, že titulkované programy sa v rámci informačno-komunikačných technológií považujú za jednu z najslubnejších pomôcok na rozvíjanie základných zručností čítania a písania detí so sluchovým postihnutím.

3.4 Titulky nielen pre nepočujúcich

Z predchádzajúcich kapitol vyplýva, že musíme rozlišovať medzi osobami nepočujúcimi, nedoslýchavými či ohluchnutými a každá táto skupina si vyžaduje

rozdielny prístup pri tvorbe titulkov. V ideálnom prípade by sme mali vytvárať titulky pre každú skupinu zvlášť. V súčasnosti nie je priestor ani financie na vytváranie rozdielnych titulkov pre nepočujúcich a vyrábajú sa len titulky pre sluchovo znevýhodnenú skupinu osôb.

Pre účely tejto práce používame pomenovanie nepočujúci pre osoby s akýmkoľvek sluchovým postihnutím, ktoré im môže sťažiť porozumenie hovoreného prejavu, vrátane nedoslýchavých a ohluchnutých. Rozlišovať ich budeme len v prípade, ak to bude nevyhnutné na poukázanie rozdielnosti medzi jednotlivými skupinami.

4 TVORBA TITULKOV PRE NEPOČUJÚCICH

Na účely diplomovej práce, na základe ktorej je táto štúdia spracovaná, boli vyhotovené titulky pre nepočujúcich ku krátkemu filmu z podujatia *Ateliér audiovizuálneho prekladu*, ktorý sa konal v apríli 2014 na Katedre translatológie Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Titulky pre nepočujúcich boli vyrobené po dôkladnom naštudovaní zahraničnej literatúry. Na Slovensku dosiaľ nevznikla publikácia, ktorá by zjednocovala parametre a postupy tvorby týchto špecifických titulkov. O niečo lepšia situácia je v Českej republike, kde nepočujúca Věra Strnadová a Raimund Koplík napísali príručku, ktorá sa venuje len problematike tvorby titulkov pre nepočujúcich, dokonca vytvorili aj vlastný softvér s názvom CompoST, ktorý je prispôsobený na tvorbu týchto titulkov. Podrobnejší postup pri tvorbe titulkov pre nepočujúcich, ako aj konkrétne príklady sú uvedené v diplomovej práci s rovnomenným názvom.

4.1 Technické parametre titulkov pre nepočujúcich

Podľa R. Koplíka a V. Strnadovej televízny titulok vysielaný cez teletext nemôže presiahnuť 35 znakov na riadok a plný jednoriadkový titulok by mal na obraze zotrvať približne 2,5 až 3 sekundy. Dvojriadkový titulok by sa mal zobrazíť asi na 4 sekundy, pričom by nemal zotrvať dlhšie ako 6 sekúnd (2008, s. 57-59). Titulár Martin Šauša pracuje s počtom znakov 36. Titulky by nemali obsahovať viac ako dva riadky, aby nezakrývali priveľkú časť obrazu a boli čitateľné, keďže čím je v riadku, resp. v titulku viac slov, tým viac času človek potrebuje na jeho prečítanie.

4.2 Indikácia hovoriacich postáv

Pre nepočujúcich je veľmi dôležité farebne odlišiť všetky postavy v audiovizuálnom diele, keďže sluchom nemôžu hlasy rečníkov postrehnúť. Farby sú dôležité najmä v neprehľadných scénach s viacerými protagonistami na obraze, prípadne mimo obrazu. V programe *AegiSub* sme najprv nastavili farebné štýly pre jednotlivých rečníkov. Farebné rozlíšenie titulkov sa v každej krajine líši. V slovenských televíziách sa väčšinou stretávame s bielou farbou pre hlavného protagonistu, modrou a zelenou pre ďalšie hlavné postavy a so žltou farbou pre všetky ostatné (Kozáková, 2014, s. 61). V dokumentárnych filmoch R. Koplík a V. Strnadová pripisujú komentátorovi žltú farbu a prehovory v dialógoch odporúčajú odlišiť inou farbou (2008, s. 183). My sme v titulkoch použili bielu, žltú, svetlozelenú a svetlomodrú farbu. Všetky titulky sme pre lepšiu viditeľnosť na obraze umiestnili do čierneho rámu.

4.2.1 Synchronizácia prehovoru s titulkom

V. Strnadová a R. Koplík upozorňujú aj na nasledujúcu skutočnosť: „*Neslyšící osoby ovšem mají vypěstovanou schopnost spojovat si zrakové vjemy s promluvou dané osoby, a jsou teda vnímavější k tomu, zda je začátek titulku přesně časově synchronizován se začátkem promluvy toho, jehož tvář na obrazovce právě sleduje. Je-li tedy na hovořící postavu vidět, odpovídající titulek musí naskočit v okamžiku, kdy začíná otvírat ústa k promluvě*“ (2008, s. 57). Tento fakt je potrebné zohľadniť najmä vtedy, keď je film v jazyku zrozumiteľnom recipientovi. Titulok by mal nabehnúť práve vtedy, keď rečník začne rozprávať a naopak zmiznúť, keď rečník dohovoria. Často to však nie je možné dodržať, keďže rečníci väčšinou rozprávajú prirýchlo. V takýchto prípadoch musí titulár pristúpiť k menšej asynchronizácii – titulok nechať na obraze o niečo dlhšie ako rečník rozpráva, a predĺžiť dobu zobrazenia titulku, aby si nepočujúci titulok mohol bez problémov dočítať.

4.2.2 Oznamovanie zvukov a iných paralingvistických javov

R. Koplík a V. Strnadová hovoria o dvoch spôsoboch zapisovania zvukov, hudby a iných paralingvistických prvkov, a to buď malým písmenom v zátvorkách alebo veľkým písmenom bez zátvoriek. Upozorňujú, že zvuk treba odlišiť inou farbou, ako je farba rečníka a odporúčajú bielu farbu (2008, s. 182). Paralingvistické prvky uvádza titulkárska firma Martina Šaušu veľkými písmenami a odlišené bielou farbou na čiernom pozadí, napríklad VÝSTREL, KLOPANIE (Kozáková, 2014,

s. 61). Musíme však podotknúť, že treba oznamovať iba zvuky a iné paralingvistické prvky, ktoré nie sú viditeľné na obraze. Ak napríklad niekto plače, plač nie je nutne v titulkoch oznámiť. Ak by však dotyčný stál chrbtom ku kamere a divák by videl len nadvihovanie ramien, nepočujúcemu by nemuselo byť zrejmé, či ide o plač alebo o smiech.

4.2.3 Jazykové aspekty titulkov pre nepočujúcich

Na čitateľnosť titulkov vplyva mnoho faktorov, či už hovoríme o rýchlosti titulkov, počte slov v titulku alebo zložitosti použitej lexiky. P. Romero-Fresco vidí jednu z hlavných príčin v úprave a doslovnosti titulkov. Na celom svete sa vedú búrlivé diskusie, či titulky upravovať alebo nie. Asociácie združujúce nepočujúcich ako aj mnohí nepočujúci preferujú doslovné titulky. Argumentujú, že iba takto nepočujúci dostanú rovnakú informáciu ako počujúci. Pre titulkovacie spoločnosti je tento spôsob tvorby titulkov rýchlejší a lacnejší. Teoretici naopak podporujú upravené titulky, ktoré obsahujú menej slov, sú pomalšie, a tým činom zrozumiteľnejšie (2010, s. 176).

Čitateľné titulky môžu súvisieť so zjednodušením a s vynechaním, ale aj s explikovaním a pridaním informácie. J. Nevesová odporúča vynechať, čo je redundantné, a pridať, čo je relevantné. Odstránenie redundantnosti má prispieť k jazykovej efektívnosti. Pridaním informácie má na mysli informácie o zvukoch či identifikácii rečníka (2007, s. 95).

5 KVALITATÍVNY PRIESKUM V SKUPINE NEPOČUJÚCICH

Kvalitatívny prieskum titulkov u nepočujúcich sme realizovali prostredníctvom anonymných dotazníkov, ktoré sme elektronicky rozposlali nepočujúcim spolu s videom a titulkami pre nepočujúcich. Cieľom dotazníka bolo zhodnotiť kritériá titulkov pre nepočujúcich a potvrdiť či upraviť platnosť kritérií na kvalitné a funkčné titulky pre nepočujúcich. Dotazník sme rozdelili na tri hlavné časti:

- 1) informácie o respondentovi (vek, stupeň poškodenia sluchu, znalosť posunkového jazyka, zručnosť odzerania z pier);
- 2) čitateľské zvyklosti respondentov;
- 3) spokojnosť s titulkami k filmu z podujatia (zrozumiteľnosť slov, skratiek, dĺžka zobrazenia titulkov, farba a pod.).

6 VYHODNOTENIE PRIESKUMU

Prieskumu sa zúčastnilo deväť sluchovo postihnutých osôb – tri od narodenia nepočujúce osoby, štyria respondenti s čiastočným poškodením sluchu a dvaja nepočujúci, u ktorých došlo k strate sluchu v neskoršom období života. Prelingválne nepočujúci uviedli, že ovládajú posunkový jazyk, no nevieme, či je aj ich materinským jazykom. Ak predpokladáme, že áno, potom je slovenský jazyk ich druhým, resp. cudzím jazykom a majú väčšie problémy pri jeho dešifrovaní ako nepočujúci, ktorých materinským jazykom je slovenčina. Pri nedoslýchavých a postlingválne nepočujúcich predpokladáme, že rodným jazykom respondentov je slovenský jazyk a že sú aj lepšími a skúsenejšími čitateľmi.

U respondentov vo vyššom veku sme zaznamenali ťažkosti spojené s rýchlosťou titulkov, orientáciou medzi rečníkmi a s významom slov. V skupine prelingválne nepočujúcich sme narazili na väčšie problémy s čitateľnosťou a zrozumiteľnosťou titulkov. V prieskume sa ukázalo, že nedoslýchaví respondenti mali menšie problémy s čitateľnosťou titulkov, z čoho nám vychádza, že väčšie zásahy do textu pre skupinu nedoslýchavých osôb nie sú potrebné, najmä čo sa týka syntaktickej roviny jazyka. O niečo výraznejšie problémy sme zaznamenali na lexikálnej rovine. Niektorým slovám nerozumeli ani nedoslýchaví respondenti. Kritériá pre postlingválne nepočujúce osoby sme na základe dvoch respondentov nemohli zovšeobecniť, obzvlášť preto, že vekový rozdiel medzi nimi ukázal veľmi odlišné výsledky (32 a 71 rokov), a tak ich uvádzame len v ojedinelých prípadoch. Predpokladáme však, že postlingválne nepočujúci nepotrebujú veľké zásahy do titulkov po jazykovej stránke.

Nemalý vplyv na rozdiely medzi preferenciou titulkov mal odlišný vek respondentov. Respondenti vo vyššom veku mali väčšie problémy s rýchlosťou titulkov a uviedli aj zhoršenú orientáciu medzi farebným rozlíšením postáv. Ostatní respondenti boli s rýchlosťou titulkov aj farebným rozlíšením spokojní a oba technické parametre, podľa nich, prispeli k lepšej zrozumiteľnosti titulkov.

Čo sa týka technických parametrov, potvrdilo sa, že prelingválne nepočujúcim by viac vyhovovalo dlhšie zobrazenie titulku na obraze, keďže ich čitateľské schopnosti sú na nižšej úrovni, pretože k strate sluchu došlo skôr, ako si osvojili hovorený jazyk. Nedoslýchaví, naopak, preferujú synchronizáciu titulkov s hovorom a vyruší ich, keď titulok ostane na obraze dlhšie, ako hovorí rečník. Dvojriadkové tituly vyhovujú všetkým skupinám a potvrdil sa aj predpoklad rozdelenia dvojriadkového titulku podľa zmyslu.

Pokiaľ ide o lexikálnu stránku titulkov, z prieskumu vyplýva, že slová v cudzom jazyku je lepšie upravovať pri skupine nedoslýchavých aj prelingválne nepočujúcich, keďže sme zaznamenali, že len veľmi málo respondentov poznalo význam prebratých slov. Na tomto mieste musíme podotknúť, že obaja postling-

válne nepočujúci výrazy v cudzom jazyku poznali, čo môžeme prisudzovať faktu, že boli dlhšie konfrontovaní s hovoreným jazykom, a to nielen slovenským, ale aj s cudzím. Zaujímavé by bolo pozorovať väčšiu vzorku postlingválne nepočujúcich. Pokiaľ ide o skratky, z nášho doterajšieho prieskumu ďalej vyplýva, že je lepšie skratky rozpísať, ak je na to v titulkoch priestor. Skratky navrhujeme ponechať len v prípadoch, keď si je titulár istý, že ide o zaužívanú skratku, ktorú čitatelia titulkov poznajú.

Čo sa týka syntaktickej roviny jazyka v titulkoch, zistili sme, že pre prelingválne nepočujúcich je vhodné vetnú skladbu upravovať tak, aby stál podmet vedľa prísudku a aby vo vete nebolo sloveso v pasíve. Týmito úpravami uľahčíme čitateľnosť titulkov nepočujúcim od narodenia, resp. nepočujúcim, ktorých rodným jazykom je posunkový jazyk. Z prieskumu vyplýva, že naopak, pre osoby, ktoré dokážu percipovať niektoré zvuky, teda pre nedoslýchavých bola väčšina syntakticky upravených viet zbytočná a uprednostnili by doslovné titulky bez akýchkoľvek zmien.

Zhotovené titulky k filmu hodnotili respondenti pozitívne. Nedoslýchaví boli veľmi spokojní a kvalita titulkov bola pre nich postačujúca. Podobne sa vyjadril aj mladší postlingválne nepočujúci respondent. Starší respondenti ako aj prelingválne nepočujúci by uvítali zjednodušenie výrazov a predĺženie času zobrazenia titulkov na obraze. Napriek tomu predpokladáme, že sme pri tvorbe titulkov pre nepočujúcich postupovali správne a zvolené kritériá funkčnosti sme potvrdili.

Keď berieme do úvahy výsledky nášho prieskumu s menšou vzorkou respondentov, väčšina skúmaných kritérií vo funkčnosti titulkov pre nepočujúcich sa potvrdila. V opozícii doslovnosť verzus úprava, môžeme povedať, že titulár by mal prihliadať na recipienta a hoci má adresát len čiastočnú stratu sluchu, v titulkoch treba siahnuť po relevantnej úprave. Potvrdila sa nám hypotéza, že z upravených titulkov so zjednodušenou slovnou zásobou, pomalším striedaním titulkov a so syntaktickými úpravami by viac profitovali prelingválne nepočujúci recipienti. Pre skupinu nedoslýchavých je vhodné voliť menšie úpravy, najmä na syntaktickej rovine. Sluchovo postihnutých recipientov však netreba podceňovať a treba im nechať priestor na jazykový rozvoj.

ZÁVER

Prieskum potvrdil, že heterogenita skupiny osôb so sluchovým postihnutím v značnej miere vplyva na kritériá titulkov pre nepočujúcich a je ťažké zovšeobecniť parametre pre všetkých. Výrazné rozdiely sa ukázali najmä medzi preferenciami prelingválne nepočujúcich a nedoslýchavých osôb. Napriek tomu si myslíme, že je možné zohľadniť viaceré faktory a vytvoriť funkčné a kvalitné titulky

s úpravou pre všetky osoby s poškodením sluchu tak, aby bola spokojná prevažná väčšina sluchovo postihnutých divákov. Titulkár však v prvom rade nesmie zabudnúť, že recipientom audiovizuálneho diela s titulkami je osoba so sluchovým postihnutím.

Náš prieskum s menšou vzorkou respondentov ukázal nasledovné:

- je vhodné predĺžiť čas zobrazenia titulku;
- na syntaktickej rovine je vhodné robiť menšie úpravy len vtedy, ak sú nevyhnutné;
- na lexikálnej rovine treba pristúpiť k väčším úpravám – nahradiť odborné termíny a cudzie slová frekventovanejšími a domácimi ekvivalentmi.

V práci sme prezentovali jednotlivé kritériá kvalitných a funkčných titulkov pre nepočujúcich, ktoré by vyhovovali prevažnej väčšine sluchovo postihnutých divákov, keďže dosiaľ na Slovensku nevyšla norma ani štúdia, ktorá by zhrňala potrebné odporúčania tvorby týchto titulkov pre slovenských recipientov.

Napriek tomu, že prieskumu sa zúčastnil len malý počet respondentov (18), poskytuje plnohodnotný podklad na ďalšie prieskumy v danej oblasti a môže dopomôcť k skvalitneniu titulkov pre nepočujúcich a lepšiemu sprístupneniu audiovizuálnych diel pre nepočujúcich. Veríme, že už v blízkej budúcnosti sa stav tejto problematiky zlepší a na náš prieskum nadviažu ďalšie prieskumy, ktoré by mapovali názory väčšieho počtu sluchovo postihnutých osôb, aby sa tak vytvorili adekvátne parametre a zásady tvorby kvalitných titulkov pre nepočujúcich, ktoré by uspokojili väčšinu sluchovo postihnutej populácie na Slovensku.

LITERATÚRA

- DÍAZ-CINTAS, J. – REMAEL, A.: *Audiovisual Translation: Subtitling*. Manchester : St. Jerome, 2007, 272 s. ISBN 9781900650953.
- KOPLÍK, R. – STRNADOVÁ, V.: *Problematika tvorby skrytých titulků k předtočeným pořadům*. 2. opr. vyd. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008, 229 s. ISBN 978-808-7218-211.
- KOZÁKOVÁ, L.: *Kam až siaha práca audiovizuálneho prekladateľa? Formy sprístupnenia AV diel nepočujúcim a nevidiacim*. In: *Prekladateľské listy 3: teória, kritika, prax prekladu*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2014, s. 53-65. ISBN 978-80-223-3584-3.
- LEONHARDT, A.: *Úvod do pedagogiky sluchovo postihnutých. z nem. originálu: Einführung in die Hörgeschädigtenpädagogik*. Bratislava : Sapientia, 2001, 248 s. ISBN 80-9767180-8-8.
- MONTERO BÁEZ C. I. – SONEIRA FERNÁNDEZ M. A.: *Spanish deaf people as recipients of closed captioning*. In: MATAMALA, A. – ORERO, P.: *Listening to Subtitles: Subtitles*

- for the Deaf and Hard of Hearing. Bern : Peter Lang AG, International Academic Publishers, 2010, s. 25-44. ISBN 978-3-0343-0353-8.
- NEVES, J.: *Interlingual Subtitling for the Deaf and Hard-of-Hearing*. In: DÍAZ-CINTAS, J. – ANDERMAN, M.: *Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen*. New York : Palgrave Macmillan, 2009, s. 151-169. ISBN 978-0-230-01996-6.
- Osobný rozhovor s titulkárom Martinom Šaušom. [2015-02-28]
- REMAEL, J. In: GAMBIER, Y. – DOORSLAER, L.: *Handbook of Translation Studies*. Philadelphia : John Benjamins B. V., 2010, 197 s. ISBN 97890272033424.
- ROMERO-FRESCO, P. 2010. *Comprehension and reading patterns of respoken subtitles for the news*. In: DÍAZ-CINTAS, J. – MATAMALA, A. – NEVES, J.: *New Insights into Audiovisual Translation and Media Accessibility: Media for All 2*. Amsterdam – New York, NY : Editions Rodopi B. V., 2010, s. 175-195. ISBN 978-90-420-3180-7.
- TARCSIOVÁ, D.: *Komunikačný systém sluchovo postihnutých a spôsoby prekonávania ich komunikačnej bariéry*. Bratislava : Sapientia, 2005. 222 s. ISBN 80-969112-7-9
- VOJTECHOVSKÝ, R.: *Úvod do kultúry a sveta Nepočujúcich*. Bratislava : Myslím, 2011, 268 s. ISBN 978-80-970601-0-7.
- ZÁRATE, S.: *Bridging the gap between Deaf Studies and AVT for Deaf children*. In: DÍAZ-CINTAS, J. – MATAMALA, A. – NEVES, J.: *New Insights into Audiovisual Translation and Media Accessibility: Media for All 2*. Amsterdam – New York, NY : Editions Rodopi B. V., 2010, s. 159-174. ISBN 978-90-420-3180-7.

RESUMÉ

The paper deals with the accessibility of audiovisual texts to hearing impaired viewers in the Slovak context. In the theoretical part the author monitors the situation of the subtitling for the deaf in Slovakia and specifies the criteria for the high-quality subtitles. In the practical part the author makes the subtitles for the deaf and hard-of-hearing to a short documentary with regards to the theoretical knowledge. On the basis of the questionnaires on the quality of the prepared subtitles distributed to the hearing impaired people, the functionality of the established criteria of the subtitles for the deaf is studied and the results in the paper presented.

◆◆◆

Veronika Fraňová
Prachatická 29
96001 Zvolen
veron.franova@gmail.com

INTERPRETÁCIA PREKLADU DIELA D. WALLIAMSA BABKA GAUNERKA

Mária Hrozáňová

Mária Hrozáňová sa narodila v Bratislave a momentálne je študentkou magisterského štúdia na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo, študijný program anglický jazyk a kultúra – nemecký jazyk a kultúra. Zaujíma sa o detskú literatúru a jej preklad, ktorým sa zaoberala aj v bakalárskej práci. V budúcnosti by sa rada venovala prekladu umeleckej literatúry, ale aj prekladu odborných textov a kritike prekladu.

ÚVOD

Táto štúdia vychádza z našej bakalárskej práce. Jej cieľom bolo uviesť a čo najobjektívnejšie zhodnotiť prekladateľské problémy v diele Davida Walliamsa *Gangsta Granny*. Kniha vyšla v roku 2011 a o dva roky vydalo vydavateľstvo Slovart slovenský preklad s názvom *Babka gaunerka*, pod ktorý sa podpísala Michaela Hajduková.

V príspevku spomenieme iba niektoré z prekladateľských problémov, konkrétne preklad názvu knihy, názvov kapitol a venovania. Text presýtený neznámymi slovami, názvami či menami odpútava čitateľovu pozornosť od pochopenia textu ako celku. V prípade detskej literatúry je ešte dôležitejšie na túto skutočnosť prihliadať, keďže vzhľadom na vedomosti, ktoré dieťa má, nemusí všetko (správne) pochopiť. Musíme preto dávať pozor na to, aby sme čitateľa informovali, a nie dezinformovali. Pozrieme sa preto bližšie na problematiku prekladania mien postáv, rôznych názvov a cudzích reálií.

V potrebných prípadoch uvádzame aj vlastné riešenia, pri ktorých berieme do úvahy najmä nedospelého čitateľa, a teda ich prispôbujeme jeho veku a znalostiam.

1 PREKLAD NÁZVU KNIHY

Názov vyjadruje hlavnú myšlienku celku, musí byť výstižný, stručný a zároveň pútavý. Čitateľa musí zaujať na prvý pohľad. Prekladateľka M. Hajduková v emailovej komunikácii na margo prekladu názvu vyjadrila názor, že je jedným z problémov pri preklade každej knihy. O jeho preklade vždy prebieha diskusia s vydavateľstvom, keďže by mal byť správny, ale aj trhovu atraktívny. V prípade *Babky gaunerky* vraj nešlo o dlhý proces a druhou možnosťou, ktorú zvažovali, bol exotizujúcejší názov *Babka gangsterka*.

Na túto problematiku sa pozrieme aj z pohľadu dnešných detí, ktoré názor vyjadrili v krátkom dotazníku. Považujeme za dôležité poznamenať, že respondenti nepoznali knihu ani jej dej, rozhodovali sa iba na základe názvu a daných možností.

V dotazníku sme pracovali s oboma zložkami názvu *Gangsta Granny*. Na základe hovorového vyjadrenia *granny* sme preto uvádzali nielen slovo „babka“, ktoré bolo použité v slovenskom preklade knihy, ale aj alternatívu „starká“. Deti sme sa teda pýtali, ako by preložili názov knihy *Gangsta Granny* a ponúkli sme im možnosti Babka gaunerka, Babka gangsterka, Starká gaunerka, Starká gangsterka a možnosť iné.

Okrem toho nás zaujímalo, či dnešná mládež rozumie významu slova „gauner“. Vo výsledkoch zohľadňujeme aj počet rokov, ktorých sa respondenti učia anglický jazyk a zamerali sme sa aj na súvislosť so subjektívnou skúsenosťou detí, t. j. ako svoju starú mamu oslovujú.

Dotazník vyplnilo 39 respondentov vo veku od 7 do 14 rokov. 16 z nich sa rozhodlo pre možnosť „Babka gaunerka“, iba o jedného menej volilo možnosť „Babka gangsterka“. Alternatívu „Starká gaunerka“ vybrali tri deti, „Starká gangsterka“ sa páčila štyrom. Iba jeden z opýtaných uviedol vlastné riešenie, „Babka gengsterka“, v ktorom môžeme badať snahu o uľahčenie príjmu textu detskému čitateľovi. V tejto otázke sme zisťovali, či sú dnešné deti ovplyvnené angličtinou (exotizácia), alebo či im je bližšia slovenčina (naturalizácia). Výsledky však ukazujú rovnováhu. 15 z 18 detí, ktoré sa priklonili ku „gangsterke“, uvádza, že v kontakte s anglickým jazykom sú polovicu alebo viac ako polovicu života, čo mohlo ovplyvniť výber ich riešenia.

Celkovo 11 detí sa vyjadrilo, že nepoznajú slovo „gauner“, a teda nevedia definovať, čo znamená. Je zaujímavé, že 6 z nich napriek tomu vybralo možnosť „Babka gaunerka“. Ostatní definovali gaunera ako niekoho zlého, nezbedného, neposlušného, drzého, kto robí výtržnosti, kradne, alebo použili synonymá vagabund, vandal, zločinec, grázel, zlodej. S uvedenými definíciami súhlasíme a pozitívne vnímame fakt, že deti nielenže volili aj naturalizujúcu alternatívu, ale slovu „gauner“ aj rozumeli a jeho význam vedeli správne opísať.

Zvolená možnosť sa u 21 respondentov zhodovala s tým, ako babku oslovujú, preto môžeme povedať, že výber názvu zrejme ovplyvnila aj vlastná skúsenosť detí.

Otázkou však zostáva, či existujúci názov zodpovedá všetkým uvedeným kritériám dobrého nadpisu a či by sme nevedeli nájsť výstižnejší ekvivalent na jeho preklad. Gauner je totiž podľa SSSJ niekto, „*kto sa prevíňuje proti právnemu poriadku, morálnym zásadám, kto koná nečestne, podlo; zlý, naničhodný, podlý človek*“. Poznáme však dej knihy a vieme presne, čo bolo na babkinom správaní to „gaunerské“ – fakt, že kradla. Pre človeka, ktorý kradne, poznáme v slovenskom jazyku hneď niekoľko pomenovaní, napr. zlodej, lupič, lúpežník alebo expresívnejšie a obraznejšie výrazy ako straka, dlhoprstý. Na základe tejto vedomosti a s ohľadom na spomínané kritériá teda uvádzame niekoľko vhodnejších riešení: Dlhoprstá babka, Babka straka, Babka zlodejka, Babka lupička, Babka lúpežníčka.

2 PREKLAD NÁZVU KAPITOL

V ďalšej časti prejdeme k názvom niektorých z 34 kapitol, na ktorých preklad sa vzťahujú rovnaké kritériá ako na preklad názvu knihy. Najskôr by sme radi uviedli riešenia, ktoré považujeme za veľmi dobré, lebo sú stručné, výstižné, zaujímavé a nápadité:

O: *N' O' Spells 'NO'* (s. 139)

P: *N + IE = NIE* (s. 137)

O: *Haunted by Ghosts* (s. 221)

P: *S duchmi v päťách* (s. 217)

Frázu „byť niekomu v päťách“ chápeme nielen ako byť „*neďaleko za niekým*“, ale aj „*prenasledovať niekoho*“ (KSSJ), takže je vhodným prekladom pôvodniny.

O: *A Packet of Sugar* (s. 259)

P: *Kilo cukru* (s. 253)

V tomto príklade môžeme vidieť zvládnutý preklad ani nie tak z jazyka do jazyka, ale skôr z kultúry do kultúry. Oveľa častejšie totiž na Slovensku hovoríme o „kile cukru“ ako o „balení“ či „balíčku cukru“, keďže zaužívaná hmotnosť balenia je jeden kilogram. Prekladateľka sa rozhodla názov substituovať, teda nahradiť vyjadrením zaužívaným v cieľovej kultúre, a výsledok znie prirodzene.

Ďalej uvedieme niekoľko názvov aj s vlastnými riešeniami:

O: *Plumbing Weekly* (s. 29)

P: *Časopis Inštalatér* (s. 27)

N: *Týždenník Inštalatér*

V tomto prípade by sme zvolili presnejší preklad z jednoduchého dôvodu. Hlavný hrdina Ben si totiž týždenník *Inštalatér* brával každý piatok k babke, aby zahnal nudu. Súčasťou jeho piatkového stereotypu bola návšteva obchodíku s novinami a uvedenie názvu *Inštalatér* slovom „týždenník“ ešte zosilní tento zámer.

O: *Cheesy Beans and Sausage* (s. 91)

P: *Fazulky so syrom a s párkom* (s. 89)

N: *Párok so syrom a s fazulkami*

Názov kapitoly označuje najobľúbenejšie jedlo v Benovej rodine. Keďže takéto jedlo u nás nie je známe ani bežné, prekladateľka volila ekvivalentné názvy potravín, ktoré pozná aj slovenský čitateľ a my s nimi súhlasíme. Zasiahli sme len do poradia slov.

O: *The Love Bomb* (s. 100)

P: *Srdiečková serenáda* (s. 98)

N: *Výbuch lásky*

Toto riešenie považujeme z hľadiska významu za nepresné. KSSJ totiž obsahuje dve definície slova „serenáda“, podľa ktorých sa chápe buď ako „večerná lúboštná pieseň“ alebo „inštrumentálne dielo s takou tematikou“. Autor však názvom *The Love Bomb* pomenoval jeden z kostýmov, ktorý Benovi ušila matka na tanečnú súťaž. V podstate to bola košeľa a nohavice z bielej látky s množstvom červených srdiečok (kniha obsahuje aj ilustráciu), a na základe toho by sme ako názov kapitoly aj kostýmu uprednostnili *Výbuch lásky*.

3 PREKLAD VENOVANIA

Prekladateľka uviedla, že pri preklade venovania automaticky volila doslovný preklad, my sme sa však obrátili na paralelné texty, ktoré sú v mnohých prípadoch pri preklade veľmi nápomocné. O paralelných textoch hovoríme vtedy, keď čerpáme inšpiráciu napr. z textov z rovnakej oblasti alebo z textov, ktoré sú formálne podobne vystavané. *Babka gaunerka* začína nasledovným venovaním:

O: *For Philip Onyango...*
... the bravest little boy I have ever met.

P: *Pre Philipa Onyanga,*
najstatočnejšieho chlapca,
akého som v živote stretol.

Ako problematická a slovenčina cudzia sa predložka „pre“. V pôvodnej slovenskej literatúre nachádzame nasledovné formy venovania:

„*Svojim vnúcatám a všetkým deťom*“ (Habovštiak, 1995)

„*Venujem svojim deťom ANKE a MAŤOVI*“ (Hajková, 1994)

„*Venujem pamiatke Fera Kalinu, Tona Stančeva a všetkým, ktorí ich poznali a mali radi*“ (Piško, 2011)

„*S láskou venujem svojmu manželovi, ktorý ma naučil, že sny sa nemajú len snívať, ale treba ich aj plniť*“ (Nagyová-Džerengová, 2005).

Uvádzame taktiež príklad zo slovenského prekladu *Malého princa*:

„... *LÉONOVI WERTHOVI, keď bol malým chlapcom*“ (Dujničová, 2000).

Z uvedených príkladov vyplýva, že v slovenčine je zaužívané použitie datívu alebo slovesa „venovať“. Navrhujeme preto nasledovné riešenie:

N: *(Venujem) Philipovi Onyangovi, najstatočnejšiemu chlapcovi, akého som kedy stretol*

4 PREKLAD MIEN

V súvislosti s vlastnými menami si často kladieme otázku, či ich vôbec prekladať alebo ponechať v pôvodnom znení. Odpoveď, ktorá by platila vo všeobecnosti, a teda by sa dala aplikovať na všetky diela, však, bohužiaľ, neexistuje. Mikroštruktúra a makroštruktúra každého textu si v tejto otázke vyžaduje vždy inú stratégiu a dôležitý je aj fakt, komu je kniha venovaná (Aguilera, 2008).

Pri preklade mien v detskej literatúre treba prihliadať na skutočnosť, že „*deťom sú blízki detskí hrdinovia, ktorí sa volajú rovnako ako ich kamaráti či súrodenci*“

ci, a týmto menám musia rozumieť [...]“ (Štefánková, s. 63). Čitateľský zážitok by sa preto nemal narúšať nezrozumiteľnými cudzími menami, ktoré deti nevedia ani len správne prečítať a nerozumejú skrytému významu, ktorý môže byť v mene obsiahnutý. Takýto význam robí meno funkčným a dokresľuje charakter postavy.

Meno hlavného hrdinu analyzovanej knihy, Ben, slovenskému čitateľovi nepôsobuje pri výslovnosti žiadne ťažkosti. V slovenskom jazyku poznáme meno Benjamín, ktoré často skracujeme do rovnakej podoby. Pri preklade tohto mena by sme preto postupovali nasledovne: hlavného hrdinu by sme predstavili ako Benjamína, ktorého rodičia volajú Ben, a tak by sme ho ďalej nazývali aj my, aby čitateľ prijal meno ako domáce a nie cudzie. V príbehu sme sa stretli aj s prezývkou Benny, ktorú používala jeho babka. Navrhli by sme variant bez zdvojenej spoluhlásky „n“, t. j. Beny, aby prezývka na čitateľa nepôsobila cudzo.

Benova matka sa volala Linda, a keďže je toto meno bežné aj v našom jazyku, ponechali by sme ho bezo zmeny.

V prípade Benovho otca, ktorý sa volal Pete, by sme zvolili naturalizáciu a premenovali ho na Petra. Prihliadame na fakt, že „sa musí dávať pozor aj na kombinácie mien postáv v knihe, aby nevyzneli smiešne či neprirodzene“ (Štefánková, s. 64). V Benovej rodine sme sa preto rozhodli všetky mená naturalizovať.

Ďalšou z ústredných postáv je predavač Raj. Do deja zasahuje pomerne často a objavuje sa nielen v *Babke gaunerke*, ale aj vo väčšine Walliamsových kníh. Prekladateľka toto meno automaticky ponechala v pôvodnom tvare a neuvedomila si, že výslovnosť by pre detského čitateľa mohla spôsobiť problémy. Ide o cudzie meno, ktoré vyslovujeme [rádž]. M. Hajduková v tejto súvislosti uviedla: „Ani mi nenapadlo, že slovenský čitateľ ho vysloví [raj] – a to nehovorím len o detských čitateľoch. Keďže som ho v takejto forme nechala už v prvej knižke, prenášam ho tak do každej ďalšej a slovenské deti poznajú trafikanta ako Raja a pripomína im svojou pokojnou povahou raj (potvrdilo mi to viacero detí z môjho okolia). Tu som si uvedomila, že zrejme moja úvaha o dostatočnej cudzojazyčnej vybavenosti a znalostiach o „extralingvistickej“ realite slovenského detského čitateľa bola príliš optimistická“ (emailová komunikácia). Pozitívne vnímame, že deti si spojili Rajovu pokornú a pokojnú povahu s „rajom“, takéto zmýšľanie však nemôžeme očakávať od každého čitateľa. Predmetné meno by sme však nenahradili iným, radšej by sme ho prispôbili slovenskému pravopisu a napísali ho tak, ako sa vyslovuje, Rádž. Ide o fonetickú adaptáciu mien, ktorou „prekladateľ uchováva ich jedinečnosť a slovenskému detskému čitateľovi ich prijateľne približuje, no zároveň zachováva mieru originálu“ (Kissová, 2009, s. 93). Výslovnosť by tak nebola problematická, deti by si však uvedomili cudzosť mena a s tým spojený pôvod predavača.

Ďalším cudzincom, tentoraz talianskeho pôvodu, bol tanečník Flavio Flavioli. Písaná a hovorená forma tohto mena sú rovnaké, a preto by sme meno ponechali v originálnom znení.

5 PREKLAD NÁZVOV

V ďalšej časti si priblížime preklad rôznych názvov, na ktoré čitateľ v *Babke gau-nerke* natrafi. V niektorých prípadoch prekladateľka zvolila opisný preklad, t. j. „nahradenie vlastného mena opisom denotátu, [ktoré] sa využíva pri literárnych menách, ktorých referenčný objekt by mohol byť detskému čitateľovi v cieľovej kultúre neznámy“ (Gálová, 2011, s. 284).

Opisom sa čitateľovi zjednoduší a zjasní význam prečítaného textu, a tak si ľahšie predstaví, o čom autor píše:

O: *Anointing Spoon* (s. 232)

P: *lyžička z dvanásteho storočia na pomazanie kráľov sväteným olejom* (s. 228)

O: *Coco Pops* (s. 232)

P: *müsli* (s. 228)

O: *The Royal Variety Show* (s. 248)

P: *kráľovské predstavenie* (s. 243)

S uvedenými riešeniami súhlasíme a odporúčame neznáme názvy, ktoré v cieľovej kultúre nemajú obdobu, detskému čitateľovi vždy radšej dovysvetliť, a tým zaistiť pochopenie diela.

Natrafili sme však na pomenovania, ktorých písomnú podobu by sme prispôbili cieľovému jazyku. Dôvod je rovnaký ako pri vlastných menách – nechceme čitateľa zmiast' ani mu zneprijemniť čítanie:

O: *Cornettos* (s. 33)

P: *cornettá* (s. 30)

N: *kornetá*

O: *Fruit Cocktail* (s. 101)

P: *Ovocný koktejl* (s. 99)

N: *Ovocný koktejl*

V nasledujúcom príklade by sme zvolili tzv. komentovaný preklad. V terminológii A. Popoviča sa stretávame s pojmom „preklad v preklade“ pre pomenovanie toho istého javu. Môže mať rozličné formy, často práve podobu vnútorných vysvetliviek, ktoré sa najčastejšie zakladajú „na využití nezhodného prívlastku, pomocou ktorého môže prekladateľ ozrejmiť titul, postavenie, povolanie, príbuzenský vzťah alebo druhové označenie referenčného objektu“ (Gálová, 2011, s. 284).

O: *Bentley* (s. 240)

P: *Bentley* (s. 235)

N: *auto značky Bentley/Bently*

V knihe sme sa stretli aj s názvami rôznych televíznych programov. Prekladateľka pri ich preklade volila názvy, ktoré boli v danom období na Slovensku aktuálne, čo považujeme za vhodný postup. Problém je však v tom, že substituované názvy sú v cudzom jazyku. Rozhodli sme sa ich preto súčasnému čitateľovi aktualizovať a preložiť:

O: *Strictly Stars Dancing* (s. 12)

P: *Let's Dance* (s. 10)

N: *Hviezdy/Celebrity na (tanečnom) parkete; Hviezdy/Celebrity tancujú*

O: *So You Think You Might Be Able To Dance a Bit?* (s. 68)

P: *Bailando* (s. 66)

N: *(Za)Tancuj, ak to vieš/dokážeš*

Pri týchto názvoch by sa dal využiť aj spomínaný preklad v preklade, ktorým by sme čitateľovi informáciu vysvetlili priamo v texte:

N: *tanečná šou Let's Dance/Bailando*

Naše riešenia sú v cieľovej kultúre zrozumiteľné a nemusíme sa báť, že by časom stratili aktuálnosť. Vhodné riešenie zvolila prekladateľka v nasledujúcom príklade:

O: *Dancing on Ice Skates* (s. 68)

P: *Hviezdy na ľade* (s. 66)

Zaujímavý je aj názov nechtového štúdia, ktoré vlastní kamarátka Benovej matky Gail. V origináli sa volalo *Gail's Nails* a prekladateľka tento názov doslovne preniesla aj do prekladu. Na zachovanie koncepcie, ktorou chceme čitateľovi priniesť každý cudzí názov v zrozumiteľnej podobe, navrhujeme riešenie *Nechty u Berty*. Aby sme cudzie meno Gail a následne aj názov štúdia mohli zmeniť, hľadali sme dvojslabičné ženské meno, ktoré končí na slabiku -ta. Z mien Berta, Marta či Zita sme nakoniec vybrali Bertu, keďže druhá hláska sa v oboch slovách nášho názvu zhoduje.

6 PREKLAD REÁLIÍ

Pod pojmom reálie rozumieme prvky kultúrneho kódu, ktoré sú realizované v originálnom texte a v podstate predstavujú tzv. bezekvivalentné lexikálne jednotky (Popovič, 1983, s. 193). V *Babke gaunerke* sa najčastejšie objavovali nasledujúce názvy:

O: *Thames*

P: *rieka Temža*

O: *Tower*

P: *veža Tower*

O: *Buckingham palace*

P: *Buckinghamský palác*

Vzhľadom na to, že sa dej odohráva v Londýne, považujeme tieto riešenia za vhodné. Detskému čitateľovi prostredníctvom pomenovaní známych geografických jednotiek či názvov miest priblížime kultúru inej krajiny. Nezabúdame na fakt, že „*popri výchovnom pôsobení literatúra rozširuje poznanie čitateľa (napr. integrácia geografických alebo historických skutočností do literárneho diela nenásilným spôsobom) a rozvíja jeho estetické cítenie*“ (Gálová, s. 275).

Okrem toho uvádzame príklady meracích jednotiek, ktoré boli správne substituované za jednotky používané na území našej krajiny:

O: *A moment later, a particularly big petrol tanker thundered by, inches from their heads, beeping its horn.* (s. 208)

P: *O chvíľu presvišťal len niekoľko centimetrov od ich hláv obrovský tanker s naftou a trúbil na nich.* (s. 204)

O: *They hummed off in the dark, going about three miles per hour with the increased weight.* (s. 77)

P: *Odfrčali do tmy rýchlosťou asi päť kilometrov za hodinu, a to vážili viac, ako mal vozík predpísané.* (s. 75)

Na uvedených príkladoch sme sa snažili poukázať na jednoduchosť a zrozumiteľnosť, ktorá je dôležitá pri preklade mien, názvov a reálií. Takto preložené dielo detského čitateľa formuje aj vzdeláva. S. Gálová v článku *Vlastné mená v preklade literatúry pre deti a mládež* uvádza, že „*prekladateľ by sa mal usilovať zachovať jednoduchosť a pestrosť originálu, podčiarknuť hovorovosť jazyka, resp.*

zachovať detský slang. Jazyková dokonalosť prekladu sa očakáva aj preto, aby si mladý čitateľ neosvojil nesprávne formulácie“ (2011, s. 276). S uvedeným citátom sa stotožňujeme a považujeme za nesmierne dôležité, aby sa detskému čitateľovi dostávali iba diela, ktoré budú jeho poznanie správne prehlbovať.

ZÁVER

V príspevku sme sa snažili poukázať na niektoré problémy, s ktorými sa prekladateľ pri preklade detskej literatúry stretne. Príklady adekvátnych či menej adekvátnych riešení sme vybrali z prekladu diela D. Walliamsa *Babka gauernerka*.

Prekladateľka si s mnohými problémami poradila veľmi dobre, text sa v slovenčine čítal ľahko. Vety a odseky prepájala hladko, dialógy boli živé. Väčšinu nedostatkov sme odhalili až podrobnou komparáciou prekladu s originálom.

Za najväčší problém považujeme nejednotnú koncepciu prekladu a s ňou súvisiace nedostatočné prispôbenie textu detskému čitateľovi. V diele sme našli niekoľko názvov, ktoré prekladateľka nepreniesla do cieľovej kultúry a ponechala ich v originálnom znení. Takéto riešenia môžu mladému čitateľovi spôsobiť ťažkosti pri čítaní, a tým narušiť čitateľský zážitok. Z tohto dôvodu sme s ohľadom na čitateľa uviedli vlastné riešenia, v ktorých sme využili naturalizačné princípy.

Okrem toho sme sa pozreli na preklad názvu knihy. Názov by mal byť stručný a výstižný, podľa nášho názoru sa v dnešnej dobe však zohľadňuje najmä „atraktivita“ názvu a počet predaných výtlačkov danej knihy. Hoci názov *Babka gauernerka* spĺňa kritérium stručnosti, o výstižnosti by sa dalo polemizovať, a preto sme uviedli vlastné riešenia, ktoré sú podľa nášho názoru vzhľadom na obsah diela významovo presnejšie.

Nazdávame sa, že rozhodujúcim faktorom pri preklade detskej literatúry by mal byť nedospelý čitateľ, ktorého chceme nielen osloviť a zaujať, ale v určitom zmysle aj vzdelávať. Na túto skutočnosť by mal prekladateľ myslieť pri každom prekladateľskom probléme. Veríme, že náš príspevok prijme prekladateľov detskej literatúry k väčšej dôslednosti pri výbere prekladateľskej stratégie a jej jednotnom uplatňovaní pri preklade.

PRAMENE

WALLIAMS, David: *Gangsta Granny*. London : Harper Collins, 2011, 304 s. ISBN 978-00-073714-4-0.

WALLIAMS, David: *Babka gaunerka*. Bratislava : Slovart, 2013, 296 s. ISBN 978-80-556078-6-3.

LITERATÚRA

AGUILERA, E. C.: *The Translation of Proper Names in Children's Literature*. Spain : University of Granada, 2008, 10 s.

E-mailová komunikácia s prekladateľkou Michaelou Hajdukovou. [2015-02-16 až 2015-04-08].

GÁLOVÁ, Stanislava: *Vlastné mená v preklade literatúry pre deti a mládež*. In: O interpretácii umeleckého textu. Transformácia detského aspektu a recepčná prax: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej pri príležitosti nedožitého jubilea prof. PhDr. Jána Kopála, CSc. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2011, s. 275-292. ISBN: 978-80-8094-925-9.

HABOVŠTIAK, Anton: *Kráľ nad kráľmi sa narodil*. Bratislava : Vydavateľstvo Nové mesto, spol. s r. o., 1995, 93 s. ISBN 80-85487-34-9.

HAJKOVÁ, Lubica: *Nikto ma nemá rád*. Bratislava : Vydavateľstvo H&H, 1994, 105 s. ISBN 80-88700-06-X.

HROZÁNOVÁ, Mária: *Interpretácia prekladu diela D. Walliamsa Babka gaunerka*. [bakalárska práca]. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2015, 49 s.

KISSOVÁ, Mária: *Paradigmy prekladu detskej literatúry*. [doktorandská dizertačná práca]. Nitra : UKF, 2009, 162 s.

NAGYOVÁ-DŽERENGOVÁ, Petra: *Chcem len tvoje dobro*. Bratislava : Ikar, a. s., 2005, 223 s. ISBN 80-551-1004-2.

PIŠKO, Rasto: *Bohémska kolonáda*. Bratislava : Ikar, a. s., 2001, 319 s. ISBN 978-80-551-2697-5.

POPOVIČ, Anton a kol.: *Originál – preklad*. Bratislava : Tatran, 1983, 362 s. ISBN 61-536-83.

Slovenské slovníky. In: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. [online]. [cit. 2015-04-01]. Dostupné na: <<http://slovníky.juls.savba.sk/>>.

ŠTEFÁNKOVÁ, Mária: *Redaktor ako spolutvorca textu. Preklad a redigovanie pre deti predškolského a mladšieho školského veku*. s. 60-65.

VILIKOVSKÝ, Ján: *Preklad ako tvorba*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1984, 240 s.

RESUMÉ

The main aim of the paper is to point out some of the translation problems found in the Slovak translation of the children's book *Gangsta Granny* by David Walliams. The book

was published by the Slovart publishing house under the name *Babka gaunerka* and was translated into Slovak by Michaela Hajduková. The paper includes the analysis of various problems, such as translation of the title of the book, the name of the chapters, book dedication, names and culturally loaded words, and offers new translation solutions with an explanation when needed.

◆◆◆

Bc. Mária Hrozáňová

Boldog 85

925 26 Boldog

hrozanova.majka@gmail.com

PREKLAD MIEN POSTÁV V DIELE DIEVČA, KTORÉ OBOPLÁVALO ČAROKRAJ V LODI VLASTNEJ VÝROBY

Katarína Kopčanová

Katarína Kopčanová pochádza z Púchova a je študentkou druhého stupňa vysokoškolského štúdia na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo, študijný program anglický jazyk a kultúra – nemecký jazyk a kultúra. V bakalárskej práci sa zaoberala interpretáciou prekladu diela detskej literatúry a pri jeho analýze a vlastných návrhoch sa snažila vcítiť do myslenia detských čitateľov. Okrem prekladu umeleckej literatúry ju baví aj odborný preklad a v ostatnom čase prejavuje záujem o simultánne tlmočenie. Po úspešnom absolvovaní štúdia by rada pracovala vo vyštudovanom odbore.

ÚVOD

Predkladaný článok vznikol na základe bakalárskej práce, ktorej cieľom bolo prostredníctvom analýzy a interpretácie prekladu knihy americkej spisovateľky Catherynne M. Valenteovej *The Girl Who Circumnavigated Fairyland in a Ship of Her Own Making* dospieť k celkovému zhodnoteniu prekladu tohto diela, poukázať na konkrétne prekladateľské problémy a na miestach, kde to je potrebné a možné, navrhnúť ich konštruktívne riešenia. Analyzovaný preklad Mateja Krajčoviča *Dievča, ktoré oboplávalo Čarokraj v lodi vlastnej výroby* z roku 2012 je zatiaľ prvým a jediným prekladom tohto diela.

V dvoch kapitolách čitateľom ponúkne analýzu prekladu na základe znalostí získaných počas štúdia a svoje tvrdenia podložíme poznatkami z teoretickej literatúry. Budeme čerpať najmä z diela Braňa Hochela *Preklad ako komunikácia* a z interpretačnej terminológie Antona Popoviča a kol. *Originál – preklad*. Najskôr rozoberieme preklad názvu diela, textu na prebale knihy a autorkinho venovania. V druhej kapitole sa budeme zaoberať rozborom prekladu postáv. Pri

analýze použijeme skratky „O“ pre originál, „P“ pre preklad a „N“ pre navrhované riešenia.

1 PREKLAD NÁZVU DIELA A VENOVANIA

1.1 Preklad názvu diela

Podľa Braňa Hochela je „*titul literárneho diela spravidla prvou informáciou o diele*“ (1990, s. 84). Názov knihy je jedinečné pomenovanie, ktoré má byť pútavé a má čo najlepšie vystihnúť dané dielo. Ako uvádza B. Hochel, titul (názov) diela v súčasnom zmysle slova sa objavuje s vynálezom kníhtlače. Odvtedy sa jeho podoba postupne menila. „*V počiatkoch sa názov skladal spravidla z dvoch častí: 1. zo samotného pomenovania diela; 2. z bližšej informácie o ňom, ktorá v sebe zahŕňala v rozličnej miere aj obsah diela*“ (ibid.). Funkcia druhej časti názvu bola nielen informatívna, ale aj reklamná. Časom sa zredukovala a dnes sa zachováva iba čiastočne (napríklad v podtitule) alebo prešla do žánrov literárnej reklamy (napr. záložka, inzerát, informatívny leták, propagačná anotácia a podobne).

Prekladateľ preložil názov analyzovanej knihy nasledovne:

O: *The Girl Who Circumnavigated Fairyland in a Ship of Her Own Making*

P: *Dievča, ktoré oboplávalo Čarokraj v lodi vlastnej výroby*

Je zjavné, že originálny titul je nezvyčajne dlhý a taký ostal aj pri prevode do cieľového jazyka. Na porovnanie uvádzame i český preklad titulu:

P: *O dívce, která obeplula Čarozem v lodi vlastní výroby*

Len vo výnimočných prípadoch sa stretávame s takým dlhým názvom literárneho diela. Autorka však dosiahla s dielom veľký úspech aj napriek (alebo možno aj vďaka) tomu. Prekladateľ ako tvorca literárneho diela mal možnosť názov skrátiť alebo dodržať jeho rozsah aj v cieľovom jazyku. Pri každom preklade je dôležité zachovať ekvivalenciu, teda „*rovnorodosť prvkov jazyka originálu a jazyka prekladu*“ (Popovič, 1983, s. 189) a adekvátnosť prekladu – funkčnú „*rovnocennosť prvkov originálu a prekladu, v ktorej sa prvky originálu nahrádzajú v preklade tak, aby pri invariantnej zhode významov smerovali k výrazovej identite*“ (ibid., s. 195). Domnievame sa, že pri preklade názvu bola ekvivalencia dodržaná a prekladateľ titul preložil adekvátne. Ako uvádza B. Hochel v diele *Preklad ako komunikácia*, pri preklade názvu zohráva úlohu i skutočnosť, že v každej kra-

jine titul súvisí s tradíciou, úzom a jazykovým materiálom. Taktiež tvrdí, že pre preklad názvov by mali platiť isté požiadavky, ako napríklad zásada zachovania informačnej hodnoty, zásada sémantickej vernosti alebo zásada štylistickej a gramatickej adekvátnosti. Nad všetkými však dominuje požiadavka adekvátnosti, funkčnosti a znakovej totožnosti (1990, s. 86).

Nazdávame sa, že dané zásady prekladateľ pri názve dodržal. Ide však o detskú literatúru a pri knihách pre deti a mládež sú v slovenskom jazyku skôr zaužívané názvy s predložkou „o“, napríklad: *Moja veľká rozprávková kniha o zvieratkách; O troch prasiatkach; O dvanástich mesiačikoch; Rozprávka o perníkovej chalúpke; O medvedíkovi bez mena* a pod. Znelo by možno prirodzenejšie, keby i názov knihy o Čarokraji znel nasledovne:

N₁: *O dievčati, ktoré oboplávalo Čarokraj v lodi vlastnej výroby*

Keby sme sa chceli vyhnúť i neprirodzené znejúcemu nevlastnému prívlastku *v lodi vlastnej výroby*, mohol by názov diela znieť:

N₂: *O dievčati, ktoré oboplávalo Čarokraj na vlastnoručne vyrobenej lodi*

Keďže dielo patrí medzi detskú literatúru, v názve možno použiť zdrobneniny, napríklad:

N₃: *O dievčati, ktoré oboplávalo Čarokraj na vlastnoručne vyrobenej lodke, poprípade O dievčatku, ktoré oboplávalo Čarokraj na vlastnoručne vyrobenej lodke*

Prekladateľovo riešenie však nezavrhuje a pokladáme ho za adekvátne.

Ako uvádza B. Hochel, názov sa skladá i z druhej časti, z bližšej informácie o diele, ktorá v sebe v rozličnej miere zahŕňa aj obsah (1990, s. 84). Takýto titul nájdeme na prebale knihy. Okrem krátkeho popisu na zadnej strane knihy prebal siaha i dovnútra, kde sa nachádza veľmi stručné predstavenie autorky a úryvok diela. Radi by sme následne uviedli jeho slovenský preklad a rozobrali ho z niekoľkých hľadísk. Preklad znie nasledovne:

P: „*Čo sa stalo s tvojou topánkou?*“ *povedal* vážny, hlboký hlas. September *uprostred natáhovania zmrzla*. *Tancovali pred ňou dve žeravé, ohnivé oči. Drak na ňu hľadel s prenikavým záujmom a krčil sa v dlhej tráve ako mačka.*

„Ja... stratila som ju,“ *povedala* September. „Spadla do drezu, keď som liezla na Leopardicu.“

„Takže si ju nestratila,“ *zadunelo stvorenie uvážlivo.*

„Opustila si ju.“

„Uhm,“ **povedala** September.

„Ja topánky nenosím,“ zareval drak. „Skúšal som to, keď som bol maličký, ale s tými nezmyslami som skončil.“

Úryvok na prebale nádejný čitateľ môže prečítať už pri kúpe knihy. Mal by byť preto čo najzrozumiteľnejší a najpútavejší. V origináli tento úryvok znie:

O: „*What happened to your shoe?*” **said** a big, deep, rumbling voice. September **froze in mid-stretch**. Two blazing, flame-colored eyes danced before her. A dragon was staring at her with acute interest, **crouching like a cat in the long grass**.

[...]

„I ... I lost it,” **said** September, [...]. „It fell into the sink as I was climbing onto a Leopard.”

„That’s not losing it,” the beast rumbled sagely. „That’s leaving it.”

„Um,” **said** September.

„Don’t wear shoes myself,” the dragon haroomed. „Tried when I was a wee thing, but the cobblers gave me up for lost.”

Po prečítaní textu vo východiskovom jazyku vidíme, že vo vyznačených úsekoch ide o doslovný preklad, ktorý neznie v slovenskom jazyku úplne prirodzene. Je nutné, aby bola dodržaná adekvátnosť prekladu – vernosť originálu v preklade. Podľa A. Popoviča nejestvuje ideálna vernosť ani voľnosť prekladu a spravidla dochádza k istým výrazovým posunom. Rozdiely medzi štruktúrou východiskového a cieľového jazyka vyvolávajú nutnosť štylistických posunov (1983, s. 195). Keď chce teda prekladateľ zachovať funkčný princíp textu, preklad nemôže byť úplne verný, teda totožný s originálom, ale na druhej strane nesmie byť ani príliš voľný. Štylistické posuny, to znamená posuny na jazykovej aj tematickej rovine sú nutnou súčasťou prekladu, pokiaľ chce autor dodržať jeho adekvátnosť.

V uvádzacej vete za priamou rečou sa v origináli trikrát po sebe nachádza sloveso *said*. Do slovenského jazyka ho môžeme preložiť aj inak ako „povedal(a)“, pričom preklad, samozrejme, vždy závisí od kontextu. Ak je priamou rečou otázka, v uvádzacej vete môže byť napríklad „spýtal(a) sa“ alebo „vzvedal(a)“. Ak je v priamej reči citoslovce „uhm“, vhodným slovesom môže byť „zamrmlala“, poprípade „prikývla September“, keďže podľa *Krátkeho slovníka slovenského jazyka 4* (2003) citoslovce „uhm“ vyjadruje „súhlas, áno, hej“.

Slovné spojenia „Čo sa stalo s tvojou topánkou?“ a „September uprostred naťahovania zmrzla“ znejú doslovne, preto navrhujeme pri preklade úryvku nasledovné zmeny:

N: „*Kde máš topánku?*“ *spýtal sa* vážny, hlboký hlas. *Ako sa September naha-ovala, zarazila sa./September sa zarazila, keď sa nahaovala.* Tancovali pred ňou dve žeravé, ohnivé oči. Drak na ňu hľadel s prenikavým záujmom a *krčil sa ako mačka vo vysokej tráve.*

„Ja... stratila som ju,“ *odvetila* September. „Spadla do drezu, keď som liezla na Leopardicu.“

„Takže si ju nestratila,“ *zadunelo* stvorenie uvážlivo.

„Opustila si ju.“

„Uhm,“ *prikývla* September.

„Ja topánky nenoším,“ *zareval* drak. „Skúšal som to, keď som bol maličký, ale s tými nezmyslami som skončil.“

1.2 Preklad venovania

Autorkino venovanie, venovací text alebo dedikácia na začiatku knihy znie:

O: *For all those who walked this strange road with me, and held out their hands when I flattered. This is a ship of our own making.*

P: *Pre všetkých tých, ktorí kráčali po tejto zvláštnej ceste so mnou a podali mi pomocnú ruku vtedy, keď som zakopla. Toto je loď, ktorú sme si postavili.*

Vidíme, že slovné spojenie „*For all those*” prekladateľ doslovne preložil „Pre všetkých tých”. V slovenskom jazyku sa však venovanie zvyčajne píše v treťom páde bez predložky „pre“. Ako príklad uvádzame venovania z jednej slovenskej knihy a z knihy preloženej z anglického originálu.

Knihá Dva plus dva: *Mojim najmilším.* (Keresztényiová, 2014)

Knihá Prázdne miesto: *Venujem Neilovi.* (Rowlingová, 2013)

Navrhujeme preto úvod venovania preložiť „Všetkým, ktorí” alebo „Venujem tým, ktorí”.

Preklad vety „Toto je loď, ktorú sme si postavili” sa podľa nášho názoru nehoduje s názvom diela – *Dievča, ktoré obopľávalo Čarokraj v lodi vlastnej výroby.* Ak sa chceme pridržať názvu a vyjadriť venovanie podobne, navrhujeme nasledovný preklad vety:

N₁: *Je to loď našej výroby.*

Vyhňeme sa tým i vzťažnému zámenu „ktorú“, použitému aj v prvej vete.

Ak chceme upriamiť pozornosť na fakt, že sme všetci autormi a kniha je naším spoločným dielom, adekvátny preklad by znel:

N₂: *Táto loď je dielom nás všetkých. alebo Túto loď sme vyrobili spolu.*

2 ROZBOR PREKLADU MIEN POSTÁV

Pri preklade literatúry pre deti a mládež by mal prekladateľ prihliadať na fakt, že príjemcami literárneho diela sú mladí čitatelia. Je nutné brať ohľad na ich vek a mentálnu vyspelosť, aby dielu rozumeli a mohli sa s ním stotožniť. A. Popovič uvádza, že pri preklade literárnych diel určených detským čitateľom je nutné uplatniť takzvaný kód a kontext ešte vo väčšom rozsahu ako pri ostatných dielach (1983, s. 240). Prispôbiť sa mladým čitateľom znamená dodržať detský aspekt, ktorý „*má byť garantom autenticity tvorby i recepcie pre deti a mládež*” (ibid.). Ako uvádza L. Kozáková v *Prekladateľských listoch 1*, pri preklade mien a postáv sa v detskej literatúre často uplatňuje substitúcia, nahrádzanie a mená sa neponechávajú v pôvodných formách ako pri dielach určených dospelým čitateľom (2012, s. 45).

Postavy sú v origináli aj v preklade vypísané na začiatku knihy. Autorka ich uvádza slovným spojením *Dramatis Personae*, ktorý prekladateľ preložil ako „Osoby a obsadenie”, pričom by možno prirodzenejšie znelo jednoduché „O kom bude reč”. Pri preklade mien spočíval najväčší problém v (ne)zachovávaní rodov. Napríklad, hlavnou hrdinkou je dievča *September* a prekladateľ nechal meno v rovnakom tvare, aj keď september je v slovenskom jazyku podstatné meno mužského rodu.

Keďže je postáv pomerne veľa, ich preklad rozdeľujeme do nasledovných troch kategórií:

- 1) postavy preložené vhodne a tvorivo;
- 2) postavy preložené doslovne;
- 3) postavy preložené nevhodne alebo bez ohľadu na detského čitateľa, teda bez zohľadnenia tzv. detského aspektu.

Postavy preložené vhodne a tvorivo uvádzame v prvej tabuľke, v niektorých prípadoch i s drobnými navrhovanými zmenami:

Katarína Kopčanová

Originál	Preklad	Navrhovaný preklad
<i>The Green Wind, a Harsh Air</i>	<i>Zelený Vietor, nevlúdny vzdušný prúd</i>	-
<i>A-Through-L, a Wyvern</i>	<i>A-po-L, šarkan</i>	<i>ApoL – šarkan</i>
<i>Charlie Vrnchcrab, a Fairy</i>	<i>Kubo Chrumkrab, škriatok</i>	<i>Kubo Chrumoš – škriatok</i>
<i>Several Glashtyn</i>	<i>niekoľko Šklákov</i>	-
<i>The Marquess, Current Ruler of Fairyland</i>	<i>Markíza, súčasná vládkyňa Čarokraja</i>	-
<i>Doctor Fallow, a Spriggan</i>	<i>doktor Fallow, Halúzok</i>	<i>doktor Jalový – Halúzok</i>
<i>Two Lions, Both Blue</i>	<i>Dva levy, oba modré</i>	-
<i>Nor, a Nasnas</i>	<i>Ani – Nasnas</i>	-
<i>Death</i>	<i>Smrť</i>	<i>Zubatá</i>
<i>A Shark (Actually a Pooka)</i>	<i>žralok (v skutočnosti škriatok pooka)</i>	-

Postavy preložené menej tvorivo alebo doslovne uvádzame v nasledovnej tabuľke s vlastnými návrhmi:

Originál	Preklad	Navrhovaný preklad s komentárom
<i>September, a Young Girl</i>	<i>September, malé dievča</i>	<i>dievčatko Jesienka (malé dievča = dievčatko)</i>
<i>Her Mother</i>	<i>jej Mama</i>	<i>Jesienkina mama</i>
<i>Her Father</i>	<i>jej Otec</i>	<i>Jesienkin otec</i>
<i>The Leopard of Little Breezes, His Steed</i>	<i>Leopardica z Vánkoviec, jeho tátoš</i>	<i>Leopardica z Vánkoviec – Vetrova kobyla (tátoš je zastaraný výraz a jeho mužský rod sa nezohoduje so ženským rodom „leopardica“)</i>
<i>Hello, a Witch</i>	<i>Ahoj, bosorka</i>	<i>Ahojka/Čauka – bosorka (aby sme zachovali ženský rod)</i>
<i>Goodbye, her Sister, also a Witch</i>	<i>Dovidenia, jej sestra, takisto bosorka</i>	<i>Dovi – Ahojkina sestra, tiež bosorka</i>

PREKLADATELSKÉ LISTY 5

Originál	Preklad	Navrhovaný preklad s komentárom
<i>Manythanks, their Husband, also a Witch, but Additionally, a Wairwulf</i>	<i>Nastokrát Ďakujem, ich manžel, takisto bosorák, navyše aj vlkomák</i>	<i>Velakrátdík – manžel sestier Ahoj a Dovidenia, takisto bosorák, navyše aj vlkomák</i> („Velakrátdík“ je jednoslovné pomenovanie rovnako ako v origináli a jednoduchšie by sa skloňovalo)
<i>Saturday, a Marid</i>	<i>Sobota, Marid</i>	<i>Sobota – čarovná víla</i> (čitatelia nemusia poznať výraz „marid“)
<i>Numerous Velocipedes</i>	<i>mnoho velocipédov</i>	<i>mnoho bicyklov/trojkoliek</i> („velocipéd“ je zastaraný výraz a deti ho nemusia poznať)
<i>An Unfortunate Fish</i>	<i>nešťastná ryba</i>	<i>Ryba Nešťastnica</i> (toto meno sa nám javí detskejšie a rozprávkovejšie)
<i>Gleam, a Lamp</i>	<i>Svit, lampiónka</i>	<i>Žiara – lampa/lampiónka</i> („svit“ je mužský rod a „lampiónka“ ženský)

Do tretej kategórie zaraďujeme mená preložené nevhodne alebo bez ohľadu na detského čitateľa, teda bez zohľadnenia tzv. detského aspektu. Opäť ich uvádzame aj s odôvodnenými navrhovanými riešeniami:

Originál	Preklad	Navrhovaný preklad s komentárom
<i>Lye, a Golemn</i>	<i>Lye, golem</i>	<i>Leo – golem/obor</i> (podľa SSSJ (2006) je „golem“ „magicky oživovaná mohutná, silná ľudská postava z hlíny“; obor je teda sekundárne synonymum, ale pre deti je zrejme známejším výrazom)
<i>Good Queen Mallow, Former Ruler of Fairyland</i>	<i>Mallow, dobrá kráľovná, predošlá panovníčka Čarokraja</i>	<i>dobrá kráľovná Mária/Marika – predošlá vládkyňa Čarokraja</i> (na rozdiel od Mallow sú to slovenské mená a detským čitateľom by sa ľahšie čítali)
<i>Iago, the Panther of Rough Storms</i>	<i>Iago, panter z Krutobúrkova</i>	<i>Jago – panter z Krutobúrkova</i>

Originál	Preklad	Navrhovaný preklad s komentárom
<i>Calpurnia Farthing, a Fairy</i>	<i>Calpurnia Štvrťpencová, víla</i>	<i>Karolína Štvrťcentová – víla</i> (na Slovensku sa namiesto <i>penčí</i> používajú <i>centy</i> ; priezvisko je možné preložiť aj doslovne, ale zato zrozumiteľnejšie pre deti, a to <i>Ďalekovecá</i> , teda rozdelením zloženého slova na <i>far</i> (ďaleko) a <i>thing</i> (vec))
<i>Penny Farthing, her Ward</i>	<i>Penny Štvrťpencová, jej zverekyňa</i>	<i>Petra Štvrťcentová/Ďalekovecá – vílina zverekyňa</i> (slovenské mená <i>Karolína</i> a <i>Petra</i> sme zvolili preto, aby sa detským čitateľom jednoduchšie čítali a rýchlejšie si ich zapamätali)
<i>Rubedo, a Graduate Student, also a Spriggan</i>	<i>Rubedo, postgraduálny študent, takisto Halúzok</i>	<i>Rubedo/Radovan – večný študent, takisto Halúzok</i> (postgraduálny študent nepovažujeme za vhodný výraz pre detských čitateľov, lepšie je jednoslovné pomenovanie <i>vysokoškólák</i> , prípadne <i>doktorand</i>)
<i>Citrinitas, an Alchemical Genius, a Spriggan as Well</i>	<i>Citrinitas, geniálna alchymička, Halúzka</i>	Gramaticky správne je „ <i>alchymistka</i> “ namiesto „ <i>alchymička</i> “ a <i>Citrinitas</i> evokuje v slovenskom jazyku mužský rod, na zachovanie rodov navrhujeme pomenovanie buď v mužskom rode ako „ <i>Citrinitán – veľikán čarov, tiež Halúzok</i> “ alebo v rode ženskom ako „ <i>Citrinita – výborná kúzelníčka, tiež Halúzka</i> “
<i>Mr Map, The Royal Cartographer</i>	<i>pán Mapa, kráľovský kartograf</i>	<i>pán Plán – dvorný mapár</i> (opäť je problém v rode: „ <i>pán</i> “ je mužský rod, „ <i>mapa</i> “ ženský, navrhujeme meno „ <i>Plán</i> “, pretože sa s „ <i>pánom</i> “ rýmuje a zhodujú sa v rode; „ <i>kartograf</i> “ je cudzie slovo a pomenúva odborníka pracujúceho s mapami, preto sa domnievame, že výraz „ <i>mapár</i> “ je pre deti zrozumiteľnejší)
<i>Hannibal, a Pair of Shoes</i>	<i>Hannibal, topánky</i>	<i>Žrúty/Kazisvety – topánky</i> (navrhované mená znejú rozprávkovejšie a keďže ide o „ <i>topánky</i> “, meno by malo byť v množnom čísle)

Pri analýze prekladu postáv vidíme, že niektoré z nich prekladateľ preložil správne a tvorivo, iné zas skôr doslovne a pri prekladaní ďalších akoby nebral ohľad na detských čitateľov a ich špecifickú percepciu diela. Správny preklad mien postáv v knihe určenej najmä pre deti a mládež je však, podľa nášho názoru, nesmierne dôležitý, pretože sú jedným z činiteľov vytvárajúcich náladu diela a neplnoletým čitateľom by mali byť blízke, známe a ľahko zapamätateľné, aby sa mohli do príbehu vžiť. Veríme, že navrhované riešenia tieto kritériá spĺňajú.

ZÁVER

Cieľom tohto príspevku bolo ponúknuť čitateľom rozbor prekladu názvu diela a venovania ako aj analýzu prekladu postáv v diele Catherynne M. Valenteovej *Dievča, ktoré oboplávalo Čarokraj v lodi vlastnej výroby*. Preklad názvu diela a postáv považujeme (nielen) v detskej literatúre za kľúčový. Kniha zožala v origináli veľký úspech, nazdávame sa teda, že preklad by mal byť čo najkvalitnejší, aby sa s dielom mohli stotožniť i slovenskí čitatelia. Prekladateľ mal o to ťažšiu úlohu, ide o knihu primárne určenú najmä deťom a mladistvým. Prispôbiť sa jazyku a vkusu detských čitateľov nie je jednoduché.

Prekladateľ veľmi pekne pracoval napríklad s názvami miest „Čarokraj“, „Vánkovce“ a „Krutobúrkovo“. Iné názvy a mená by si podľa nášho názoru zaslúžili tvorivejší prístup. Nazdávame sa, že keby prekladateľ na preklade ešte trochu popracoval, poprípade by využil niektoré z navrhovaných riešení, dielo by mohlo znieť prirodzenejšie.

Článok je určený všetkým, ktorí sa zaujímajú o preklad ako taký. Veríme, že uvedená interpretácia prekladu názvu diela a postáv posluží ako pomôcka pri prekladoch diel detskej literatúry.

PRAMENE

VALENTE, Catherynne M.: *The Girl Who Circumnavigated Fairyland in a Ship of Her Own Making*. New York : Feiwel and Friends, 2011, 328 s. ISBN 978-1-78033-833-0.

VALENTEOVÁ, Catherynne M.: *Dievča, ktoré oboplávalo Čarokraj v lodi vlastnej výroby*. Praha : Albatros, 2012, 215 s. ISBN 978-80-00-03053-1.

LITERATÚRA

- HOCHTEL, Braňo: *Preklad ako komunikácia*. 1. vyd. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1990, 150 s. ISBN 80-220-0003-5.
- KERESZTÉNYIOVÁ, Tímea: *Dva plus dva*. Bratislava : Evitapress, 2014, 343 s. ISBN 978-80-89452-85-9.
- KOPČANOVÁ, Katarína: *Interpretácia prekladu diela C. M. Valenteovej „Dievča, ktoré oboplávalo Čarokraj v lodi vlastnej výroby“*. [bakalárska práca]. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2015, 47 s.
- KOZÁKOVÁ, Lucia – STAROVECKÁ, Zuzana: *Prekladateľské listy 1*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2012, 137 s. ISBN 978-80-223-3219-4.
- POPOVIČ, Anton: *Originál – preklad*. 1. vyd. Bratislava : Tatran, 1983, 363 s.
- Slovenské slovníky online*. Slovenské slovníky. Jazykovedný ústav L. Štúra SAV. [online]. Jazykovedný ústav L. Štúra SAV. [cit: 2015-2-15]. Dostupné na: <<http://slovníky.juls.savba.sk/>>.
- ROWLINGOVÁ, J. K.: *Prázdné miesto*. Praha : Plus, 2013, 560 s. ISBN 978-80-259-0156-4.

RESUMÉ

The submitted paper deals with the interpretation of the translation of C. M. Valente's *The Girl Who Circumnavigated Fairyland in a Ship of Her Own Making* that was translated by Matej Krajčovič and published by the Albatros publishing house in 2012. With the aid of theoretical knowledge and on the basis of chosen analysed extracts from the translated book, the translation solutions are interpreted and new suggestions stated. The paper is composed of two chapters. The first chapter is aimed at the analysis of the translation of the book title and dedication. In the second chapter translation of the names of characters are analysed and divided into three categories according to the translation adequacy. The aim of the paper is to suggest and explain proper translation solutions where needed.

◆◆◆

Bc. Katarína Kopčanová
Komenského 1630/11
020 01 Púchov
katka.kopcanova@gmail.com

NÁVRH HODNOTIACEHO FORMULÁRA NA TLMOČNÍCKU SEBAREFLEXIU PRI SIMULTÁNNOM TLMOČENÍ

Lýdia Machová

Lýdia Machová je v poslednom ročníku doktorandského štúdia v odbore translatológia na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V rámci štvorročného doktorandského výskumu sa venuje otázkam nástrojov tlmočnickej sebareflexie pre študentov tlmočníctva, ktoré by sa dali využiť v didaktickej praxi ako pomôcka pri výučbe tlmočenia. Popri štúdiu je aktívnou konferenčnou tlmočnicou a venuje sa tiež jazykovému mentoringu, v rámci ktorého pomáha iným naučiť sa svojpomocne cudzí jazyk.

ÚVOD

V predošlom vydaní Prekladateľských listov sme sa venovali otázke tlmočnickej sebareflexie ako vhodnej pomôcke pri výučbe tlmočenia. Pod sebareflexiou myslíme vypočutie si vlastnej nahrávky simultánneho tlmočenia po tom, ako sa tlmočenie nahralo, a následnú detailnú analýzu nahrávky na základe istého hodnotiaceho nástroja. V rámci predošlého výskumu sme sa opýtali väčšiny učiteľov tlmočenia na slovenských univerzitách, ako vnímajú tlmočnicu sebareflexiu a nakoľko ju v praxi využívajú. Výsledky nám okrem iného prezradili, že sebareflexia je na Slovensku veľmi obľúbenou súčasťou výučby, ktorej vyučujúci pripisujú veľký význam, ale zároveň pociťujú potrebu existencie konkrétneho hodnotiaceho nástroja, ktorý by vedeli na hodinách prakticky využiť. Z hľadiska formy sa najviac vyučujúcich vyjadrilo za rozpis jednotlivých kritérií kvality tlmočenia, ktorým by študent na základe analýzy vlastného tlmočnickeho prejavu pridelil istý počet bodov. Takýmto jednoduchým spôsobom by sa dali tlmočnicke výkony jedného študenta v priebehu výučby porovnávať a študent by na konci semestra či iného obdobia presne vedel, v ktorých oblastiach dosiahol pokrok a na ktorých musí ešte v budúcnosti zapracovať.

V tomto článku teda nadväzujeme na vyššie uvedené zistenia, a pokúsime sa navrhnúť taký hodnotiaci formulár, ktorý by spĺňal požiadavky vyučujúcich tlmočenia, a zároveň vyhovoval aj študentom.

1 PREHĽAD EXISTUJÚCICH HODNOTIACICH FORMULÁROV

Predtým, než sme začali vyvíjať vhodný nástroj na tlmočnicku sebareflexiu, preštudovali sme si, aké typy formulárov zatiaľ navrhli iní teoretici. V zahraničnej literatúre sme ich našli hneď viacero, v domácej táto téma zatiaľ nie je veľmi prebádaná – väčšina teoretikov sa venuje skôr hodnoteniu kvality prekladu, nie tlmočenia. Z tohto dôvodu predstavíme najskôr zistenia zo zahraničnej, prevažne anglickej písanej literatúry.

1.1 Hodnotiace formuláre v zahraničnej literatúre

V zahraničnej literatúre nájdeme množstvo navrhovaných nástrojov na hodnotenie a sebahodnotenie tlmočenia, používaných predovšetkým ako didaktický nástroj pri výučbe tlmočenia. My predstavíme len tie, ktoré autori explicitne vymedzujú ako formuláre určené na sebareflexiu a na formatívne hodnotenie, teda hodnotenie, ktoré sa nerobí s cieľom zmerať dosiahnuté výsledky, ale s cieľom poskytnúť informácie o učebnom procese a identifikovať oblasti, v ktorých by sa mal študent zlepšiť.

1.1.1 Formulár so štruktúrovaným súborom otázok

Prvý hodnotiaci formulár predstavila A. Schjoldagerová (1996). Ide o súbor otázok rozdelených do štyroch oblastí: zrozumiteľnosť a prezentácia, jazyk, koherentnosť a plauzibilita a napokon obsahová adekvátnosť voči východiskovému textu. Otázky sú formulované tak, že upozorňujú na negatívne javy v tlmočení, napr.: *Je intonácia neprirodzená?*, *Je jazyk neidiomatický?*, *Sú v tlmočení významné omisie?* a pod. Autorka uprednostňuje perspektívu príjemcu pred perspektívou rečníka s odôvodnením, že pokiaľ nie sú splnené požiadavky zo strany príjemcu (prvé tri kategórie otázok zamerané na formu), hodnotiť adekvátnosť obsahu voči východiskovému textu je irelevantné (s. 190). Schjoldagerovej formulár sa nevyhol kritike niektorých teoretikov (Hartley et al., 2003), predovšetkým pre príliš zjednodušené definície niektorých pojmov ako napr. koherencia (Ak cieľový text nie je koherentný, príjemca stratí záujem o hlavné myšlienky.). Na druhej stra-

ne, jeho veľkým zástancom je A. Gillies, ktorý ho študentom tlmočenia v mierne upravenej podobe odporúča vo svojej knihe *Conference Interpreting* (2013).

Nám v tomto formulári chýba predovšetkým priestor na neutrálne komentáre. Napríklad pri otázke *Sú v tlmočení iritujúce chyby vo výslovnosti?* by študent mohol odpovedať, že isté chyby sa síce vyskytli, ale za iritujúce by ich neoznačil, hodnotiaci formulár mu však na to nedáva možnosť. Zameraním sa na negatívne javy a chyby môže autorka docieľiť u študentov opačný účinok, aký chce – budú mať sklon k prísnejšiemu hodnoteniu, ktoré môže mať na nich celkovo demotivačný účinok. V samotnej štúdii pritom A. Schjoldagerová zdôrazňuje, že konštruktívna kritika je omnoho dôležitejšia ako deštruktívna.

Napriek týmto výhradám však považujeme Schjoldagerovej hodnotiaci formulár za veľmi zaujímavý predovšetkým pre jeho jednoduchosť a stručnosť. Domnievame sa, že študentom by sa s ním pracovalo pomerne jednoducho.

1.1.2 *Tabuľka s voľnými rubrikami*

Druhým typom formulára je tabuľka s priestorom na zaznačenie komentárov k vypísaným kritériám. Príkladom je formulár Hartleyho a kol. (2003), ktorí navrhujú detailný dvojstranový formulár rozdelený do kategórií intertextuálne kritériá, intratextuálne kritériá, behaviorálne zručnosti, vnímanie príjemcu, podporné znalosti a iné. Každá z týchto hlavných kategórií má pod sebou niekoľko ďalších delení, miestami až do štvrtej úrovne. Väčšina rubriek je otvorená (napr. plynulosť, štýl či vyjadrenie emócií), ale niektoré obsahujú predvolené možnosti (napr. vzdialenosť od mikrofónu: dobrá vzdialenosť aj smer, príliš blízko, príliš ďaleko, nesprávny smer).

Tento formulár je bezpochyby dobre premyslený a prepracovaný, avšak musíme sa pri ňom zamyslieť, nakoľko je zložitý dvojstranový formulár užitočný, pokiaľ chceme, aby sa študenti sebareflexii venovali pravidelne. Domnievame sa, že študentov by práca s takýmto komplexným nástrojom sebahodnotenia skôr odrádzala, a čoskoro by mohli sklznúť k povrchnému vyplňaniu tabuľky frekventovanými frázami. Navyše si myslíme, že študentovi by sa len veľmi ťažko posudzovali isté kritériá, ako napr. vlastné schopnosti riešenia problémov, logickej argumentácie a analýzy. Tieto kritériá už zachádzajú do kognitívnych procesov pri tlmočení, ktoré by si vyžadovali iný spôsob sebareflexie ako len sebahodnotením na základe hodnotiaceho formulára, napr. prostredníctvom retrospektívnych tlmočnických protokolov, ktoré predstavuje Kalinová (1998).

1.1.3 Formulár s presným výpočtom chýb

Tretím, podobným typom hodnotiaceho formulára na sebareflexiu, ale s vyššou mierou matematickej kvantifikácie a s uvedením konkrétnych príkladov, je formulár na konzekutívne tlmočenie od E. Pinaza (2008). Pri každej z deviatich skupín (napr. notácia, makroštruktúra, fonologické črty, problémy ekvivalencie a pod.) je niekoľko kritérií (napr. syntax, rytmus, vizuálny kontakt), pri ktorých študent môže označiť možnosť správne/bez chýb alebo uviesť počet chýb v danej oblasti a v ďalšej rubrike ich špecifikovať.

Túto tabuľku považujeme za zaujímavú a prínosnú, aj keď isté pochybnosti máme o schopnosti študentov odhadnúť počet chýb na jednotlivých úrovniach. Obávame sa, že zameriavanie sa na počet chýb by mohlo spôsobovať problémy pri vnímaní zvyšných aspektov tlmočenia a študenti by si museli nahrávku vypočuť viackrát, aby sa vedeli ohodnotiť. Za nápadité však považujeme inštrukciu, že študenti si majú celú nahrávku vypočuť z dvoch pohľadov – najskôr ako potenciálny príjemca, pričom kvalitu tlmočenia majú ohodnotiť na stupnici od 1 do 10 bodov a napísať stručný slovný komentár, a potom ako hodnotiteľ, ktorý pozná východiskový text, pričom tlmočenie sa hodnotí detailne podľa tabuľky. Domnievame sa, že vďaka takejto dvojitej perspektíve získavajú študenti globálnejší náhľad na vlastné tlmočenie a uvedomia si, že v praxi sa ich výkon bude posudzovať inak ako vo výučbe.

1.1.4 Formulár s predvolenými možnosťami hodnotenia kritérií

Štvrtým typom formulára je súbor kritérií s predvolenými možnosťami hodnotenia. Príkladom je hodnotiaci formulár A. Riccardiovej (2002), ktorý vychádza z jej dávnejších výskumov. Jednotlivé kritériá nerozdeľuje do väčších oblastí ako obsah alebo forma, ale vymenúva ich v zozname pod sebou. Rozlišuje pritom tlmočenie konzekutívne a simultánne a tiež tlmočenie z/do rodného jazyka. Pri každom kritériu sa nachádzajú tri alebo štyri možnosti, z ktorých si hodnotiteľ vyberá tú, ktorá daný jav popisuje najvhodnejšie. Najčastejšie sú týmito možnosťami kvantitatívne výrazy ako žiadne, zopár, mnoho (napr. pri hodnotení jednotlivých deviácií – fonologických, prozodických, lexikálnych a pod. alebo pri hodnotení páuz) a niekedy ide o hodnotenie kvalitatívne, napr. tolerovateľné, závažné, neprijateľné (pri hodnotení sémantických deviácií) alebo dobrý, uspokojivý, slabý (pri hodnotení celkového výkonu). Študent pri počúvaní nahrávky postupne prechádza všetkými kritériami a krížikom zaznačuje najvýstižnejší popis jednotlivých aspektov svojho tlmočnickeho výkonu.

Riccardiovej formulár považujeme jednak pre zoznam kritérií a jednak pre formu hodnotenia, kde si hodnotiteľ len vyberá z ponuky výrazov, za veľmi jednoduchý, praktický hodnotiaci nástroj, ale odporúčali by sme jednotlivé kritériá zoradiť do logických celkov, aby sa v nich študent vedel ľahšie orientovať.

1.1.5 Slovné hodnotenie na základe osnovy kritérií

Posledným typom hodnotiaceho formulára na sebareflexiu, ktorý by sme chceli predstaviť, je jednoduchý súbor kritérií v niekoľkých oblastiach, ktoré slúžia len ako osnova menej štruktúrovaného sebahodnotenia. Študent má za úlohu slovné popísať svoj výkon na základe daných oblastí. Príkladom je Leeovej formulár (2005), v ktorom sú uvedené len tri oblasti: význam, jazyk a prezentácia. Každá oblasť obsahuje 4-6 kritérií (adície, gramatické chyby, nedokončené vety, výber slov, nadmerná kondenzácia a ostatné). Takýto spôsob sebareflexie sa najviac podobá na Kalinovej retrospektívne tlmočnicke protokoly a tiež na tlmočnicke denníky (porov. Arumí a Esteve 2006). Jeho veľkou výhodou je priestor na detailné popísanie akýchkoľvek dojmov, ktoré študent zo svojho tlmočenia nadobudne a taktiež na zameranie sa na najproblematickejšie javy. Na druhej strane je však takýto proces sebareflexie zdĺhavý a v prípade opakovaného použitia sú jednotlivé formuláre neprehľadné a prakticky neporovnateľné, čím sa ťažšie dosahuje kontinuita autonómneho procesu výučby.

1.2 Hodnotiace formuláre v domácej literatúre

Spomedzi slovenských autorov sa problematike kvality tlmočenia venuje len zopár translátológov. Najrelevantnejším článkom je Šramkovej *Stručný prehľad odchýlok a chýb pri tlmočení* (2009). Vychádzajúc z Barika a Kopczynského, autorka systematicky kategorizuje najfrekvencovanejšie odchýlky študentov tlmočenia z lingvistického hľadiska (s ďalším delením na fonologickú, morfológickú, syntaktickú, lexikálnu a štylistickú úroveň), z hľadiska aplikovaných modulácií (vynechanie, pridanie a nahradenie jednotiek východiskového textu) a z hľadiska identifikovateľnosti (chyby, ktoré príjemca je, resp. nie je schopný rozpoznať). Ako sme mali možnosť zistiť v predošlej časti nášho výskumu, viacero slovenských pedagógov tlmočenia používa Šramkovej klasifikáciu ako vzor pre študentov na hodnotenie vlastného tlmočenia, zároveň však vyučujúci deklarujú potrebu exaktnejšieho nástroja na tento účel (Machová, 2015). Za jedinú nevýhodu Šramkovej prehľadu odchýlok a chýb považujeme zameranie sa na lingvistické aspekty cieľového textu a menší priestor na reflexiu formálnej stránky prejavu,

ako napr. plynulosť, istota v hlase či tempo prejavu, ktoré zohrávajú v posudzovaní kvality tlmočenia dôležitú úlohu.

Podobný názor na hodnotenie translačného výkonu z hľadiska lingvistiky zastávajú aj autorky E. Gromová a D. Mügllová, aj keď sa vo svojom spoločnom článku primárne venujú prekladu a nie tlmočeniu. Ako píše, „[lingvistické hodnotenie] je pre evaluáciu prekladateľskej činnosti neprijateľn[é], pretože preklad sa realizuje vždy v rovine parol a pojem „závažnosti“ chyby sa riadi inými kritériami, ako pri diagnostike jazykovej kompetencie“ (2001, s. 142). Upozorňujú na dôležitý rozdiel medzi chápaním chyby v cudzojazyčnej výučbe a v translatológii, kde sa chybou rozumie nesplnenie autorského zámeru. Autorky prichádzajú s vlastnou typológiou chýb pri preklade, ktoré vychádzajú z ich bohatej pedagogickej praxe. V rámci nej odporúčajú posudzovať pragmatickú konštantnosť, štylistickú korešpondenciu, sémantickú ekvivalenciu, lexikálnu adekvátnosť a gramatickú ako aj suprasegmentálnu korektnosť. Zdôrazňujú však, že dôležitejšia ako jednotná evaluačná schéma je pedagogická komunikácia medzi študentom a učiteľom (ibid., s. 145). Učiteľ prekladu alebo tlmočenia sa musí uistiť, že študenti jednotlivým kritériám dobre rozumejú a vedia, k akému ideálu sa majú snažiť vo svojej práci priblížiť.

S podobnou tabuľkou na hodnotenie prekladu pre učiteľov prichádza aj J. Rakšányiová, ktorá do hodnotenia zaraďuje 6 kritérií: význam (významový posun), stratu, štýl, pridanie, gramatiku a interpunkciu spolu s pravopisom. Podľa závažnosti chyby sa z celkového počtu 100 bodov strhajú dva, štyri alebo šesť bodov, pričom výsledkom je súčet bodov po odrátaní „trestných“ bodov za nedostatky. Ako však autorka pohotovo dodáva, „pri celkovej evaluácii prekladu [musí] ostať priestor na celkovú recepciu, aby sa nám nestalo, že pre samé listy neuvidíme les“ (2010, s. 31). Toto považujeme za dôležitú poznámku. Hodnotenie tlmočenia, či už zo strany učiteľa alebo študenta samotného, by sa nemalo stať samoúčelným cieľom, ale len prostriedkom na dosiahnutie cieľa – zlepšenie tlmočnickeho výkonu študenta. Rakšányiovej systém odrátavania trestných bodov nám zároveň poslužil ako inšpirácia pri vytváraní vlastného hodnotiaceho formulára.

2 NÁVRH NOVÉHO HODNOTIACEHO FORMULÁRA

Ako sme mali možnosť vidieť, hodnotiaci formulár môže mať množstvo podôb. Obsahová aj formálna rôznorodosť všetkých dostupných hodnotiacich formulárov je len ďalším dôkazom toho, že je ťažké nájsť jednotné objektívne kritériá kvality a že hodnotenie takej zložitej činnosti, akou je tlmočenie, môže mať viacero foriem. Rozhodli sme sa preto vypracovať vlastný hodnotiaci nástroj na tlmočnicu sebareflexiu, ktorý bude založený na najlepších vlastnostiach vyššie

spomenutých formulárov, a zároveň v ňom budú obsiahnuté aspekty, ktoré nám v uvedených formulároch chýbali.

2.1 Metodológia tvorby hodnotiaceho formulára

Počas štyroch rokov nášho doktorandského výskumu sme sa prepracovali od prototypu hodnotiaceho formulára cez jeho vylepšenú podobu až k finálnej verzii, ktorú predstavujeme v tomto článku. Námetmi na zlepšenie nám pritom bola predovšetkým spätná väzba od študentov, ale taktiež cenné rady odborníkov, s ktorými sme hodnotiaci nástroj konzultovali.

Náš hodnotiaci formulár, určený na tlmočnicku sebareflexiu študentov pri simultánnom tlmočení, má nasledovné hlavné črty:

- **Bodové hodnotenie podľa kritérií:** Hlavnú časť formulára tvorí tabuľka s 19 kritériami hodnotenia kvality tlmočenia, zoradenými do troch sekcií: prednes, jazyk a obsah. Študent si pri analýze vlastného tlmočenia udeľuje pri každom kritériu istý počet bodov. Výber kritérií je výsledkom viacstupňového výskumu, ktorého cieľom bolo zahrnúť do kritérií všetko podstatné a zároveň doň vložiť len to nevyhnutné, aby bolo sebahodnotenie rýchle a efektívne.
- **Priestor na komentár ku každému kritériu:** Študent má možnosť zapísať si pri každom kritériu, podľa ktorého hodnotí svoje tlmočenie, nejaký komentár. Môže si zaznačiť presnú formuláciu niečoho, čo pri tlmočení povedal, alebo poznámku pre seba samého ohľadom odchýlky, ktorú vo svojom tlmočení odhalil.
- **Slovné zhodnotenie tlmočenia po vyplnení tabuľky:** Náš hodnotiaci formulár je kombináciou kvantitatívneho a kvalitatívneho hodnotenia vlastného tlmočnického výkonu. Študenti v ňom majú možnosť zamyslieť sa nad svojím tlmočením aj inak ako len bodovaním svojho výkonu podľa jednotlivých kritérií – všeobecným slovným zhodnotením. Na to im slúži druhá strana formulára, ktorá dáva priestor na celkové zhodnotenie tlmočenia.
- **Dve kľúčové kritériá, na ktoré sa chce študent zamerať:** Študent má možnosť vymedziť si pri každom tlmočení dva aspekty tlmočnického prejavu, ktoré preňho predstavujú najväčší problém a na ktorých by chcel najintenzívnejšie popracovať.
- **Sprievodné pokyny a vysvetlivky:** Nevyhnutnou súčasťou formulára sú pokyny, v ktorých je detailne vysvetlené, ako majú študenti s formulárom pracovať. Rovnako je dôležité študentom vysvetliť, čo presne sa pod jednotlivými kritériami myslí.

2.2 Predstavenie návrhu hodnotiaceho formulára na tľmočnícku sebareflexiu

Na základe vyššie spomenutých vlastností sme hodnotiaci formulár na tľmočnícku sebareflexiu vytvorili nasledovne:

Tabuľka 1: Návrh hodnotiaceho formulára na tľmočnícku sebareflexiu

Tľmočník:			
Názov prejavu:			
Dátum tľmočenia:		V dnešnom tľmočení sa zameriam na nasledovné kritériá:	
Dátum hodnotenia:			

KRITÉRIÁ	HODNOTENIE	POZNÁMKY
1. Prednes (max. 4 body)		
zrozumiteľnosť		
plynulosť		
hezitácie		
istota v hlase		
tempo		
dokončovanie viet		
koktanie/opravy		
odkašliavanie/smiech/iné zvuky		
Spolu za prednes [32 b.]		
2. Jazyk (max. 4 body)		
fonologická úroveň:		
a) chybná fonéma		
b) neprirodzené predľžovanie hlások		
c) intonácia		

PREKLADATELSKÉ LISTY 5

morfológická úroveň:			
lexikálna úroveň:			
a) slovná zásoba			
b) neprirodzené konštrukcie			
syntaktická úroveň:			
štylistická úroveň:			
Spolu za jazyk [32 b.]			
3. Obsah (max. 12 b.)	[4b.]	x 3	
negatívne posuny			
omisie			
adície			
Spolu za obsah [36 b.]			
SPOLU [100 b.]:			
Celkový fyzický a psychický stav v deň tlmočenia a počas tlmočenia:			
Stručné zhodnotenie náročnosti textu:			
Stručné zhodnotenie tlmočenia:			
V čom boli pri tlmočení najväčšie problémy?			
Hodnotenie vybraných 2 kritérií, na ktoré som sa zameral/a:			
Pri nasledujúcom tlmočení sa zameriam na nasledovné kritériá:			

2.3 Vysvetlenie jednotlivých častí formulára

V ďalšej časti by sme chceli detailnejšie priblížiť niektoré aspekty nášho hodnotiaceho formulára a vysvetliť, na čo slúžia a ako s nimi treba pracovať.

2.3.1 Udeľovanie bodov pri jednotlivých kritériách

V pokynoch na prácu s formulárom je napísané, že študent si má pri každom kritériu udeliť istý počet bodov medzi 0 a 4, pričom body si má strhnúť vtedy, ak z daného hľadiska vníma vo svojom tlmočení isté nedostatky. Závažnosť nedostatkov je na jeho vlastnom zvážení. Pri tlmočnickej sebareflexii neexistuje správne a nesprávne hodnotenie – hodnotiteľom je sám študent a pri bodovaní uplatňuje vlastné nároky na kvalitu.

Ako môžeme vidieť vo formulári, v sekcii obsah sa počet bodov násobí tromi, inak by na celú sekciu obsah pripadalo len 12 bodov, keďže sa v nej vyskytujú len tri kritériá. Nepovažujeme za vhodné, aby kvalita prenosu obsahu v tlmočení mala na celkovom hodnotení tlmočenia taký nízky podiel.

Otázku, akú váhu by sme mali priradiť jednotlivým sekciam a kritériám, považujeme za veľmi zložitú a nemáme na ňu jednoznačnú odpoveď. Sme však presvedčení, že na účely formatívneho hodnotenia nie je absolútne nevyhnutné nájsť ten správny pomer medzi váhou jednotlivých hodnotiacich kritérií, preto sa v našom hodnotiacom formulári uspokojujeme rozdelením 32 – 32 – 36 v pomere prednes – jazyk – obsah.

2.3.2 Určenie si dvoch kľúčových kritérií

Určenie si priorít v procese výučby tlmočenia považujeme za veľmi užitočné. Študent sa tak nemusí stresovať, že má problémy s mnohými činnosťami pri tlmočení naraz, a komplexný proces simultánneho tlmočenia si vie rozdeliť na menšie časti, na ktoré sa postupne zameriava. Takýmto spôsobom dokáže pozornejšie sledovať vlastný pokrok a tešiť sa z malých úspechov, ktoré by si ne všimol, ak by hodnotil svoje tlmočenie vždy iba komplexne.

2.3.3 Sprievodné dokumenty k hodnotiacemu formuláru

Dôležitou súčasťou hodnotiaceho formulára sú vysvetlivky k formuláru a inštrukcie na jeho vyplňanie. Tieto je potrebné študentom predstaviť spolu s hodnotiacim hárkom pred prvým nahrávaním tlmočenia.

2.3.3.1 Vysvetlivky k hodnotiacemu formuláru

Vysvetlivky detailne popisujú každé kritérium a pri väčšine z nich sa nachádzajú aj príklady. Tie sme vybrali podľa možnosti z reálnych tlmočnických situácií, ktoré sme zaznamenali na hodinách z predošlých rokov výučby tlmočenia. Celý dokument s vysvetlivkami uvádzame nižšie.

Tabuľka 2: Vysvetlivky k hodnotiacemu formuláru

KRITÉRIUM/ ODCHÝLKA:	VYSVETLENIE ODCHÝLOK:	PRÍKLADY:
Prednes		
zrozumiteľnosť	mumlanie, chyby vo výslovnosti, prehltnuté konce slov alebo viet	
plynulosť	rušivé pauzy (>3s), kt. nie sú prítomné vo východiskovom texte	
hezitácie	pauzy vyplnené rušivými zvukmi	(<i>hmm, ehm, ääääh</i>)
istota v hlase	zdá sa, že tlmočník si nie je istý správnosťou toho, čo práve hovorí	
tempo	neprimerané tempo v porovnaní s tempom východiskového prejavu (príliš rýchle alebo príliš pomalé)	
dokončovanie viet	neukončený významový celok	(<i>Obžaloba poskytla dôkaz o... A preto požadujeme preverenie daných skutočností.</i>)
koktanie/opravy		<i>Firmy... automobilky... firmy, ktoré...; ... a to je najdo- najdô- najväznejší problém</i>
odkašliavanie/smiech/ iné zvuky	nervózne odkašliavanie, ktoré pôsobí rušivo, smiech alebo akékoľvek iné rušivé zvuky (šťukanie perom, šuchotanie papiermi)	
Jazyk		
<i>fonologická úroveň:</i> a) chybná fonéma		<i>emicie [emisie]; ako som spomenul [spomenul]</i>
b) neprirodzené predĺžovanie hlások		<i>v tej dobe saááá teplota menila; vieme, žééé tento problém...;Takkk, pozrime sa na prvé z nich</i>

c) intonácia	neprirodzená intonácia (napr. stúpavá v oznamovacích vetách, klesavá v zisťovacích otázkach a pod.)	
<i>morfologická úroveň:</i>	chyby v skloňovaní a časovaní	<i>chceli ho odhovorili; hovoriť o početných zmenám</i>
<i>lexikálna úroveň:</i> a) slovná zásoba	nesprávny výber slov, nesprávne termíny, použitie slov s iným významom, neexistujúce slová	<i>umelé hračky [umelohmotné hračky] ide o drobné súčiastky v atmosfére [čiasťočky]</i>
b) neprirodzené konštrukcie	kalky z východiskového jazyka a akékoľvek výrazy, ktoré v slovenčine znejú neprirodzene	<i>získal promóciu v práci (z angl. promotion – povýšenie), ťažký rozvrh (z angl. heavy schedule – nabitý rozvrh), finančné bariéry ukladajú obrovské obmedzenia na inováciu [výrazne obmedzujú inováciu]</i>
<i>syntaktická úroveň:</i>	chybný slovosled, nesprávne syntaktické konštrukcie	<i>Poznáme všetci tento problém, no nechceme o ňom hovoriť. [Všetci poznáme tento problém, no nechceme o ňom hovoriť.]</i>
<i>štylistická úroveň:</i>	výber prostriedkov s nevhodným štylistickým zafarbením	<i>absták [abstinenčný syndróm], ctení hostia [milí priatelia]</i>
Obsah		
negatívne posuny	akékoľvek významové zmeny oproti východiskovému textu	<i>náklady v hodnote 1,4 bilióna eur [1,4 miliardy], Medzinárodná organizácia pre migráciu podporuje obchodovanie s ľuďmi [podporuje boj proti obchodovaniu s ľuďmi]</i>
omisie	vynechanie jednotky (slova/časti vety/vety), ktorá je vo východiskovom texte dôležitá (okrem funkčných vynechávok)	
adície	pridanie jednotky (slova/časti vety/vety), kt. vo východiskovom texte absentuje (okrem funkčných adícií, napr. na vysvetlenie reálií)	

2.3.3.2 Pokyny na prácu s hodnotiacim formulárom

Druhým sprievodným dokumentom k hodnotiacemu formuláru boli inštrukcie, ako pri sebahodnotení postupovať. V stručnosti išlo o nasledovné pokyny:

- 1) (vypočutie vlastnej nahrávky očami príjemcu);
- 2) vytvorenie transkriptu nahrávky len z obsahovej stránky;
- 3) doplnenie iných ako obsahových údajov (zameranie sa na jazyk a prednes) za pomoci odporúčaných transkripčných symbolov;
- 4) hodnotenie podľa formulára:
  - a) ohodnotenie kritérií v sekcii prednes a jazyk pri opakovanom počúvaní nahrávky;
  - b) ohodnotenie kritérií v sekcii obsah pri práci s transkriptom;
- 5) súčet bodov v jednotlivých častiach a spolu za všetky tri časti;
- 6) slovné vyplnenie druhej strany formulára.

Transkript je neodmysliteľnou súčasťou komplexnej tlmočnickej sebareflexie a určite by sa od neho nemalo upúšťať. Kvalitu obsahovej stránky tlmočenia je totiž veľmi náročné, ak nie nemožné, posúdiť len pri počúvaní nahrávky tlmočenia. Potrebná je hlbšia analýza, pri ktorej sa detailne porovnáva transkript východiskového a cieľového textu.

ZÁVER

Každý z autorov jednotlivých hodnotiacich formulárov, ktoré sme predstavili v tomto príspevku, tvrdí, že hodnotiaci formulár určený na tlmočnicu sebareflexiu je veľmi užitočným nástrojom pri výučbe tlmočenia. A. Schjoldagerová (1996) vyzdvihuje hlavne jeho funkciu diagnostického nástroja, ktorý sa dá okrem sebareflexie využiť aj na hodnotenie výkonov študentov zo strany učiteľa a tiež na hodnotenie výkonov spolužiakov. Formulár ďalej napomáha konštruktívnu kritiku (kritika študenta sa nesústreďí len na negatívne javy), pomáha študentom pochopiť kritériá hodnotenia kvality tlmočenia a v neposlednom rade zabezpečuje konzistenciu v hodnotení či už seba samého alebo spolužiakov.

V príspevku sme predstavili finálnu verziu hodnotiaceho formulára, ku ktorému sme dospeli niekoľkoročným vývojom a testovaním. Sme presvedčení, že je to vhodný nástroj na tlmočnicu sebareflexiu študentov, na základe ktorej by mali byť schopní presne identifikovať svoje nedostatky v simultánnom tlmočení a pravidelným používaním tohto nástroja neželané odchýlky vo svojom tlmočení aj skutočne odstrániť. Hodnotiaci formulár sme testovali v jednotlivých etapách jeho vývoja, a v stručnosti môžeme zhrnúť, že výsledky testovania boli veľmi

pozitívne – študenti si prácu s formulárom veľmi pochvalovali a už po šiestich týždňoch videli u seba zlepšenie v tlmočnickom výkone, ktoré pripisovali práve systematickej tlmočnickej sebareflexii.

Sme presvedčení, že hodnotiaci formulár môže do veľkej miery obohatiť hodiny tlmočenia a urýchliť, ako aj zefektívniť proces osvojovania si tlmočnických techník a stratégií. Na svojich hodinách tento nástroj radi využívame, a práve pre jeho užitočnosť sme sa rozhodli investovať doň viac času a pokúsiť sa nájsť čo najlepší spôsob, ako by sa dal využívať na bežných hodinách tlmočenia. Budeme radi, ak nami navrhovaný hodnotiaci formulár nájde odozvu aj u iných učiteľov tlmočenia.

LITERATÚRA

- ARUMÍ, Marta – ESTEVE, Olga: *Using Instruments Aimed at Self-regulation in the Consecutive Interpreting Classroom: Two Case Studies*. In: *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*. 2006, 3(2), s. 158-189.
- GROMOVÁ Edita – MÜGLOVÁ, Daniela: *Evaluácia translačných výkonov*. In: SEDLÁK, Imrich, zost. *Preklad a tlmočenie 3*. Banská Bystrica : Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela, Katedra slovakistiky, 2001, s. 142-147. ISBN 80-8055-588-5.
- GILLIES, Andrew: *Conference Interpreting. A Student's Practice Book*. London/New York : Routledge, 2013. ISBN 978-0-415-53236-5.
- HARTLEY, Anthony a kol.: *Peer and Self-Assessment in Conference Interpreter Training*. [online]. 2003. [cit. 2014-06-23]. Dostupné na: <www.llas.ac.uk/resourcedownloads/1454/hartley.rtf>.
- LEE, Yun-Hyang: *Self-Assessment as an autonomous Learning Tool in an Interpretation Classroom*. [online]. In: *Meta: Translators' Journal*, 2005, 50(4). [cit. 2014-8-10]. Dostupné na: <<http://id.erudit.org/iderudit/019869ar>>.
- KALINA, Sylvia: *Strategische Prozesse beim Dolmetschen: Theoretische Grundlagen, empirische Fallstudien, didaktische Konsequenzen*. Tübingen : Narr, 1998. ISBN 3823349414.
- MACHOVÁ, Lýdia: *Sebareflexia simultánneho tlmočenia u študentov*. [nepublikovaná diplomová práca]. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2015.
- PINAZO, Encarnación Postigo: *Self-Assessment in Teaching Interpreting*. [online]. In: *Meta: Translators' Journal*. 2008, 21(1), s. 173-209. [cit. 2014-8-10]. Dostupné na: <<http://id.erudit.org/iderudit/029690ar>>.
- RAKŠÁNYIOVÁ, Jana. *Ako objektívne evaluovať preklad alebo Hľadanie kritérií hodnotenia prekladu*. In: *Translatologické reflexie 2010*. Bratislava : IRIS, 2010, s. 23-32. ISBN 978-80-89238-42-2.
- RICCARDI, Alessandra: *Evaluation in Interpretation: Macrocriteria and Microcriteria*. In: HUNG, Eva, zost. *Teaching Translation and Interpreting 4: Building Bridges*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 2002, s. 115-126. ISBN 9789027297808.

- SCHJOLDAGER, Anne: *Assessment of Simultaneous Interpreting*. In: DOLLERUP, Cay a Vibeke APPEL, zost. *Teaching Translation and Interpreting 3: New Horizons*, Amsterdam/Philadeplhia : John Benjamins, 1996, s. 187-195. ISBN 9789027216175.
- ŠRÁMKOVÁ, Miroslava: *Stručný prehľad odchýlok a chýb pri tlmočení*. In: KENÍŽ, Alojz, Ada BÖHMEROVÁ, Mária HUTTOVÁ, Eva TANDLICOVÁ, zost. *Slovak Studies in English: the proceedings of the second triennial conference on British, American and Canadian Studies, dedicated to Ján Vilikovský on the occasion of his 70th birthday*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2009. ISBN 80-8083-342-7.

RESUMÉ

The author presents six types of self-assessment sheets for interpreter trainees and explains their greatest advantages and disadvantages. Based on the best features of the assessment sheets and on the results of a survey conducted among Slovak interpreting trainers, she proposes a new self-assessment sheet which combines quantitative and qualitative assessment and enables students to work on chosen aspects of their interpreting output. The sheet is based on three areas of quality criteria (delivery, language, and content) and works on a point-awarding system. The article includes also a key and instructions to use the self-assessment sheet.

◆◆◆

Mgr. Lýdia Machová
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Gondova 2
814 99 Bratislava
lydia.machova@gmail.com

TYPY AUDIOVIZUÁLNEHO PREKLADU VČERA A DNES

Lucia Paulínyová

Lucia Paulínyová pôsobí ako vedeckovýskumná pracovníčka na Katedre anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Je trojnásobnou laureátkou Prekladateľskej univerziády v kategórii umelecký preklad. V akademickom roku 2013/2014 zaviedla na Katedre anglistiky a amerikanistiky predmet zameraný na audiovizuálny preklad, na ktorom sa po prvý raz v slovenskom prostredí okrem dabingového prekladu systematicky vyučuje aj dabingová úprava dialógov. V roku 2015 úspešne obhájila dizertačnú prácu s názvom Audiovizuálny preklad: teoreticko-empirický prienik do dabingového prekladu. Audiovizuálnym a umeleckým prekladom sa zaoberá aj mimo akademického prostredia. S vydavateľstvom Ikar spolupracovala na preklade dvoch knižných publikácií a momentálne najmä prekladá a upravuje dokumenty, hrané filmy a seriály pre televíziu RTVS.

1 VÝVOJ AUDIOVIZUÁLNEHO PREKLADU

Prvý zvukový film vznikol v roku 1927. Hovorená reč film na jednej strane obohatila, ale na druhej strane vytvorila prekážku pri jeho distribúcii do zahraničia. Postupným vznikom a rozvojom rôznych metód jazykového prevodu sa položili základy audiovizuálneho prekladu (AVP). Hoci filmový priemysel prevital už od polovice 20. storočia, teória a kritika AVP dlho absentovala.

Korene teórie audiovizuálneho prekladu siahajú do 70. rokov 20. storočia, keď sa začali objavovať prvé odborné články o AVP, ale o systematickom výskume ešte nemohlo byť reči. Veď AVP vtedy ešte ani nebol vyčlenený ako samostatný typ prekladu. Osobitné postavenie v rámci translatológie ako aj jednotný názov dostal až koncom 20. storočia, keď sa začali naplno a systematicky vyvíjať aj hlavné oblasti výskumu teórie audiovizuálneho prekladu, a to všeobecná teória audiovizuálneho prekladu, dejiny audiovizuálneho prekladu, kritika audiovizuálneho prekladu a didaktika audiovizuálneho prekladu. Jej predmetom skúmania sa

stalo prekódovanie audiovizuálneho diela z jedného jazyka do druhého. Skúma prekladateľský proces a jeho fázy, úlohu prekladateľa v tvorbe titulkov a v tvorbe nového jazykového znenia, zásahy tvorcov titulkov a tvorcov nového znenia do prekladu a ich podmienenosť, závislosť prekladateľských riešení (jazykovej zložky) od zložky obrazovej a zvukovej, špecifiká audiovizuálneho prekladu a jeho spoločné a odlišné črty s ostatnými typmi prekladu.

O rozvoj teoretických východísk rôznych druhov AVP v zahraničí sa zaslúžili najmä teoretici zo Španielska (J. Díaz Cintas, A. Matamalová, P. Orerová), Nemecka (S. Pahlkeová, H. E. Jüngstová), Dánska (H. Gottlieb) či Talianska (M. Pavesiová, A. Longo).

V minulom storočí na Slovensku chýbal systematický výskum audiovizuálneho prekladu. Išlo skôr o sporadické a čiastkové sondáže. Spomenúť treba štúdie a odborné články A. Sršňa (1966), K. Bednárovej (1977, 1979, 1980, 1983), I. Stadtruckera (1981), M. Považaja (1983), B. Hochela (1985, 1990) či M. Šmatlák (1995).

V Česku sa v oblasti výskumu audiovizuálneho prekladu činili o niečo viac, výsledkom čoho sú monografie O. Kautského *Dabing, ano i ne* (1970) alebo O. Walló *Režie dabingu* (1987b) či *Herec v dabingu* (1987a) či odborné články V. Čejchana *Dabingový preklad* (1996/30) a *Dabingová úprava dialogů* (1996/31).

Začiatkom 21. storočia vyšlo o AVP niekoľko odborných článkov z pera M. Kusej (2001), R. Lesňáka (2004), M. Chorváthovej (2005) či E. Gromovej (2008). Záujem o AVP začal na Slovensku výrazne stúpať len v posledných rokoch, a to najmä zásluhou mladších členov akademickej obce (E. Janecová-Perez, J. Želonka, E. Reichwalderová, M. Djovčoš, L. Kozáková-Paulínyová) a ich snáh o teoretické, didaktické a kritické rozpracovanie tejto témy. Zdá sa, akoby sa s odbornými článkami, štúdiami a záverečnými prácami o AVP roztrhlo vrece, a tak výskum AVP nadobúda systematickejší charakter. Až do roku 2014 však na Slovensku chýbala rozsiahlejšia, ucelená publikácia venovaná tomuto druhu prekladu. Prvou bol *Audiovizuálny preklad: výzvy a perspektívy*, ktorý editovala E. Gromová a E. Janecová-Perez, a naň v roku 2015 ideovo nadviazal *Audiovizuálny preklad: za hranicami prekladu*, ktorý zostavili L. Kozáková-Paulínyová a E. Janecová-Perez.

Najviac podujatí venovaných výlučne alebo najmä AVP sa zatiaľ usporiadalo v Nitre, a to predovšetkým zásluhou E. Janecovej-Perez: *Dabingový workshop s dabingovými prekladateľmi a úpravami dialógov* (2010), *Preklad a film* (2011), *Ateliér audiovizuálneho prekladu 1, 2, 3 a 4* (2012, 2013, 2014, 2015). Vďaka mladším akademickým pracovníkom sa už audiovizuálny preklad vyučuje ako samostatný predmet na Univerzite Komenského v Bratislave, Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre aj na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici.

O rozvoj výskumu, teórie, kritiky a praxe audiovizuálneho prekladu u nás

aj v zahraničí sa postarali aj spoločenské zmeny. J. Díaz Cintas (2003) spomína najmä technický pokrok, zvýšený počet televíznych staníc, nárast počtu audiovizuálnych diel (AVD) a ich dostupnosti a následne zvýšený dopyt príjemcov o ne, pretože ich recepcia je jednoduchá a pasívna. V tejto uponáhľanej dobe sa totiž, žiaľ, utiekame k rýchlejšim a pohodlnejším formám komunikácie, akými sú televízia či internet. Na druhej strane je to dobrá správa pre audiovizuálnych prekladateľov, ktorí o prácu nemajú núdzu.

2 VÝVOJ TYPOV AUDIOVIZUÁLNEHO PREKLADU

Na jednej strane hovorená reč obohatila film o nový rozmer, ale na druhej strane mu vďaka jazykovej bariére vzala medzinárodnosť. Filmoví tvorcovia však nechceli prísť o niekdajšie zisky, a tak začali premýšľať nad tým, akým spôsobom svoje diela sprostredkujú divákovi v iných krajinách. Pozrime sa na tie, ktoré sa v praxi skutočne využili, v chronologickom poradí:

1. **Riešenie: Dve verzie: nemá a zvuková**

Táto metóda prevodu audiovizuálnych diel bola od začiatku odsúdená na neúspech. Výroba dvoch verzií znamenala dvojité náklady. Bolo totiž potrebné zaplatiť dvojité herecké obsadenie, pretože „nemí herci“ často nemali fonogenický hlas (v tej dobe ešte o postsynchróne nechyrovali) a nevedeli sa zbaviť výrazných gest a mimiky, ktoré si vyžadoval ich nemý prejav (Kautský, 1970, s. 4). Navyše aj scenáre museli byť dva, preto v konečnom dôsledku môžeme hovoriť skôr o dvoch filmoch nakrútených na rovnaký námiet. A kto by chcel pozeráť nemý film, keď sa objavila novinka v podobe zvukového.

2. **Riešenie: Niekoľko jazykových verzií (multilingválne nakrúcanie)**

Táto metóda prevodu vznikla v USA a spočiatku sa javila ako ideálne riešenie, lebo scenár sa nemusel celý prerábať, stačilo ho len preložiť. Každá jazyková verzia mala svojho režiséra a všetky zastrešoval jeden hlavný režisér. Vysoké náklady neboli hlavným dôvodom, prečo sa táto metóda dlho neudržala. Najväčšiu prekážku predstavovali dlhé prestoje spôsobené prepravou. Hoci letecká doprava sa začínala pomaly vyvíjať už v 20. rokoch minulého storočia, prvé zaoceánske lety sa uskutočnili až od polovice 30. rokov. Herci teda museli do Ameriky cestovať loďou, čo nakrúcanie značne spomalilo (ibid., s. 5-6).

3. **Riešenie: Titulky**

Titulky sa medzi divákmi i filmovými tvorcami ujali rýchlo, pretože aspoň vizuálna zložka pri nich ostávala rovnaká a boli na ne zvyknutí z nemých filmov, kde sa vyskytovali v podobe medzituliek. Pri zvukových filmoch však bolo potrebné pozeráť, počúvať a čítať zároveň. Ak sa titulky v niektorých krajinách

neujali, stojí za tým najmä nedostatočná technika. Titulky totiž blikali, do obrazu sa razili a kontúry písma boli nejasné.

4. Riešenie: Dabing

Začiatkom 30. rokov minulého storočia sa ako alternatíva titulkov objavilo zvukové pretlmočenie filmu – dabing. Spočiatku však mala táto nová metóda prevodu AVD pre slabú úroveň mnoho odporcov. Dabingoví herci totiž text len mechanicky odriekavali, nedbali na hlasový prednes. V prvej krajine, v ktorej sa dabing ujal, a to najmä vďaka synchrónnym dialógom (sedeli „na ústa“, na iné požiadavky sa vtedy vôbec nedbalo), bolo Taliansko. No aj tu mal svojich nepriateľov. Patril medzi nich aj známy taliansky režisér a scenárista R. Rossellini, ktorý v rozhovore s českým teoretikom, prekladateľom a úpravcom O. Kautským vyjadril ostrú kritiku voči dabingu. Argumentoval tým, že herecký výkon sa skladá z dvoch zložiek – reči a gestikulácie. Ich oddelenie považoval za barbarstvo, ktoré uspokojí len tú najprimitívnejšiu potrebu porozumieť si a dodal: *„Gratulujte si (...), že Československo je zemí bez jediného analfabeta. V Itálii jich máme 70 % úplných a čiastočných, to jest těch, kteří sěží vychodili obecnou školu a od té doby nevzali knihu do ruky, je 40 %. Ti nejsou schopni přečíst rychle promítnutý titulek. Pro tak bídně vybaveného diváka je dabing železnou nutností. Vzdělaný národ jako Čechoslováci má přijímat film v originálním znění“* (ibid., s. 22). Napriek tomu sa však v mnohých krajinách dabing ujal a dnes predstavuje jednu z dvoch najčastejších spôsobov jazykového prevodu audiovizuálnych diel.

3 TYPY AUDIOVIZUÁLNEHO PREKLADU DNES

Súčasnú typológiu audiovizuálneho prekladu predstavili napríklad G. M. Luyken (1991), Y. Gambier (1996) alebo J. Díaz Cintas (1999). Všetci traja teoretici sa zhodujú na tom, že medzi tri najpoužívanejšie formy prevodu patria titulky, dabing a *voice-over*. Okrem týchto troch metód pod strešný pojem AVP zaraďujú aj simultánne tlmočenie filmov, audiodeskripciu (audiokomentár) či titulky pre nepočujúcich (tzv. skryté titulky).

Pokiaľ ide o preklad titulkov, so zahraničnými teoretikmi sme v delení zajedno. Rozlišujeme otvorené a skryté titulky. Naše názory sa však rozchádzajú pri metóde *voice-over*, ktorú viacerí teoretici (P. Orerová, J. Díaz Cintas, H. Jüngstová a i.) vyčleňujú ako samostatnú metódu prevodu, teda nezaraďujú ju pod dabing, čo však nepovažujeme za správne. V tomto názore nás utvrdil tzv. audiovizuálny zákon z roku 2007, ktorý vyčleňuje len dve formy uvádzania audiovizuálnych diel na verejnosti – dabing a titulkovanie. Rovnako nás v tomto názore podporuje intranet RTVS, v ktorom sa uvádza, že k filmovému dabingu patrí tiež pre-

tlmočenie strednometrážnych krátkych filmov s cudzojazyčným komentárom (emailová komunikácia s A. Vašečkovou). Navyše sme sa rozhodli nepreberať cudzí pojem *voice-over* a miesto neho používame a rozlišujeme slepý dabing, resp. rýchlodabing a preklad hovoreného komentára (podrobnejšie sa tomu venujeme v dizertačnej práci *Audiovizuálny preklad: teoreticko-empirický prienik do dabingového prekladu*).

Simultánne tlmočenie filmov by sme do typológie AVP nezaradili. Hoci v popovičovskom chápaní spadá pod rodový pojem preklad, v rámci všeobecnej teórie tlmočenie skúma teória ústnych foriem prekladu. Naproti tomu audiovizuálny preklad patrí medzi písomné formy prekladu, pretože prekladateľova práca sa zachováva v písomnej podobe.

Typy audiovizuálneho prekladu z hľadiska metódy prevodu uvádzame v nasledujúcej v tabuľke:

Tabuľka 1: Typy audiovizuálneho prekladu

TYPOLÓGIA AUDIOVIZUÁLNEHO PREKLADU:
A) PREKLAD TITULKOV
a) Preklad otvorených titulkov   b) Preklad skrytých titulkov
B) DABINGOVÝ PREKLAD
a) Televízny dabingový preklad   b) Filmový dabingový preklad   c) Slepý dabingový preklad   d) Preklad hovoreného komentára   e) Preklad audiokomentára

Titulkovanie je spôsob prenosu jazykovej zložky audiovizuálneho diela z jedného jazyka do druhého tak, že dochádza k zmene ústneho kódu na kód písomný, ktorý sa zobrazuje synchronne s pôvodnou jazykovou zložkou najčastejšie na spodnej časti obrazovky. **Preklad titulkov** je preklad jazykovej zložky audiovizuálneho diela, vyhotovený na potreby titulkovania. Audiovizuálny prekladateľ, titulár, pracuje s audiovizuálnym a s textovým originálom. Textovým originálom môže byť pôvodná dialógová listina, ktorú pri preklade pretvára, prípadne redukuje na potreby titulkov, alebo titulková listina, ktorú zvyčajne netreba upravovať, len preložiť.

Rozlišujeme titulkov otvorené a skryté. **Skryté titulkov** okrem hovoreného prejavu zachytávajú aj ostatné zvuky obsiahnuté v audiovizuálnom diele, a to

takým spôsobom, ktorý nepočujúcim a nedoslýchavým osobám uľahčuje pochopenie dialógov. Obsahujú poznámky o hudbe, zvukoch (plač, vzdychy, klopanie na dvere, búchanie) či postavách (farba hlasu, výška hlasu, hlasitosť rozprávania), ktoré sa nedajú odčítať z obrazu. **Otvorené titulky** sa zvyčajne prekladajú interlingválne, skryté titulky naopak intralingválne, z preloženej dialógovej listiny, vyhotovenej na potreby dabingu.

Dabing je spôsob prenosu jazykovej zložky audiovizuálneho diela z jedného jazyka do druhého tak, aby hercami nahovorený text adekvátne a synchronne sprostredkoval pôvodnú jazykovú komunikáciu. **Dabingový preklad** je preklad jazykovej zložky audiovizuálneho diela vyhotovený na potreby dabingu. Je to fáza jazykovej prípravy na dabing, v ktorej sa uskutočňuje prekódovanie audiovizuálneho diela z jedného jazyka do druhého, pričom prekladateľ sa sústreďuje predovšetkým na adekvátne, prirodzené a významovo presné prekódovanie textu do cieľového jazyka.

Na základe typu dabingu rozlišujeme televízny dabingový preklad, filmový dabingový preklad, slepý dabingový preklad, preklad hovoreného komentára a preklad audiokomentára.

Televízny dabing je dabing vytvorený na televíznu distribúciu a distribúciu na DVD. Ide o spôsob prenosu jazykovej zložky audiovizuálneho diela z jedného jazyka do druhého tak, aby hercami nahovorený text vytváral ilúziu pôvodnej jazykovej komunikácie. Ilúzia sa dosiahne umeleckou hlasovou imitáciou a čo najlepšou syn-chronnou, fonetickou a artikulačnou zhodou dabingových hercov s pôvodnými hercami v obrazovej zložke. Na Slovensku sa s televíznym dabingom vysielajú takmer všetky hrané a animované audiovizuálne diela. Tento názov však nie je dostatočne presný, pretože rovnaký dabing ako v kinách sa často používa aj pri distribúcii na DVD, prípadne VHS.

Filmový dabing (kinodabing) je dabing vytvorený na kinodistribúciu. Rovnako ako pri televíznom dabingu ide o spôsob prenosu jazykovej zložky audiovizuálneho diela z jedného jazyka do druhého tak, aby hercami nahovorený text vytváral ilúziu pôvodnej jazykovej komunikácie. Pre tento typ dabingu je špecifická práca s viacerými verziami dialógovej listiny, keďže finálnu podobu audiovizuálneho diela nesmie do poslednej chvíle nik vidieť. Väčší dôraz sa tiež kladie na úpravu dialógov, keďže veľkosť plátna je v porovnaní s televíznou obrazovkou niekoľkonásobne väčšia. Na Slovensku sa s kinodabingom premietajú najmä animované filmy, trojrozmerné filmy, podľa zákona všetky filmy primárne určené pre deti do 12 rokov a malý počet hraných filmov určených pre dospelých.

Nasledujúce dva druhy dabingu zvyčajne zahraniční teoretici spájajú pod jeden strešný pojem *voice-over*, ale zdá sa nám vhodnejšie a presnejšie ich odlíšiť.

Hovorený komentár je spôsob prenosu jazykovej zložky audiovizuálneho diela z jedného jazyka do druhého tak, aby hercami nahovorený text vzbudzoval dojem autenticity. Ten sa dosiahne ponechaním pôvodnej jazykovej zložky, ktorá sa stlmí (prípadne odstráni) a prekryje hlasom dabingového herca. Nová jazyková zložka je o niečo kratšia ako pôvodná, aby sa ponechal priestor na odznenie a doznenie pôvodného hlasu postavy na začiatku a konci replík. Na rozdiel od filmového či televízneho dabingu sa pri ňom nekladie dôraz na kvalitatívnu (artikulačnú) zhodu, ale len na zhodu kvantitatívnu (zhodu dĺžky replík). Jeho cieľom je verne, presne a dôveryhodne sprostredkovať pôvodnú jazykovú zložku. Na Slovensku i v zahraničí sa preto používa najmä pri preklade dokumentárnych filmov, televíznych správ či reportáží.

Slepý dabing (rýchlodabing) je spôsob prenosu jazykovej zložky audiovizuálneho diela z jedného jazyka do druhého tak, aby hercami nahovorený text adekvátne a presne sprostredkoval pôvodnú jazykovú komunikáciu. Pôvodná jazyková zložka sa stlmí a prekryje hlasom dabingových hercov. Na rozdiel od hovoreného komentára sa pri ňom nekladie dôraz na autenticitu výpovede, preto sa na začiatku a konci replík nenecháva odznieť a doznieť pôvodný hlas postavy, lebo pri vyššom počte postáv by to mohlo vyústiť do nepochopenia. Dôraz sa nekladie na kvalitatívnu (artikulačnú) zhodu, ale len na zhodu kvantitatívnu (zhodu dĺžky replík). Na Slovensku sa s rýchlodabingom z ekonomických dôvodov vysielajú rôzne reality show alebo zahraničné talentové súťaže, ale napríklad v Poľsku všetky audiovizuálne diela.

Audiokomentár (audiodeskripcia, hlasový komentár pre nevidiacich, prípadne „akustické titulky“) je spôsob prenosu obrazovej zložky pôvodného audiovizuálneho diela tak, že dochádza k zmene vizuálneho kódu na kód verbálny. Nevidiacim a slabozrakým divákovi stručne, verbálne popisuje dôležité prvky na pochopenie audiovizuálneho diela (prostredie, situáciu, postavy, ich konanie, mimiku, gestá a pod.). Skrátka všetky dôležité elementy, ktoré sa nedajú vnímať inak než očami a nevidiaci divák by bol o ne ukrátený. Audiokomentátor, často dabingový herec, číta vopred pripravený, preložený alebo vytvorený text a vkladá ho do tichých miest, medzi nadabovanú jazykovú zložku. Audiokomentár považujeme za veľmi špecifický typ dabingu, pretože sa pri ňom neprenáša jazyková zložka pôvodného AVD, ale zložka obrazová. S ostatnými typmi dabingu ho viaže práca v štúdiu, teda nahrávka a mixáž, verbálne a synchronne prekódovanie i prítomnosť tvorcov nového znenia (dabingového režiséra, zvukára, dabingového herca atď.).

Všetky uvedené metódy prevodu zomknú spojenie jazykovej, obrazovej a zvukovej zložky, aspekt synchronnosti, nevyhnutné filtrovanie a transfer elementov cudzieho do domáceho. Každá z nich je však istým spôsobom špecifická

ká. Pre titulky je napríklad príznačná maximálna stručnosť, pre dabing dôraz na kadenciu, rytmus a kolektívnu prácu. Na audiovizuálneho prekladateľa je preto kladených viac požiadaviek než len preložiť dialógovú listinu. Prekladateľ titulkov by mal byť schopný segmentovať a kondenzovať text. Pri televíznom dabingu sa od prekladateľa očakáva spolupráca s úpravcom, prípadne aj samotná úprava dialógov. V tom prípade vlastne prekladateľ tvorí libreto hereckej akcie, preto musí byť schopný nahlas prednášať text, a teda v domácom prostredí suplovať úlohu dabingových hercov. Pri kinodabingu musí napríklad prekladateľ vyhotoviť viac verzií prekladu v závislosti od počtu verzií scenára, ktorý sa môže až do premiéry meniť.

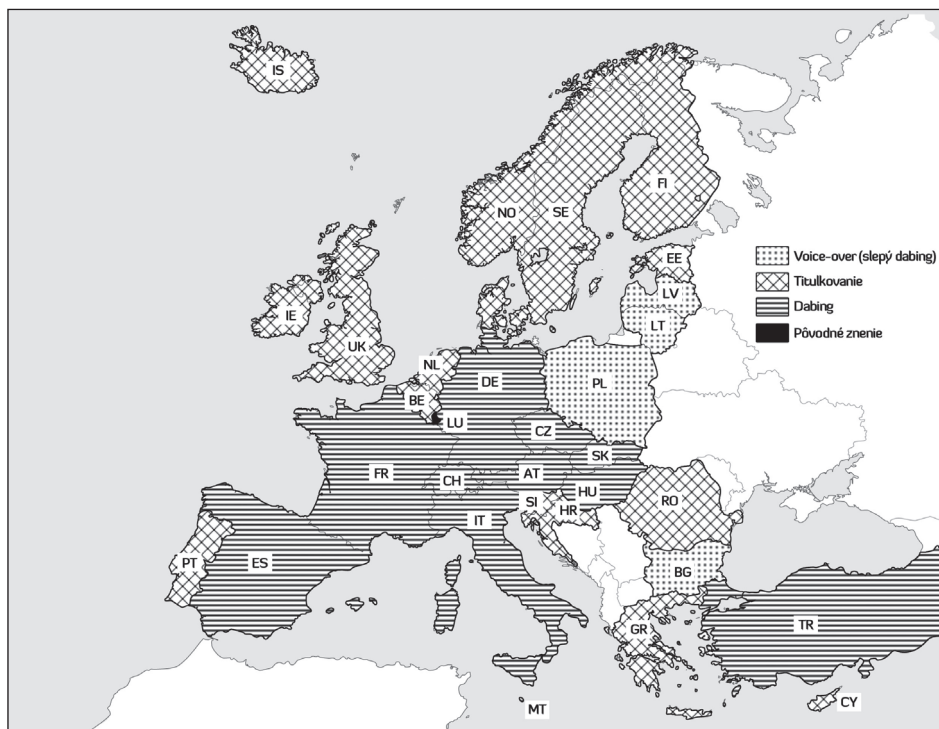
4 ROZDELENIE KRAJÍN PODĽA PREFEROVANÉHO TYPU AUDIOVIZUÁLNEHO PREKLADU

Z historického hľadiska existuje mnoho dôvodov, prečo sa v krajine ujala istá metóda prevodu. J. Díaz Cintas uvádza, že v prospech rozvoja dabingu v minulosti hovorila vysoká negramotnosť obyvateľstva (2001, s. 137). Dabing môže byť zároveň veľmi užitočným prostriedkom obmedzovania a potláčania slobody. „Nevhodný obsah“ v dialógoch sa totiž dá pomerne ľahko nahradiť, a preto sa v časoch svojho vzniku využíval v krajinách s fašisticko-totalitným systémom (Nemecko, Španielsko, Taliansko). Zároveň však pôsobí ako ochranca národného bohatstva jazyka a je prístupný širšiemu okruhu divákov, ktorí sa môžu lepšie sústrediť na dej a vizuálnu stránku. V prospech titulkov zas hovorí lacnejšia výroba, preto sa presadili najmä v menších štátoch s malým trhom (Benelux, Portugalsko, Dánsko). Väčšie krajiny mali tendenciu osvojiť si dabing (Francúzsko, Nemecko, Španielsko).

Na nasledujúcich dvoch obrázkoch predstavíme rozdelenie európskych krajín na základe preferovanej metódy prevodu podľa finálnej správy z výskumu iniciovaného v roku 2010 Generálnym riaditeľstvom pre vzdelanie a kultúru Európskej komisie. Ide o najaktuálnejšie údaje, ktoré sa nám podarilo nájsť a pochádzajú z júna 2011. Do výskumu bolo dohromady zapojených 33 krajín.

Na prvom obrázku môžeme vidieť výsledky v televíznej distribúcii. Rozdelenie krajín sa možno zdá jednoznačné, ale nie je to celkom tak. V „titulkových“ krajinách sa využíva aj dabing, ale len v audiovizuálnych dielach pre detských divákov. V niektorých „dabingových“ krajinách (Česko, Slovensko) sa v televízii takmer výlučne využíva dabing, ale napríklad v dokumentárnych filmoch sa uprednostňuje hovorený komentár a v zahraničných talentových súťažiach slepý dabing. Malé percento programov, najmä mimo hlavného vysielacieho času, sa vysiela v originálnom znení s titulkami. Metóda *voice-over*, podľa našej klasifi-

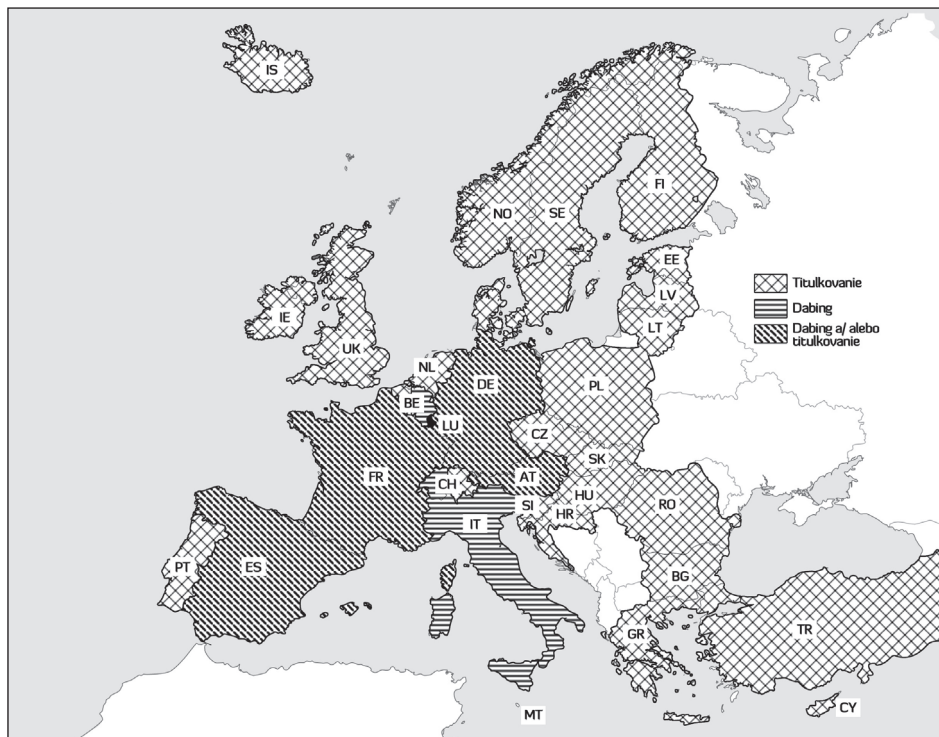
kácie slepý dabing (rýchlodabing), je preferovaná najmä vo východoeurópskych krajinách, ako Poľsko, Bulharsko, Litva, Lotyšsko, a u jednej tretiny programov aj v Estónsku. Malta a Luxembursko spadajú do samotnej kategórie, pretože v Luxembursku sa časť programov vysiela v originálnom znení, ďalšia časť vo francúzštine, nemčine, holandčine či luxemburčine (či s dabingom alebo s titulkami sa v správe neuvádza). Na Malte sa anglické programy vysielaajú v originálnom znení, ale na talianskych programoch v taliančine.

Obrázok 1

Rozdelenie krajín podľa preferovanej metódy prevodu v televíznej distribúcii

Na druhom obrázku je načrtnutá situácia v kinodistribúcii, v ktorej sa vôbec nevyužíva slepý dabing ani hovorený komentár. Filmy sa premietajú buď s titulkami, alebo s dabingom. V niektorých krajinách si diváci môžu vybrať verziu s dabingom alebo v originálnom znení s titulkami (Španielsko, Nemecko, menší počet filmov vo Francúzsku). Je zaujímavé, že mnohé vyslovene „dabingové“ krajiny sa v kinodistribúcii menia na krajiny „titulkové“.

Obrázok 2

Rozdelenie krajín podľa preferovanej metódy prevodu v kinodistribúcii

Keby sme sa pozreli na situáciu mimo Európy, zistili by sme, že používanie spôsobov prevodu AVD sa z krajiny do krajiny líši. Najväčší vývozca AVD na svete, USA, sa napríklad neprikláňa k používaniu žiadnej metódy, najradšej si vyrobí vlastnú verziu filmu. V Ázii je situácia rôznorodá. Japonsko používa väčšinou titulky, len pri niektorých animovaných filmoch dabing. Čína, Taiwan či Hongkong uprednostňujú skôr dabing, kým v Izraeli je dabing pre spolužitie viacerých národností prídruhá, preto sa radšej uchýľuje k lacnejším titulkom vo viacerých jazykoch.

Preferencia jednej alebo druhej metódy závisí do veľkej miery od tradície, ktorá sa rokmi a praxou formovala v danej krajine. Vraví sa, že zvyk je železná košeľa, a platí to aj pre AVP. „Keď si diváci zvyknú na jednu formu prevodu, začnú prehliadať jej nevýhody. Naopak k ostatným metódam dokonca môžu mať averziu. Holandských divákov pri pozieraní dabovaných programov rozčulujú nedostatky dabingu, kým nemeckí diváci rovnaký odpor pociťujú k programom s titulkami“ (Koostra et al, 2003, s. 347; In: Jüngst, 2010, s. 5; vlastný preklad). Nemecká teore-

tička H. E. Jüngstová preto predpokladá, že práve tradícia v budúcnosti zabráni tomu, aby sa „dabingová“ krajina zmenila na „titulkovú“ a naopak.

Naproti tomu J. Díaz Cintas zastáva iný názor. Dlhodobým pozorovaním objavil posuny vo viacerých krajinách. Ako uvádza v článku *Audiovisual Translation in the Third Millennium*, napríklad v Španielsku a vo Francúzsku počet AVD s titulkami za posledných 25 rokov značne vzrástol. Rovnaký trend pozoruje aj v iných krajinách a domnieva sa, že titulky sa vďaka rýchlejšej a lacnej výrobe a bezproblémovému „zavedeniu“ v novej krajine v budúcnosti stanú metódou prevodu číslo jeden. Dajú sa totiž využiť na preklad všetkých AVD: správ, filmov, interview či seriálov. Okrem toho konštatuje, že v posledných rokoch sa výrazne posunulo vpred aj intralingválne titulkovanie pre nepočujúcich. Menej ružovo vyzerá podľa neho budúcnosť dabingu, ktorý vďaka vysokým nákladom na výrobu zaznamenal najmenší pokrok. Napriek tomuto tvrdeniu sa však dabing v poslednom období teší obľube napríklad v Grécku, kde ho najskôr odskúšali len na divákoch telenoviel, no neskôr titulky celkom zatlačil do úzadia (2003, s. 196-200). Pozitívny vývoj predpokladá J. Díaz Cintas aj hovorenému komentáru, ktorý považuje za bezprostrednejší než titulky a zároveň za oveľa lacnejší, a tak aj lákavejší na výrobu než dabing.

ZÁVER

V článku sme predstavili vývoj audiovizuálneho prekladu u nás aj v zahraničí a mená teoretikov, ktorý sa najviac zaslúžili o jeho rozkvet v 21. storočí. Popísali sme, ako sa tvorila a rozmáhala vedecká disciplína, ktorá ho od konca 20. storočia systematicky skúma a ktorá dostala názov teória audiovizuálneho prekladu. Následne sme sa pozreli na spôsoby prenosu audiovizuálnych diel do iného jazyka z historického a zo súčasného hľadiska a uviedli sme ich hlavné výhody a nevýhody.

Prekvapilo nás, že J. Díaz Cintas aj iní zahraniční teoretici uvažujú o jednotlivých typoch audiovizuálneho prekladu najmä alebo výlučne z hľadiska rýchlosti výroby a ceny. Nazdávame sa, že je dôležitejšie zamyslieť sa nad tým, ktorá metóda divákovi prináša najväčší umelecký zážitok. U nás sa dabing vždy považoval za umenie, preto by sme ho nemali spájať so slovom výroba, ale hovoriť o **tvorbe dabingu**. A keďže pri oboch základných typoch audiovizuálneho prekladu, teda pri preklade titulkov aj pri dabingovom preklade, ide o tvorivú prácu, nemôžu sa (resp. nemali by sa) rýchlosť a cena považovať za najdôležitejšie kritériá.

LITERATÚRA

- BEDNÁROVÁ, Katarína: *Dabing ako spôsob jazykovej komunikácie*. In: Panoráma, 1979, roč. 5, č. 2, s. 30-36.
- BEDNÁROVÁ, Katarína: *K problematike filmovej a televíznej adaptácie literárneho diela*. In: Slavica Slovaca, 1977, roč. 12, č. 4, s. 383-387.
- BEDNÁROVÁ, Katarína: *Televízna adaptácia literárneho diela (intersemiotický preklad)*. In: Slovenské divadlo. 1980, roč. 28, č. 4, s. 417-439.
- BEDNÁROVÁ-KENÍŽOVÁ, Katarína: *Preklad textu filmových dialógov*. In: Popovič, Anton a kol.: *Originál/Preklad. Interpretačná terminológia*. Bratislava : Tatran, 1983, s. 242-243.
- ČEJCHAN, Vladislav: *Dabingový preklad*. [DVD]. In: ToP (Tlumočení-překlad), Jednota tlumočníků a překladatelů, č. 1996/30, s. 12-13. ISSN 1210-4159.
- ČEJCHAN, Vladislav: *Dabingová úprava dialogů*. [DVD]. In: ToP (Tlumočení-překlad), Jednota tlumočníků a překladatelů, 1996/31, s. 12-13. ISSN 1210-4159.
- DÍAZ CINTAS, Jorge: *Audiovisual Translation in the Third Millennium*. In: *Translation Today : Trends and Perspectives*. Clevedon : Multilingual Matters, 2003, s. 192-204.
- DÍAZ-CINTAS, Jorge (ed.): *New Trends in Audiovisual Translation*. Bristol : Multilingual Matters, 2009, 270 s. ISBN-13: 978-1-84769-154-5.
- DÍAZ-CINTAS, Jorge : *Teaching Subtitling at University. Training Translators and Interpreters in the New Millenium*. Portsmouth : University of Portsmouth, 2001b, s. 29-44.
- DÍAZ-CINTAS, Jorge (ed.): *The Didactics of Audiovisual Translation*. Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 2008.
- DÍAZ CINTAS, Jorge – ANDERMAN, Gunilla (eds.): *Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen*. London : Palgrave Macmillan, 1982, 256 s. ISBN 978-0-230-01996-6.
- GROMOVÁ, Edita: *Preklad pre audiovizuálne médiá*. In: *Slovo – Obraz – Zvuk. Duchovný rozmer súčasnej kultúry*. Nitra : Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, 2008, s. 136-143.
- GROMOVÁ, E. – JANECOVÁ, E (eds.): *Audiovizuálny preklad: výzvy a perspektívy*. Nitra : Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, 2014, 180 s. ISBN 978-80-558-0572-6.
- HOCHÉL, Braňo: *Preklad ako komunikácia*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, Edícia Studia Litteraria, 1990, 148 s. ISBN 80-220-0003-5.
- CHORVÁTHOVÁ, M.: *Preklad amerických TV seriálov: problémy medzikultúrnej komunikácie*. In: *Kultúra – priestor interdisciplinárneho myslenia*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2005, s. 64-69. ISBN 80-8050-834-8.
- JÜNGST, Heike E.: *Audiovisuelles Übersetzen. Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Tübingen: Narr Verlag, 2010, 197 s. ISBN 978-3-8233-6502-0.
- KAUTSKÝ, Oldřich: *Dabing, ano i ne*. Praha : Publikační oddělení Českého filmového ústavu, 1970, 85 s.

- KOZÁKOVÁ, Lucia: *Koncepcia audiovizuálneho prekladu*. In: Letná škola prekladu 12: Odkaz Antona Popoviča, zakladateľa slovenskej prekladovej školy – pri príležitosti 80. výročia jeho narodenia, Bratislava : AnaPress, 2013, s. 149-158. ISBN 978-80-971262-2-3.
- KUSÁ, Mária: *Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru*. Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV, 2005, 173 s. ISBN: 8088815150.
- LESŇÁK, Rudolf: *Špecifiká dabingového prekladu*. In: Letná škola prekladu 2: Kvalita prekladu a prekladateľské kompetencie. Bratislava : AnaPress, 2004, s. 128-131. ISBN 80-89-137-04-0.
- LYUKEN, Georg-Michael: *Language Conversion in the Audiovisual Media: A Growth Area with New Technical Applications and Professional Qualifications*. [online]. In: Translating and the computer 10. Proceedings of a conference. London : Aslib, 1990, s. 136-147. [cit. 2013-10-06]. Dostupné na: <<http://www.mt-archive.info/Aslib-1988-Luyken.pdf>>.
- ORERO, Pilar (ed.): *Topics in Audiovisual Translation*. Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 2004, 225 s. ISBN 90-272-1662-2.
- ORERO, Pilar: *Voice-over in Audiovisual Translation*. In: Audiovisual Translation - Language Transfer on Screen. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009, s. 130-139.
- PAULÍNYOVÁ, Lucia: *Audiovizuálny preklad: teoreticko-empirický prienik do dabingového prekladu*. [dizertačná práca]. Bratislava : Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2015, 220 s.
- POVAŽAJ, M.: *Niektoré problémy slovenského dabingu*. In: Kultúra slova, 1983, roč. 17. č. 6, s. 203-207.
- REICHWALDREOVÁ, E. – MONTERO, D. X.: *K špecifikám prekladu pre filmový dabing*. In: Preklad a tlmočenie 9. Kontrastívne štúdium textov a prekladateľská prax. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2011, s. 163-170. ISBN 978-80-557-0153-0.
- STADTRUCKER, I.: *K problematike práce s prekladovým textom v televízii*. In: Interná tlač Ústredia slovenských prekladateľov. Bratislava, 1981, 121 s.
- STADTRUCKER, Ivan: *Rekviem za Slovenskou televíziou*. In: Literárny dvojtyždenník, 6. jún 2012, s. 15-16. ISSN 0862-5999.
- Study on the Use of Subtitling. The potential of subtitling to encourage foreign language learning and improve the mastery of foreign languages. Final Report*. [online]. In: Media Consulting Group: EACEA/2009/01. [cit. 2014-01-06]. Dostupné na: <http://www.mcu.es/cine/docs/Novedades/Study_on_use_subtitling.pdf>.
- ŠMATLÁK, M.: *Nejde iba o titulky*. In: Národná obroda, 1995, roč. 6, č. 265, s. 8.
- WALLÓ, Olga: *Herec v dabingu*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1987a, 49 s.
- WALLÓ, Olga: *Režie dabingu*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1987b, 50 s.

RESUMÉ

The author presents the development of audiovisual translation in Slovakia and abroad as well as the names of the theorists who contributed the most to its blossoming in the 21st century. She describes how the theory of audiovisual translation, the science discipline that has been systematically studying the audiovisual translation since the end of the 20th century, was created and has been expanding. The types of audiovisual translation from the historical as well as the current point of view are then introduced and their main pros and cons pointed out.

Mgr. Lucia Paulínyová, PhD.
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta Univerzity Komenského
Gondova 2
814 99 Bratislava
pauliny.lucia@gmail.com

O NIEKTORÝCH ASPEKTOCH POUŽÍVANIA SYMBOLOV V DIELACH J. R. R. TOLKIENA A HĽADANÍ ADEKVÁTNYCH EKVIVALENTOV V SLOVENSKOM PREKLADE

Ivo Poláček

Ivo Poláček je doktorandom na Katedre amerikanistiky a anglistiky na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Od roku 2003 pôsobí ako konferenčný tlmočník a od roku 2008 vyučuje na katedre simultánne a konzekutívne tlmočenie ako aj prácu s nástrojmi CAT.

ÚVOD

Diela J. R. R. Tolkiena predstavujú rozsiahly aparát autorského legendária, ktoré je do veľkej miery inšpirované tak severkými eposmi, ako aj Bibliou. Vzhľadom na to, že súčasný systém poskytovania informácií je založený predovšetkým na predpoklade gramotnosti všeobecnej populácie, existuje odôvodnený predpoklad, že súčasná populácia je vo všeobecnosti menej citlivá na význam symbolov, ktoré sa používajú. Historický prehľad používania symbolov v severskej a slovenskej mytológii preto predstavuje zaujímavý nástroj na to, ako si možno s prekladom komplexného diela J. R. R. Tolkiena poradiť čo najlepšie, resp. zachovať jeho pôvodnú hĺbku.

1 HISTORICKÝ KONTEXT DIEL TVORIACICH INŠPIRÁCIU J. R. R. TOLKIENA

V období, v ktorom vznikli diela tvoriace Tolkienovu inšpiračnú základňu, sa úlohe symbolov pripisovala nesmierne dôležitá úloha. Náboženstvo – či už pôvodné alebo kresťanské – túto úlohu iba posilňovalo. Treba si uvedomiť, že väčši-

na ľudí v stredoveku boli analfabeti. Práve v tejto spoločnosti má preto hovorené slovo neobyčajnú váhu – aj keď, samozrejme, schopnosť čítať a písať sa vysoko cenila a spája sa predovšetkým s cirkvou a klášťormi. Jediný spôsob, ako sa v tomto období uchovávali zvyky, báje a povesti, bolo ústne podanie. Keďže sa šírili len ústnym podaním, nemali kanonizovanú podobu. Ustálili sa až po spísaní v klášťornom skriptóriu, pri ktorom však došlo k ich pozmeneniu, napríklad sa odstraňovala pohanská symbolika a nahrádzala sa kresťanskou.

Od stredovekého človeka sa vyžadovalo, aby disponoval pomerne dobrou pamäťou. Tá totiž neslúžila len na uchovávanie a reprodukciu príbehov či zvyklostí, ale bola nevyhnutná aj pre fungovanie spoločnosti ako takej – spoločnosti, ktorá sa nedoživila vysokého veku, a preto sa často spoliehala na svedectvá starších mužov, ktorí dosvedčovali priebeh udalostí z minulosti alebo sa zaručili za niečiu dobrú povesť (LeGoff, 1999, s. 32).

Stredoveký človek nielenže mal výbornú pamäť, ale dokázal aj rozlišovať symboly a spájať si ich so správnymi významami. Viac si všímal symboly, ktoré mu do života prinášali varovania a usmernenia než skutočné veci. Ako píše svätý Augustín, svet sa skladal z dvoch prvkov: *res* (vec) a *signa* (symbol) (ibid., s. 33). Keďže symboly bolo treba stále dešifrovať, prehlbovala sa závislosť od tých, ktorí ich vedeli vykladať, a tými boli duchovní. Symbolika bola prítomná všade: v architektúre v pôdoryse kostola, v politike počas korunovácií, na erboch, vlajkách i v literatúre ako alegória (ibid.). Cirkev používala obrazy ako základný nástroj na výchovu a formovanie bežných ľudí. Vyobrazenia na stenách a oknách kostolov preto nemali prvotne estetický, ale skôr didaktický význam. Podobne tomu bolo aj v prípade predchodcu dnešného divadla – stredovekých mystérií.

Dôležitú úlohu zohrávali v stredoveku aj farby. Vďaka nim ľudia rozlišovali medzi dobrom a zlom, medzi nebezpečenstvom a bezpečím. Červená a neskôr modrá značili kráľovský pôvod, zelená obojakosť mladosti, žltá klam, pružky zas morálne nebezpečenstvo. Najvyššiu hodnotu predstavovala zlatá – farba-nefarba (ibid., s. 34).

2 SLOVANSKÁ SYMBOLIKA A MYTOLÓGIA

Z mytologického a symbolického aparátu slovanských kmeňov sa toho zachovalo oveľa menej než zo starogermánskeho. O niektorých symboloch a komplexnej mytológii sa často dozvedáme iba z jedného jediného dokumentu, napríklad o antickej mytológii sa dozvedáme len z Ovídiových *Premien* (Profant – Profantová, 2004, s. 13).

Slovania si symboliku uchovávali aj počas sťahovania národov a neľahkého usádzania sa v oblasti strednej Európy. V ranom stredoveku tvorili mýty a sym-

bolika významnú súčasť spoločnej identity, ktorá presahovala nárečovú a kmeňovú príslušnosť. V súčasnosti už vo väčšine štátov mytológia ustúpila novým sociálnym, kultúrnym a štátoprávnym štruktúram, nemali by sme však zabúdať na to, aký význam mala v minulosti. Vďaka nej napríklad vieme, že jedným z najvyššie postavených bohov slovanského panteónu bol boh hromu, blesku a jasného neba, Perún, a Slovania žijúci na Pobaltí preto štvrtému dňu v týždni hovorili Perúnov deň. V moderných slovanských jazykoch je však už tento deň označovaný ako štvrtý deň v týždni, a tak sa spojenie s Perúnom buď úplne stratilo, alebo ani nikdy neexistovalo. Používalo sa iba na komunikáciu s germánskymi kmeňmi (ibid., s. 12). Tieto informácie však nečerpáme z kanonizovaných prameňov o slovanskej mytológii, ale prostredníctvom prekladu, v tomto prípade z germánskej mytológie. Prameňov o slovanskej mytológii a bájosloví je totiž nesmierne málo, resp. nie sú žiadne. Archeologické vykopávky neposkytujú dostatočné informácie o funkcii náleziska, zasvätenia príslušným bohom, rituálom, ktoré sa tam vykonávali, ani o tom, či plnilo funkciu obetiska alebo svätyne. Určitú výnimku predstavuje Perúnova svätyňa v Novgorode, ktorej funkcia je podporená viacerými súvekými písomnými prameňmi (ibid.).

K zahmlievaniu a eliminácii pôvodnej slovanskej mytológie prispela predovšetkým tzv. *Interpretatio Christiana* (Eberlein, 2014). Pod týmto názvom sú označované kultúrne javy, ktoré pôvodne vytvorila pohanská spoločnosť, ale v období pokresťančovania Európy ich v pozmenenej podobe prijala aj kresťanská cirkev. Obdobie romantizmu a národného obrodzenia prostredníctvom idealizácie a mnohokrát aj falzifikácie či fabulácie slovanskej mytológie a histórie tiež výrazne prispelo k tomu, že niektoré zdroje sa v súčasnosti nepovažujú za dôveryhodné, resp. ich dôveryhodnosť nie je možné overiť (ibid., s. 13).

V ucelenej podobe sa nezachovala ani slovanská koncepcia stvorenia sveta. Je známych iba niekoľko príbehov, v ktorých vystupuje Boh a Satan a je jasne namerané, že pri stvorení sveta a človeka obidvaja spolupracovali, aj keď ich úlohy sú jednoznačne antagonistické. V iných prameňoch ich nahradil pár vodných vtákov, ktorý vytvoril pevninu na nekonečných vodách. Historici však nepripisujú vysokú pravdepodobnosť tomu, že by tento príbeh tvoril základ slovanskej kozmogónie – pravdepodobne ide o božskú schopnosť prijať na seba rôzne podoby. Je pravdepodobné, že dvaja hlavní antagonistickí hýbatelia sa volali inak než Boh a Satan a za ich mená v súčasnej podobe vďačíme práve *Interpretatio Christiana*. V niektorých textoch sa zas Satan nazýva „bohom“ a Boh je definovaný ako „Boh bohov a Hospodin hospodinov“ (ibid., s. 102).

3 SYMBOLIKA SEVERSKÝCH GERMÁNSKÝCH KMEŇOV A BRITSKÝCH OSTROVOV

Keďže John Ronald Reuel Tolkien vychádzal pri tvorení svojho legendária z histórie a mytológie severských kmeňov a britských ostrovov, je nevyhnutné zobrať do úvahy ich spoločnú históriu a tieto dva regióny – etnicky aj geograficky zdanlivo rozdielne – striktne neoddeľovať. Aj keď na prvý pohľad nemá zmysel porovnávať mytológiu a symboliku spoločnosti raného stredoveku s tou, o ktorej písal Tolkien, opak je pravdou. Tolkien opisuje vo svojich dielach spoločnosť, ktorá žije v období vrcholného stredoveku, kde tradície aj feudálna hierarchia sú už pevne zakotvené, a teda nič nepripomína nesmierne turbulentné obdobie raného stredoveku, kedy sa štátoprávne usporiadanie britských ostrovov iba utváralo. Nesmieme však zabúdať, že Tolkien písal vo svojom legendáriu o spoločnosti, ktorá je idealizovaná a často hyperbolizovaná. Sám sa vyjadril, že by rád dal Británii vlastné legendy o stvorení a hrdinských činoch, aké si zasluhuje, a nie prebrané z okolitých etník. Legendu o kráľovi Artušovi a dokonca ani *Béowulfa* (hoci je to jedno z prvých dochovaných diel v starej angličtine) totiž nepovažoval za domáce diela. Tvrdil, že tieto eposy vznikli ako následok masívnych imigračných vln na britské ostrovy v ranom stredoveku (Carpenter, 1993, s. 28).

Práve tieto vlny migrácie mali ďalekosiahly vplyv na život obyvateľov britských ostrovov – tak vojenský, ako aj kultúrny a hospodársky. Severské kmene, ako sa kolektívne prevažne škandinávске kmene nazývajú, mali rôznorodé a rozvinuté spoločnosti, ktorých hlavné centrá ležali prevažne v južnej Škandinávii okolo úžiny Kattegat, ale v zásade aj pri všetkých pobrežných oblastiach Baltického mora. Nikdy nevytvorili zjednotenú spoločnosť, často ich rozdelili spory súperiacich kmeňov Dánov, Jutov, Géatov, Švédov, Wylfingov a Sasov. Ich vnútorné rozpory však ostávali skryté, rovnako ako ich rozvinuté remeselníctvo, námorníctvo, spoločenská správa (napr. vysoká úroveň emancipácie žien) či kolonizačné snahy. Zvyšok Európy ich vnímal predovšetkým ako nemilosrdných nájazdníkov. Netreba však zabúdať ani na to, že mnohí vtedajší európski panovníci ich sami pozvali na svoje územia, aby v ich dŕžavách vytvorili nárazníkové oblasti proti zvyšku ich krajanov, alebo aby bránili pohraničné oblasti ich územia, tzv. marky. Tak tomu bolo aj v prípade severného Anglicka, kam Dáni prišli na žiadosť kráľa Vortigerna (úhlavného nepriateľa Utera Pendragona, Artušovho otca), aby územie bránili pred nájazdami Škótov a Piktov (O. Morgan, 1999, s. 55).

Kmeň, ktorý sa historicky označuje za Anglosasov, však pomerne rýchlo odhalil, že anglické kráľovstvá sú slabé a ľahko si ich podmania. Ich žiadosť o posily bola vypočítaná a čoskoro na britské ostrovy dorazili aj kmene Jutov a Frízov. Napriek tomu, že pochádzali z rôznych kmeňov, ich podobné nárečie, ako aj spoločná kultúra ich rýchlo stmelila a spoločnými silami sa im Anglicko podari-

lo podrobiť. Sami však neskôr museli čeliť nájazdom krajanov zo Škandinávie. Vzhľadom na to, že mali podobnú vojenskú taktiku ako aj zbrane, boli boje oveľa krvavejšie a nemilosrdnejšie než pri podrobovaní si zvyškových vojensko-politických štruktúr, ktoré na ostrovoch ostali po odchode rímskych légii v piatom storočí nášho letopočtu (ibid., s. 56). O nich hovorí aj epos *Bitka pri Maldone*, ktorý Tolkien preložil do modernej angličtiny a o tejto bitke napísal aj divadelnú hru. Pre spisovateľa nepochybne predstavovala dôležitý zdroj inšpirácie, ale ilustruje tiež hodnoty, ideály a vzory vtedajšej spoločnosti žijúcej na území Anglicka.

História Britských ostrovov poukazuje na to, že anglická literatúra a škandinávsky mytologický a symbolický aparát majú spoločný základ. Tolkienova pozícia profesora staroanglickej literatúry na univerzite v Oxforde mu výrazným spôsobom uľahčila prístup k zdrojom ako aj výborné orientovanie sa v danej téme.

4 BIBLICKÁ SYMBOLIKA

Vzhľadom na vyššie uvedené fakty, akými sú napríklad *Interpretatio Christiana*, ale aj fakt, že John Ronald Reuel Tolkien bol hlboko veriacim katolíkom, treba symboliku, ktorú v dielach používa, porovnať so zodpovedajúcimi symbolmi v Biblii. Na rozdiel od nie vždy istého výkladu symbolov, ktoré sa nachádzajú v dielach ako *Prozaická Edda* či *Beowulf*, alebo od nieisto interpretovaných fragmentov zachovanej slovanskej mytológie, biblický mytologický aparát má striktný, dogmatický a vysoko kanonizovaný výklad. Symboly, metafory a alegórie, ktoré kresťanstvo využíva, sú navyše všeobecne známe a spoločnosť (predovšetkým však veriaci) tieto symboly vnímajú a rozumejú im.

Netreba sa však sústrediť výlučne na symboly, ktoré sa nachádzajú v Biblii, ale aj na tie, ktoré sú súčasťou takzvanej kresťanskej mytológie, pretože nemusí nevyhnutne vychádzať z biblického textu, ale opiera sa o texty niektorých apokryfov, poprípade texty, ktoré vychádzajú z Tóry.

5 PRÍSTUP K PREKLADU

Správna interpretácia symbolov si vyžaduje dôsledné poznanie historického kontextu, v ktorom jednotlivé symboly fungovali. Tolkienovo legendárium je pomerne komplikované, lebo využíva symboly z rozličných období a rozličného pôvodu. Jeho dielo je založené na symbolike severských kmeňov, ktorá sa veľmi dobre zachovala vďaka ságam a prepisom hrdinských eposov, a tiež na biblických textoch. Slovanská mytológia je v porovnaní so severskou zachovaná v nepomerne menšej miere a zdroje, ktoré sú k dispozícii, sú často nekoherentné aj v dôsledku

rozsiahleho územného pokrytia, v ktorom slovanské kmene v ranom stredoveku žili. Zachované fragmenty nedovoľujú jednoznačný výklad mnohých symbolov a kľúčové prvky, akým je napríklad kozmogónia, sa nezachovali vôbec. Na druhej strane máme čiastočné sprostredkované zdroje o zvyklostiach slovanských kmeňov od kronikárov z Franskej ríše, ako aj zo záznamov severských kmeňov, založených na vzájomnej interakcii najmä v oblasti Baltického mora. Z nich si môžeme vytvoriť čiastočný a interpretovaný obraz o slovanských kmeňoch, ale v žiadnom prípade nemôžeme hovoriť o tom, že by sme mali podobnú základňu autentických dokumentov ako v prípade severských ság. Ich zachovanie – a to najmä v prípade *Poetickej a Prozaickej Eddy* – bolo skôr dielom náhody, ako premyslenou archiváciou dokumentov raného stredoveku.

Pri správnej interpretácii symbolov v preklade a v pôvodnom texte sa však môžeme pridržať spoločného faktoru, ktorý severské ságy a slovanskú mytológiu spája. A tým je práve biblický symbolický aparát, ktorý sa v Tolkienových dielach prejavuje v štruktúre, vo forme, ale aj v samotnom príbehu.

Okrem toho sa v Tolkienových dielach prejavuje aj tzv. *Interpretatio Christiana*, vďaka ktorej v záujme lepšej absorpcie kresťanskej dogmy v období kristianizácie lokálne formy kresťanstva prijali mnohé zvyklosti, symboliku, ale napríklad aj dátumy z pohanských kultúr. *Interpretatio Christiana* ovplyvnila severské mýty a legendy, ako aj slovanskú mytológiu a dokonca sa stala neoddeliteľnou súčasťou mýtov a legiend, a tak je dnes už prakticky nemožné dopracovať sa k ich pôvodnej verzii. Na porovnanie adekvátnosti prekladu a funkčnosti symbolov v Tolkienovom diele v pôvodnej verzii a v preklade je preto nevyhnutné vychádzať zo zaužívanej symboliky v biblickom kontexte. Nielenže bola Biblia významnou súčasťou Tolkienovej inšpirácie, ale prostredníctvom *Interpretatio Christiana* tvorí spojivo medzi severskými a slovanskými legendami a symbolickým aparátom.

ZÁVER

Nazdávame sa, že hlboké pochopenie Tolkienovho diela a jeho legendária si vyžaduje podrobný komparatistický prieskum biblických symbolov a symboliky slovanských a severských kmeňov. Medzi dielom Johna Ronalda Reuela Tolkiena (zvlášť jeho dielom *Silmarillion*), *Prozaickou Eddou*, *Poetickou Eddou* a tým, čo sa zachovalo zo slovanskej kozmogónie, možno načrtnúť mnohé paralely. Podobné črty možno badať medzi jeho dielom, *Zjavením sv. Jána z Biblie* a germánskymi či slovanskými mýtami a legendami.

LITERATÚRA

- LE GOFF, Jacques: *Středověký člověk*. In: J. Le Goff, (ed.): *Středověký člověk a jeho svět*. Praha. 1999. ISBN: 8070216824.
- PROFANTOVÁ, Naďa – PROFANT, Martin: *Encyklopedie slovanských mýtů a bohů*. Praha : Libri, 2004. ISBN: 978-80-7277-219-3.
- EBERLEIN, Johann Konrad: *Interpretatio Christiana (CT)*. [online]. In: Brill's New Pauly. Hubert Cancik a Helmut Schneider, (eds). 2014. Dostupné na: <<http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/interpretatio-christiana-ct-e1406540>>.
- CARPENTER, Humphrey.: *J. R. R. Tolkien Životopis*. Praha : Mladá Fronta, 1993. ISBN: 80-204-0409-0.
- O. MORGAN, Kenneth a kol.: *Dějiny Británie*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1999.

RESUMÉ

The paper is focused on the analysis of the symbols within the work of John Ronald Reuel Tolkien, primarily on *Silmarillion* and the three-part saga, *The Lord of the Rings*. The author offers an overview of the works of early middle-ages that served as the inspiration for Tolkien, as well as referencing the appropriate parts of the Bible. The author attempts to establish a functional link between the mythological apparatus of the Norsemen and that of the Slavic tribes of the early medieval period in order to find out how these cultures perceived and interpreted identical symbols.

◆◆◆

Mgr. Ivo Poláček
Puškinova 2
811 04 Bratislava
polacek12@uniba.sk

**SEBAREFLEXIA VLASTNÉHO PREKLADU
PREDLOŽIEK:
INTERFERENCIA PRI PREKLADE Z TRETIEHO
JAZYKA DO DRUHÉHO A NAOPAK**

Zuzana Rajčáková

Zuzana Rajčáková je externou doktorandkou na Katedre anglistiky a amerikanistiky na Univerzite Komenského v Bratislave. Venuje sa lingvistickej kreativite predovšetkým v písaných textoch. Je absolventkou bakalárskeho programu prekladateľstvo – tlmočníctvo na Univerzite Komenského a na magisterskom stupni študovala komunikáciu na Univerzite v Portsmouth. Popri štúdiu pracuje v oblasti marketingu a event manažmentu. V budúcnosti by rada prispela k rozvoju psycholingvistického a sociolingvistického myslenia pri tvorbe marketingových textov.

ÚVOD

Pri preklade často opakujeme tie isté chyby, neraz aj také, ktoré by sa na našej jazykovej úrovni už vyskytovať nemali. Dôvody sú rôzne. Buď si cudzojazyčný jazykový jav vôbec neosvojíme a intuitívne prenesieme do cieľového jazyka pravidlá iného jazyka (najčastejšie materinského), alebo si dokonca vytvoríme vlastné pravidlá. Opakovaným používaním si ho nevedome vnášame do svojho idiolektu a potom sa od jeho používania len veľmi ťažko odúčame. Naš záujem o výskum opakovaných chýb pramení v sebareflexívnej analýze prekladu z tretieho jazyka do druhého jazyka a naopak, v tomto prípade z francúzštiny do angličtiny a z angličtiny do francúzštiny. Zamerali sme sa na nesprávne používanie predložiek spôsobené interferenciou, pretože tento problém sa vyskytol aspoň raz vo väčšine analyzovaných prekladov a kvantitatívnym hodnotením sme zistili, že interferencia je vo viacerých prípadoch dôvodom chybného prekladu. Analyzovali sme preklady, ktoré sme robili počas magisterského štúdia na Univerzity v Portsmouth, v rámci hodín Specialised Translation (Odborný preklad). Záujem

o priečny preklad vyplynul zo situácie, keď študenti mali možnosť vyberať si hodiny prekladu len v kombinácii svetových jazykov a materinský slovenský jazyk teda nebol jednou z možností.

Rozhodli sme sa s časovým odstupom k prekladom vrátiť, pripomenúť si identifikované chyby a sústrediť sa na ich odstránenie v jazykovom prejave, teda nielen pri preklade. Veríme, že dôsledným vysvetlením príčiny chýb sa používateľ jazyka dokáže v podobných jazykových situáciách dopracovať k lepším výkonom, preto na nasledujúcich riadkoch uvádzame 16 najzaujímavejších príkladov nesprávneho alebo nepresného prekladu spolu s vysvetlením a ich opravou.

1 INTERFERENCIA

V rokoch 1940 – 1960 pracovala kontrastívna lingvistika na základe podoby medzi jazykmi s pojmom pozitívny transfer a na základe odlišností medzi jazykmi s pojmom negatívny transfer alebo jazyková interferencia (Choroleeva, 2009). Prenášanie jazykových štruktúr z materinského jazyka do cudzieho jazyka je veľakrát prínosom, avšak stretávame sa aj s tým, že spôsobuje komplikácie v procese prekladu a osvojovania si jazyka, a tak pojem interferencia nadobúda negatívne konotácie. Z psycholingvistického hľadiska je interferencia negatívnym transferom návykov a zručností z materinského jazyka do cudzích jazykov. Je akousi deviaciou od lingvistických noriem v hovorovom a písanom jazyku (Lekova, 2010). Franco Aixelá (2009) hovorí o prenesení lexikálnych, syntaktických, kultúrnych alebo štruktúrnych jednotiek typických pre semiotický systém použitím nezvyčajných alebo neexistujúcich jednotiek v cieľovom texte. Tým získa text nádech cudzosti. Cudzosť je pojem, s ktorým začali v 60. a 70. rokoch 20. storočia pracovať A. Popovič, J. Levý a L. Venuti. V tejto analýze sa budeme okrajovo venovať aj pozitívnej interferencii, resp. v prípadoch, keď bude fungovať priamy transfer jazykových štruktúr z jedného jazyka do druhého.

N. Leeová (2000) rozlišuje medzi gramatickými (morfosyntaktickými) chybami, diskurzívnymi chybami, fonologicky podmienenými chybami a lexikálnymi chybami. V nasledujúcej analýze sa budeme venovať gramatickej interferencii z trochu komplexnejšieho uhla pohľadu – budeme totiž analyzovať interferenciu v preklade z tretieho jazyka do druhého. Chyby, ktoré sa vyskytnú v dôsledku interferencie materinského jazyka sa nazývajú interlingválne, a chyby, ktoré vznikajú bez vplyvu materinského jazyka, sa nazývajú intralingválne (Larsen-Freeman, D. – Long, M., 1991). Sústredíme sa na kontrastívnu analýzu a analýzu chýb na príklade prekladu predložiek.

Názory autorov na najčastejšie sa vyskytujúce gramatické interferencie sú rôzne. Iste závisia aj od typológie textu a sociolingvistického profilu používateľov

textov. M. Choroleevová (2009) vo svojej práci o skúmaní frankofónnych Bulharov študujúcich angličtinu ako druhý cudzí jazyk hovorí predovšetkým o problémoch spojených s používaním zámen, členov, slovesných časov a spôsobov. E. Yapiciová (2010) pridáva slovosled, chyby v zhode prisudzovacieho skladu, kladenie otázok, dvojité zápor a nesprávne používanie predložiek. P. Kussmaul (1995) tvrdí, že interferenciu môžeme pozorovať v prekladoch nováčikov i skúsenejších prekladateľov. Vo všeobecnosti však môžeme povedať, že menej skúsení používatelia jazyka majú väčšie sklony k interferencii. Je dôležité spomenúť aj názor M. Thorovského (2009), ktorý sa venuje interferencii ako čomusi neúmyselnému a podvedomému. Ovela zložitejšia situácia nastáva pri interferencii dvoch a viacerých jazykov v procese prekladu.

Otázkou je, či pri preklade prevažujú tendencie myslieť v materinskom jazyku a používať ho ako akéhosi sprostredkovateľa jazykovej reality alebo či je odsunutý na vedľajšiu kolaj a používateľ dokáže pracovať výhradne s dvoma jazykmi, ktoré do procesu prekladu vstupujú (Cenoz, Hufeisen, & Jessner, 2001). Čitateľ môže interferenciu na prvý pohľad klasifikovať ako niečo neprirodzené alebo si chybnú konštrukciu práve pod vplyvom ďalších sociolingvistických faktorov vôbec nemusí všimnúť.

V tomto článku sa sústreďíme na interferenciu materinského jazyka aj východiskového jazyka, ale vybrali sme aj niekoľko zaujímavých príkladov nesprávneho prekladu spôsobeného inými vplyvmi.

2 PÁR KOMENTÁROV K PREKLADU PREDLOŽIEK

Na začiatku tohto príspevku sme spomenuli, že sa budeme venovať analýze prekladu predložiek. Predložky sú neohybným slovným druhom a hoci na prvý pohľad nemajú sami osebe žiaden význam, ako lexikálne jednotky majú isté sémantické jadro. Ich synsémantický charakter spôsobuje, že ich význam sa uplatňuje až v kontexte v spojení s plnovýznamovým slovným druhom.

V mnohých prípadoch sa jedna predložka nedá zameniť za inú bez toho, aby zmenila význam. Napríklad v úvodných fázach učenia sa angličtiny sa anglické „*to be afraid of something*“ (mať z niečoho strach) pod vplyvom slovenského „obávať sa niečoho“ prekladá použitím genitívu ako „**to be afraid from something*“. Ako ďalší príklad uvedieme „**she didn't laugh to him*“ – vplyv zo slovenskej datívovej väzby „nesmiala sa mu“ namiesto správneho spojenia „*laugh at somebody*“. Tieto spojenia sa musia nerodení hovoriaci naučiť naspamäť.

Problematickejšie je to s bežným použitím predložiek, napríklad v spojení „**The Netherlands is famous with its tulips*“. Správne by sme mali povedať „*to be known for something*“ – do použitia jazyka opäť zasiahla slovenčina svojou

väzbou v inštrumentáli „byť známy niečím“. Napriek tomu sa spojenie „známy pre niečo“ v Slovenskom národnom korpuse vyskytuje a je zaujímavé pozorovať preferencie používateľov pri výbere jazykových prostriedkov. V slovenčine sa predložky viažu s pádmi a tieto väzby často prenášame do cudzích jazykov. V niektorých prípadoch sa v rôznych jazykoch zhodujú, ale vo väčšine nie.

Prehľad predložkových väzieb v slovenčine (Vašková, dátum neznámy):

G – bez, do, miesto, mimo, od, okrem, uprostred, vôkol, z, za, , zo

D – k, ku, kvôli, napriek, naproti, proti, voči

A – cez, medzi, na, nad, o, pod, po, popod, pre, pred, skrz, v, za

L – na, o, po, popri, pri, v

I – medzi, nad, pod, pred, s, so, za

V slovenčine existujú celé zoznamy, ktoré majú používateľom jazyka pomôcť, tu je len niekoľko ilustračných príkladov:

SPRÁVNE	NESPRÁVNE
<i>píšeme ceruzou</i>	<i>píšeme s ceruzou</i>
<i>rozbila okno kameňom</i>	<i>rozbila okno s kameňom</i>
<i>píšeme s veľkým písmenom</i>	<i>píšeme veľkým písmenom</i>
<i>je o päť minút dvanásť</i>	<i>je za päť minút dvanásť</i>
<i>idem po teba</i>	<i>idem pre teba</i>
<i>je to kdesi pri Prešove</i>	<i>je to kdesi u Prešova</i>
<i>vzhľadom na to neprehovoril</i>	<i>vzhľadom k tomu prehovoril</i>
<i>kniha na opakovanie učiva</i>	<i>kniha pre opakovanie učiva</i>
<i>prišli s cieľom zvíťaziť</i>	<i>prišli za účelom zvíťaziť</i>
<i>počas choroby</i>	<i>po dobu choroby</i>
<i>postavenie mimo hry</i>	<i>postavenie mimo hru</i>
<i>z pravopisnej stránky</i>	<i>po pravopisnej stránke</i>
<i>nestihli to pre chorobu</i>	<i>nestihli to vďaka chorobe</i>
<i>boli smutní z neúspechu</i>	<i>boli smutní vďaka neúspechu</i>
<i>prísť o hodinu, o pár dní</i>	<i>prísť za hodinu, za pár dní</i>
<i>po A, po prvé</i>	<i>za A, za prvé</i>
<i>prísť po niečo, niekoho</i>	<i>prísť pre niečo, niekoho</i>
<i>pracovať pre zárobok</i>	<i>pracovať za účelom zárobku</i>

SPRÁVNE	NESPRÁVNE
<i>je to pri Skalici</i>	<i>je to u Skalice</i>
<i>pri telefóne Anna</i>	<i>u telefónu Anna</i>
<i>byť skoro pri cieľi</i>	<i>byť skoro u cieľa</i>
<i>s priemerom</i>	<i>o priemere</i>
<i>v každom prípade</i>	<i>na každý pád</i>
<i>z prípadu na prípad</i>	<i>od prípadu k prípadu</i>
<i>z času na čas</i>	<i>čas od času</i>

(Caltíková M., Tarábek J., 2001; Mistrík, 1983)

3 ANALÝZA

V nasledujúcej analýze sme pracovali s osemnástimi textami rôzneho charakteru. Dva sme prekladali z angličtiny do francúzštiny a ostatné z francúzštiny do angličtiny. Preložili sme ich doma a na hodine sme k nim dostali od vyučujúceho komentár, na základe ktorého sme texty upravili. Pre potreby tohto minivýskumu sme sa sústredili na chybné preložené predložkové spojenia. Texty sme rozdelili do troch veľkých skupín: vplyv materinského jazyka, vplyv východiskového jazyka a iné faktory. Z celkového počtu šestnásť ukážok je jedenásť príkladov z prekladov z francúzštiny do angličtiny a päť príkladov z prekladov z angličtiny do francúzštiny. Priradenie pomenovania materinský, východiskový a cieľový jazyk sa teda bude v týchto ukážkach líšiť.

Predmet Specialised Translation (Odborný preklad) bol rozdelený do šiestich tematických blokov a v rámci nich sme preložili 18 textov: 1. právnické texty (3), 2. turizmus (3), 3. finančníctvo (3), 4. technické texty (2), 5. frankofónna kultúra (4), 6. detektívna literatúra (3). Pod písmenom „O“ označujeme originál, pod „P“ preklad a pod „S“ správny preklad.

3.1 Vplyv materinského jazyka

O: *La loi du 13 juillet 1907*

P: *An act from July 13, 1907*

S: *An act of July 13, 1907*

Problémy s prekladom genitívnych predložiek sú pomerne komplexné. Slovenský preklad originálu „zákon z 13. júla 1907“ nabádal na preklad s použitím

predložky „*from*“. Keď sme sa snažili odôvodniť preklad spätne, zistili sme, že problémom mohlo byť použitie predložkového genitívu v slovenčine – predložka „*z*“. V bezpredložkovom spojení by sa použilo „*of*“ na základe príkladu „zákon ľudu“. Na porovnanie v právnickej terminológii by sa v tomto prípade použilo spojenie „*Act dated...*“.

O: ... *la taxe de séjour à régler sur place*

P: ... *the tourist tax which is to be paid after arrival*

S: ... *the tourist tax which is to be paid on arrival*

Napriek tomu, že interferencia východiskového jazyka ponúka správne riešenie na preklad, zrejme sme použili slovenské spojenie „zaplatiť niečo po príchoďte“, kde je naznačená následnosť javov – prídem, až potom zaplatím. Ignorovali sme fixné väzby „*to pay on– pay on an hourly basis/a pay-as-you-go basis, pay on account*“ atď., napriek tomu, že ich ovládame.

O: ... *investir dans les services cloud*

P: ... *investment to the Cloud*

S: ... *investment in the Cloud*

V Britskom národnom korpuse sa väzba „*invest in*“ objavuje 701-krát, kým väzba „*invest to*“ sa vyskytuje len osemkrát a „*invest into*“ len štyrikrát. Väzba použitá v preklade pochádza jednoznačne zo slovenského „investovať do niečoho“ napriek tomu, že francúzska väzba „*investir dans quelque chose*“ obsahuje predložku „*dans*“, ktorá sa v angličtine prekladá vo väčšine prípadov ako „*in*“.

3.2 Vplyv východiskového jazyka

O: ... (*il*) *va se marier avec Rose*

P: ... *get married with Rose*

S: ... *get married to Rose*

Východiskový jazyk je jednoduchým riešením, nad ktorým veľa ráz vôbec nerozmýšľame a automaticky sa oň pri preklade oprieme. Tak sa stalo v prípade francúzskeho „*se marier avec quelqu'un*“, kde sa vyskytuje predložka „*avec*“ – tá sa vo väčšine prípadov prekladá ako „*with*“. Vplyv slovenčiny sa tiež nedá vylúčiť. Slovenským ekvivalentom je spojenie „oženiť sa s niekým“; na druhej strane, v ženskom rode spojenie „vydať sa za niekoho“ mení predložku a analógia nefunguje.

Pri tejto ukážke je vhodné spomenúť aj ekvivalentné anglické spojenie „*marry somebody*“. Rôzne variácie prechodov od predložkových spojení vo východiskovom texte k bezpredložkovým spojeniam v cieľovom texte a naopak nie sú ničím výnimočným.

Ak autor ovláda niekoľko cudzích jazykov, treba si uvedomiť, že každý ďalší jazyk okrem východiskového a cieľového môže rovnako pomôcť ako uškodiť. Mnohokrát je ťažké interferenciu identifikovať, preto by sa jej prekladatelia mali vyvarovať verifikovaním informácií už pri minimálnom zaváhaní.

O: ... *ces termes utilisés, s'ils ont le mérite d'être succints...*

P: ... *if these terms have some merit to be concise...*

S: ... *if these terms have some merit in being concise...*

V tomto príklade sme preložili „*d'être*“ anglickým neurčitkom „*to be*“. Urobili sme tak pravdepodobne z nedostatočnej znalosti použitia slova „*merit*“ – správne väzby sú „*have merit of something*“ alebo „*have merit in something*“.

3.3 Iné vplyvy

O: *No data*

P: ... *(he) creates amazing cigars according to the demand of enthusiasts*

S: ... *(he) creates amazing cigars upon request/on request of enthusiasts*

Napriek tomu, že zdrojový text nie je k dispozícii, možno v preklade pozorovať nesprávne ovládanie použitia anglického „*according to*“. Použitie tohto spojenia sa zdá byť pre cudzojazyčných používateľov angličtiny problematické najmä pri rozlišovaní medzi významami „podľa mňa“ – „*in my opinion*“ a „podľa niekoho/niečoho“ – „*according to somebody/something*“. V tomto prípade však ide o menej často používaný ekvivalent „na základe čoho“, ktorý v tejto štylizácii nie je najvhodnejší, lebo nenesie význam „na základe nejakej zásady/nejakého pravidla“ a pod.

O: *Elle (la jeunesse africaine) ne doit pas être la seule jeunesse du monde*

P: *They cannot be the only young people of the world*

S: *They cannot be the only young people in the world*

Exkluzivita v rámci skupiny alebo miesta sa spája s predložkou „*in*“ (Greenbaum, S., Quirk, R., 1990). V časových spojeniach alebo v spojení s podstatnými menami alebo zámenami sa používa „*of*“ („*the youngest in the class*“ vs „*the youngest of them*“, „*the youngest of the men*“ atď.)

Problematický býva aj rozdiel medzi „*be made of something*“ vs „*be made from something*“. Pomôckou pri tomto výraze je hmatateľnosť materiálu, z ktorého je objekt vyrobený, napr. „*a chair made of wood*“ (vidíme, že je z dreva) vs „*paper made from wood*“ (drevo reálne nevidíme).

O: *Il est utile d'y revenir, alors que se prépare l'élaboration des nouveaux objectifs.*

P: *It is useful to take them into account before the new goals start to be elaborated on.*

S: *It is useful to take them into account at a time when the new goals are being elaborated on.*

Použitie nesprávnej predložky je v tomto príklade spojené s gramatikou. Pri preklade sme nepochopili alebo sme si zle všimli pasívne spojenie „*alors que se prépare*“, ktoré opisuje aktuálne prebiehajúcu situáciu. Následkom tejto skutočnosti je sled udalostí v pôvodnom preklade nesprávne posunutý.

O: *... (il) fut sauvé de la faillite par un pret massif de l'État en 2008*

P: *... (it) escaped bankruptcy only due to a massive loan from the state*

S: *... (it) escaped bankruptcy only thanks to/by a massive state loan*

Problém so spojeniami „vďaka niečomu/niekomu“ vs „kvôli niečomu/niekomu“ je dobre známy aj slovenským používateľom. Originálny francúzsky text bol riešený predložkou „*par*“, rovnako ako druhá navrhovaná možnosť v opravenom texte „*by a massive state loan*“. Anglické „*thanks to*“ nevyjadruje nevyhnutne vďačnosť, ale vyjadruje prostriedok „prostredníctvom/pomocou čoho“ sa niečo stalo, zatiaľ čo „*due to*“ hovorí o záväzku k príčine, t. j. sme svedkami následkov/výsledkov. Podľa Free Dictionary Farflex sa kedysi „*due to*“ používalo len vo forme zloženej predložky „*owing to*“, pričom „*due*“ sa používalo len ako prídavné meno, čiže namiesto „*The class was postponed due to an ISIS attack*“ by sa povedalo „*The class postponement was due to an ISIS attack*“. Ďalšími možnými náhradami tohto spojenia je podľa uvedeného slovníka „*because of*“ aj „*on account of*“.

O: *... une voie toute tracée vers la Maison Blanche se dessinait*

P: *... (it) would open him the doors to the White House*

S: *... (it) would open him the doors of the White House*

Tento príklad je ovplyvnený materinským jazykom – „otvoriť dvere k niečomu“, lebo vo francúzskom origináli sa takéto metaforické spojenie nenachádza napriek tomu, že predložka „*une voie vers la Maison Blanche*“ zvädza k prekladu „*to the White House*“. V slovenčine však existuje aj variant „otvoriť dvere od nie-

čoho“, ktorá, ak by sme si ju vybrali ako lexikálno-syntaktické východisko pre pôvodný preklad, bola by podľa vyučujúceho správna. V Britskom národnom korpuse sa spojenie „*open the doors to*“ vyskytuje desaťkrát a spojenie „*open the doors of*“ štrnásťkrát. Na prvý pohľad zanedbateľné čísla, na strane druhej ide o minimálne rozdiely v použití, ktoré nie sú smerodajné. V tomto prípade si dovoľíme tvrdiť, že obe verzie prekladu sú správne a intervencia vyučujúceho nebola nevyhnutná.

O: ... *j'irai fureter un de ces jours à la librairie de la rue Bernard, coin Bloomfield*

P: ... *I'll ferret around in the bookshop in Bernard Street at the corner of Bloomfield*

S: ... *I'll ferret around on the corner bookshop between Bernard Street and Bloomfield OR bookstore in Bernard Street next to Bloomfield*

Francúzska štylistika veľa rás spôsobuje neskúseným prekladateľom problémy. Presne to sa stalo pri preklade tejto vety, keď sa vo francúzštine miesto vyjadriť apozíciu v spojení s rozdielom vo význame „*at the corner*“ – „pri rohu“ a „*in the corner*“ – „v rohu“ (vnútri alebo v rámci daného priestoru). Nepochopený originál sme síce pretransformovali do cieľového jazyka v zrozumiteľnej forme, ale nepodarilo sa nám správne zachytiť realitu východiskového textu.

O: ... *quality of services supplied against which their performance is monitored and evaluated*

P: ... *la qualité des services fournis contre laquelle leur performance est monitorée et évaluées*

S: ... *la qualité des services fournis par rapport à laquelle leur performance est monitorée et évaluées*

Tento chybný preklad tiež pramení v nepochopení originálu ako predchádzajúci. Pôvodný preklad je očividne spôsobený doslovným prekladom, resp. interferenciou z angličtiny, a význam variantu „prostredníctvom čoho“ zostal nepochopený.

O: ... *to manage email from mutiple accounts*

P: ... *gérer votre courrier électronique de plusieurs compters*

S: ... *gérer votre courrier électronique depuis plusieurs compters*

„*Depuis*“ ako časová aj priestorová predložka spôsobuje slovenským používateľom francúzštiny ako cudzieho jazyka problémy. V slovenčine totiž nemáme žiadnu predložku, ktorá by jej vo väčšine prípadov zodpovedala. Aj preto ju používame oveľa menej, než si to spisovná francúzština vyžaduje, často doslova

zabúdame, že existuje, a snažíme sa vyberať z riešení, ktoré sa nám zdajú byť takpovediac „viac poruke“.

O: ... *to get information from Google Calendar as well*

P: ... *obtenir des informations de Google Calendrier*

S: ... *obtenir des informations par Google Calendrier*

V tomto príklade ide o problém s francúzskou štylistikou. Informácie nemôžeme získať z Google kalendára, ale jeho prostredníctvom. V slovenčine sme pomerne otvorení viacerým predložkovým kombináciami: „získať informácie z internetu, prostredníctvom internetu, cez internet“ atď.

O: ... *(it) results in a list of Word and Excel documents*

P: ... *(elle) donne une liste des documents de Word et Excel*

S: ... *(elle) donne une liste des documents Word et Excel*

O: ... *a web link*

P: ... *un lien de web*

S: ... *un lien web*

Pre slovenských používateľov francúzštiny ako cudzieho jazyka je niekedy ťažké rozlíšiť, ktoré slová dokážu v angličtine alebo francúzštine konverziou fungovať ako prídavné mená napriek tomu, že sa ich pôvodne naučíme ako podstatné mená. V angličtine boli pre nás vyššie uvedené spojenia známe, vo francúzštine sme ich ešte nemali osvojené.

ZÁVER A ODPORÚČANIA DO BUDÚCNOSTI

Materinský jazyk rovnako ako všetky ostatné jazyky pomáhajú prekladateľom aj pri učení sa cudzích jazykov. Ako hovorí P. Kussmaul, interferencie sa netreba príliš báť, lebo mnohokrát je naozaj veľkou pomôckou. Napriek tomu netreba podľahnúť automatickému preklápaniu jedného jazyka do druhého a naučiť sa myslieť v cieľovom jazyku (1995, In: Havlásková, 2010, s. 13).

Sebareflexia je dobrým prostriedkom na odstránenie opakujúcich sa jazykových nedostatkov. V tomto príspevku sme urobili prierez najzaujímavejších predložkových chýb, ktoré sa vyskytli v našich prekladoch spred vyše roka a pol. Texty sme rozdelili do dvoch skupín podľa typov chýb. Skupiny chyby spôsobené interferenciou z materinského jazyka a cieľového jazyka neboli dostatočné a pri triedení zaujímavých ukážok bolo treba vytvoriť ešte jednu zmiešanú sku-

pinu, v ktorej by sme sa zamysleli nad zlepšením nesprávne naučených gramatických pravidiel alebo nad jazykovým systémom východiskového alebo cieľového jazyka, ktorý si jednoducho používateľ jazyka musí osvojiť. Veríme, že vybrané vzorky sú aktuálne pre mnohých študentov buď ako pomôcka na zopakovanie opakujúcich sa chýb aj pri preklade predložiek, alebo ako inšpirácia na vlastnú sebareflexiu. Každý používateľ jazyka by si totiž okrem silných stránok mal kontinuálne hodnotiť aj tie slabé a pracovať na ich zlepšení.

LITERATÚRA

- CENOZ, J.; HUFEISEN, B. and JESSNER, U.: *Cross-Linguistics Influence in Third Language Acquisition: Psycholinguistic Perspectives*. [online]. In British National Corpus. Clevedon : Multilingual Matters, 2001. Dostupné na: <<http://www.natcorp.ox.ac.uk/>>.
- CALTÍKOVÁ M. – TARÁBEK J.: *Prehľad gramatiky a pravopisu slovenského jazyka*. Bratislava : Didaktis, 2001.
- CHOROLEEVA, K.: *Language Transfer: Types of Linguistic Errors Committed by Francophones Learning English as a Second Foreign Language*. [online]. In: Humanising Language Teaching, 2009. [cit: 2015-11-15]. Dostupné na: <<http://www.hltmag.co.uk/oct09/mart02.htm>>.
- FRANCO AIXELÁ, J.: *An Overview of Interference in Scientific and Technical Translation*. [online]. In: JoSTrans, 11, 2009, s. 75-87. [cit: 2015-10-20]. Dostupné na: <http://www.jostrans.org/issue11/issue11_toc.php>.
- GREENBAUM, S. – QUIRK, R.: *A Student's Grammar of the English Language*. Harlow, England : Longman, 1990.
- HAVLÁSKOVÁ, Z.: *Interference in Students' Translations*. [diplomová práca]. Brno : Filozofická fakulta Masarykovej univerzity, 2010.
- KUSSMAUL, P.: *Training the Translator*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1995.
- LARSEN-FREEMAN, D.: *Second Language Acquisition Research: Staking Out the Territory*. In: TESOL Quarterly 25, 1991, s. 315-350.
- LEE, N.: *Notions of „Error” and Appropriate Corrective Treatment*. Hongkong : Papers in Linguistics and Language Teaching 13, 1990.
- LEKOVA, B.: *Language Interference and Methods of Its Overcoming in Foreign Language Teaching*. In: Trakia Journal of Science, 8(3), 2010, s. 320-324.
- LEVÝ, J.: *Umění překladau*. Praha : Panorama, 1983.
- MISTRÍK, J.: *Moderná slovenčina*. Bratislava : SPN, 1983.
- POPOVIČ, A.: *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava : Tatran, 1975.
- Slovenský národný korpus*. [online]. Dostupné na: <<http://korpus.juls.savba.sk/>>.

- The Free Dictionary*. Provided by Farflex. Dostupné na: <<http://www.thefreedictionary.com/>>.
- THOROVSKÝ, M.: *Lexical Linguistic Interference in Translations of Science-Fiction Literature from English into Czech*. Ostrava : Journal of English Philology, Vol. 1, 2009, s. 86-98.
- TOURY, G.: *Interlanguage and its Manifestations in Translation*. [online]. In: Meta, 24(2), 1978, s. 223-231. [cit: 2015-11-05]. Dostupné na:<<http://www.erudit.org/revue/meta/>>.
- VÁŠKOVÁ, Z. (n.d.): *Predložky* (Prezentácia). [online]. [cit: 2015-11-03]. Dostupné na: <<http://slidegur.com/doc/1069254/predlo%C5%BEky>>.
- VENUTI, L.: *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. New York : Routledge, 1997.

RESUMÉ

This short analysis focuses on prepositions translated from English texts to French and vice versa by the author who is a Slovak native speaker. Mistakes in these translations, exemplified through 16 samples, are divided into three groups according to factors influencing the translation techniques: interference from the mother tongue, interference from the source language and other sources of influence. The aim of this analysis is firstly to enable critical thinking about the translation strategies selected by the author of this analysis herself and to identify space for future improvement. Secondly, it endeavours to inspire other learners of foreign languages to revisit their school translations or written works and do a similar self-reflection exercise.

◆◆◆

Zuzana Rajčáková, M. A.
Radošovce 92
908 63 Radošovce
zuzana.rajcakova@gmail.com

HRY O ŽIVOT V SLOVENSKOM PREKLADE VYUŽITIE IMAGENU A VÝRAZOVEJ SÚSTAVY PRI KRITIKE PREKLADU

Lívia Schlencová

Lívia Schlencová študuje prekladateľstvo a tlmočníctvo so zameraním na anglický jazyk a kultúru a španielsky jazyk a kultúru na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Obhájila bakalársku prácu s názvom Translation criticism: The Hunger Games in Slovak translation a v súčasnosti pokračuje v štúdiu na magisterskom stupni. V budúcnosti by sa chcela venovať prekladu umeleckej literatúry a tlmočeniu.

ÚVOD

Základom tohto príspevku je naša bakalárska práca, v ktorej sa venujeme kritike prekladu diela americkej autorky Susanne Collinsovej *Hry o život* (v anglickom origináli *The Hunger Games*), ktoré do slovenčiny preložil Michal Jedinák. Kritika bola vypracovaná na základe pozitívneho impulzu a potvrdilo sa v nej, že aj napriek drobným nedostatkom ide o kvalitný preklad. Počas písania práce sme s prekladateľom spolupracovali a získali sme od neho cenné informácie. Na nasledujúcich stranách sa zameriavame na špecifickú oblasť bakalárskej práce – preklad autorských neologizmov. Kritika berie ohľad na imagenovú koncepciu a výrazovú sústavu, ktoré vo svojich prácach popísal František Miko. Prihliada tiež na teóriu fiktívnych svetov, ktorou sa zaoberala Zuzana Kraviarová-Angelovičová.

1 O AUTORKE, DIELE A PREKLADATEĽOVI

Autorka *Hier o život* Suzanne Collinsová začínala svoju profesionálnu dráhu ako scenáristka televíznych programov pre deti. Preslávila ju séria fantasy kníh *The Underland Chronicles*, ktorá rozpráva o dobrodružstvách malého chlapca v podzemnom svete. Ozajstný svetový úspech jej priniesla trilógia *Hry o život*

(*The Hunger Games*) – príbeh inšpirovaný gréckym mýtom o Teseovi a Minotau- rovi, starovekým Rímom a v neposlednom rade spomienkami autorkinho otca na vojnu. Ústredným motívom sú kruté hry, ktoré prežije len víťaz. Trilógia sa vyznačuje prvkami typickými pre dystopiu – zobrazuje možnú neutešenú bu- dúcnosť sveta, kritizuje chyby súčasnej spoločnosti a nesie v sebe varovanie pred následkami ľudských činov a ľahostajnosti. Celú trilógiu preložil Michal Jedinák, tvorivý a skúsený prekladateľ, ktorý má za sebou desiatky preložených kníh. Stojí aj za slovenskou podobou bestsellerov, akými sú sága Patricka Rothfussa *Príbeh kráľovraha* (*The Kingkiller Chronicle*) či trilógia Paula Hoffmana *Lavá ruka Boha* (*The Left Hand of God*). Medzi jeho najnovšie preklady patria prvé dva diely sve- tovo úspešnej dystopickej trilógie Jamesa Dashnera *Labyrint* (*The Maze Runner*).

2 NOVÉ SVETY VO VEDOMÍ ČITATEĽA

Dobrá kniha v čitateľovi vyvoláva pocity spokojnosti a úžasu nad majstrovstvom autora. Nad takou knihou čitateľ rozmýšľa ešte dlho po prečítaní. V takom prípade má autor dôvod na radosť – jeho dielo čitateľa nadchlo. Zo slov úspešne vytvoril „prenosný“ svet, ktorý sa čitateľovi pri čítaní knižky poskladal v hlave a nadobro si získal jeho pozornosť. Práve tým totiž písanie je – umením vytvárať svety zo slov.

Myšlienkou, že literárne dielo nie je len samotný text a že obsahuje čosi viac, sa zaoberal František Miko. V článku *Fenomenológia čítania a dielo*, publikova- nom v roku 1991, opísal koncepciu, podľa ktorej je dielo interakciou medzi textom a ďalším faktorom, ktorý pomenoval *imagen*. Opisuje ho ako to, čo v ľudskom vedomí vzniká pri čítaní – „čitateľský zážitok“, ktorý však nie je zhodný so zážit- kom, aký máme pri bežnom vnímaní sveta okolo nás. Ide skôr o predstavu, ktorá je semiotickým ekvivalentom textu. Predstava sa najskôr objaví vo vedomí autora – F. Miko ju pomenúva „autorský“ imagen. Autor svoj imagen zveční v texte a v tej- to „prenosnej“ podobe sa predstava dostane do vedomia kohokoľvek, kto si text, v ktorom je zaznamenaná, prečíta. V tomto prípade už ide o takzvaný „čitateľský“ imagen, ktorý sa odvíja od čitateľovej fantázie, a preto je u každého jedinečný.

Nielen spisovatelia tvoria texty. I prekladateľ, hoci sa mu za jeho významnú rolu dostane menej pozornosti ako autorovi, buduje svety zo slov. Netvorí však svety vlastné. Jeho umenie spočíva v prenesení autorovej predstavy z jedného ja- zyka do druhého. F. Miko preto zdôrazňuje, že podstatnou súčasťou preklada- ňovej práce je čítanie – prekladateľ číta pôvodný a nový text a čítania konfrontuje, jeho poslaním je totiž vytvoriť imagen, ktorý sa čo najväčšmi približuje tomu „autorskému“. Ďalej vysvetľuje, že východiskovým dielom je pre prekladateľa text nezlučiteľne spätý s imagenom. Čítaním východiskového textu sa v preklada- ňovom vedomí objaví príslušný imagen, ktorý prekladateľ následne využíva pri

tvorbe textu prekladu. Vo vzťahu k textu originálu slúži imagen aj na kontrolu novovytvoreného prekladového textu, preto je Mikova imagenová koncepcia využiteľná pri kritike prekladu, kde slúži na hodnotenie miery, do akej sa prekladateľov imagen približuje tomu autorskému.

Nie je však text ako text. L. Doležel rozlišuje medzi zobrazujúcim a konštruujúcim textom. Rozdiel spočíva v tom, že zatiaľ čo zobrazujúce texty zachytávajú skutočný svet, v ktorom žijeme, konštruujúce texty slúžia na vytváranie svetov nových, fiktívnych (1998, In: Kraviarová, 2010). V článku *Možné svety a ich možné preklady* (2010) sa Z. Kraviarová zaoberá prekladom fantasy literatúry, ktorú charakterizuje konštruujúci text a fiktívny svet. Konfrontáciou so žánrom fantasy možno definovať aj špecifiká dystopickej literatúry.

Zatiaľ čo autori fantasy píšú konštruujúce texty, dystopické diela v sebe kombinujú prvky oboch textových typov. Čitateľovi nepredstavujú novovytvorený svet – namiesto toho ho berú na cestu v čase do tej najhoršej budúcnosti, v akej sa raz môže súčasný svet ocitnúť. Poslaním takejto literatúry nie je utekať od reality, ale upozorňovať na ňu. No dystopia ostáva fikciou. Autor nepopisuje skutočný stav sveta – hyperbolizuje nedostatky dnešných dní a vytvára možnú budúcnosť – tá je však iba výplodom jeho fantázie. V takej predstave budúcnosti je mnoho vecí nových a odlišných – svet i spoločnosť podliehajú inému členeniu a organizácii ako dnes, objavili sa nové krajiny, mestá, organizácie, ba aj zamestnania sa prispôbili dobe a jej potrebám, využívajú sa nové technológie a v laboratóriách vznikajú nové druhy zvierat a rastlín. Preto sa niektoré prekladateľské oriešky, ktoré Z. Kraviarová (2010) prisudzuje fantasy žánru, pravidelne objavujú aj v dystopických dielach – ide predovšetkým o autorské neologizmy, miesta a mená. V tomto príspevku bližšie rozoberáme práve autorské neologizmy.

Teória fiktívnych svetov literárneho diela podľa L. Doležela (1998, In: Kraviarová, 2010) sa zakladá na autorovej konštrukcii a čitateľovej rekonštrukcii textu. Ako píše Z. Kraviarová (2010) rekonštrukcia textu je vlastne jeho konkretizáciou vo forme imagenu vygenerovaného na základe inštrukcií daných textom. Preto je prekladateľovou úlohou snažiť sa o „*zachovanie povahy explicitných inštrukcií tak, aby boli z hľadiska generovania imagenu čo najpodobnejšie tým vo východiskovom texte*“ (Kraviarová, 2013, s. 71). Z. Kraviarová v článku píše, že text považuje za „vstupnú bránu“ čitateľského zážitku a pri analýze kvality tejto vstupnej brány odporúča používať Mikovu výrazovú sústavu.

3 VÝRAZOVÁ SÚSTAVA A PREDSTAVIVOSŤ

Keď si bežný čitateľ prečíta, že *netvor bol škaredý*, premení slová vo svojom vedomí na netvorovu podobu. Tá bude pre každého čitateľa jedinečná a niečí netvor

bude škaredší ako iný. Tvrdenie je totiž dostatočne všeobecné a ponecháva voľnosť čitateľovej fantázií a interpretácii. Ak však povieme, že *netvor bol ohavný, v očiach mu planuli pekelné ohne a z jeho tesákov kvapkala krv čerstvo roztrhaných obetí*, predstava v čitateľovom vedomí zosilnie, stáva sa ikonickjšou, markantnejšou, živšou.

Tento jav vysvetlil F. Miko v štúdií *Výrazová štruktúra textu* z roku 1970. S cieľom ponúknuť nový pohľad na štýl skúmal výrazové pôsobenie jazykových prostriedkov a dospel k záveru, že absolútne štylisticky neutrálny jazykový prostriedok neexistuje. Naopak, všetky jazykové prostriedky majú nejaké výrazové hodnoty, ktoré sú navyše relatívne ustálené a možno ich kategorizovať. Takéto kategórie sa nedajú spoznať podľa formy vyjadrenia, keďže ich funkcia a forma nie sú jednotné. Sú definované iba funkčne, zatiaľ čo ich nositeľmi sú formálne heterogénne jazykové prostriedky.

Podľa výrazovej sústavy ponúka F. Miko vlastnú definíciu štýlu: „*Štýl je jedinečná alebo štandardizovaná dynamická konfigurácia istých výrazových vlastností v texte, reprezentovaných jazykovými a tematickými prostriedkami*“ (1970, s. 107). Znamená to, že štýly sa konštituuju na základe výrazových kategórií, a ako F. Miko konkretizuje, ide o kategórie v opozičnom vzťahu. Na základe opozícií štyroch hlavných výrazových kategórií: operatívnosť – ikonickosť a zážitkovosť – pojmovosť, sa konštituuju štyri primárne jazykové štýly: hovorový, umelecký, rokovací a vedecký.

Vetu o netvorovi z úvodu podkapitoly by bežný čitateľ správne zaradil do umeleckého štýlu, ako však F. Miko (1970) podotýka, takýto čitateľ vníma len funkčný výsledok štýlu – vníma výrazové hodnoty priamo a neuvedomuje si, z ktorých jazykových prostriedkov vyplynuli. Túto vedomosť by mali mať osoby pracujúce s textom – autor a prekladateľ, teda tvorcovia textu. Výrazová sústava je sprostredkovateľom medzi nimi – obaja podľa nej vyberajú výrazové prostriedky. Prekladateľ musí brať do úvahy výrazovú hodnotu originálu, ktorú má v cieľovom texte zachovať. V prípade umeleckého prekladu, ktorým sa v tomto príspevku zaoberáme, treba mať na zreteli výrazové kategórie, na základe ktorých sa konštituuje umelecký štýl: ikonickosť a zážitkovosť. A nielen tie. V ikonickom texte si treba všimnúť aj kategóriu pojmovosti, ktorá je funkčná. Napríklad pojmy v dystopickom diele, ktoré sú nositeľmi danej kategórie, zároveň zvyšujú ikonickosť.

F. Miko definuje ikonickosť ako „*zobrazovaciu schopnosť reči*“ (1970). Stojí v protikladnom vzťahu k operatívosti – „*dimenzii reči zameranej od podávateľa k prijímateľovi prejavu*“ (ibid.). Ukazovateľom operatívosti je prvá a druhá zámená a slovesná osoba, teda osoby zobrazovateľa a prijímateľa obrazu, ukazovateľom ikonickosti je osoba tretia, teda osoba zobrazeného. Veta o netvorovi je ikonická, jej operatívna podoba by mohla znieť takto: *Dávaj si pozor na netvora! Je ohavný, v očiach mu planú pekelné ohne a z jeho tesákov kvapká krv čerstvo roztrhaných obe-*

tí! Medzi výrazovými kategóriami sú vzťahy inklúzie, čo znamená, že špeciálnejšie vlastnosti sú súčasťami nadradených všeobecnejších kategórií. F. Miko vzťah ikonickosti a operatívosti charakterizuje ako konkurenčný, zároveň však podotýka, že ikonickosť je zložkou operatívosti, pretože komunikuje sa vždy *o niečom* (ibid.).

V prípade ikonickosti nastáva nevyhnutnosť ďalšej voľby – buď sa realizuje ako zážitkovosť a konštituuje umelecký štýl, alebo sa realizuje ako pojmovosť. Zážitkovosť a pojmovosť sú kategórie protikladné. Zážitkovú platnosť majú slová, ktoré zobrazujú človeka a to, čo s ním súvisí. Pojmovosť výrazu charakterizuje snaha o presné vymedzenie významu, vecný opis, chápanie pojmu v súvislostiach k iným pojmom a prísne logická syntax. Aj medzi zážitkovosťou a pojmovosťou je podľa F. Miko vzťah inklúzie – slovo je zážitkovým v podobe, v akej ho používame v bežnom živote – takéto slová sú však pritom i nositeľmi pojmov, a tak v sebe zážitkovosť zahŕňa pojmovosť (ibid.). Ako sme spomínali, hlavné výrazové kategórie sa ďalej špecializujú – napríklad markantnosť výrazu v prípade vety o netvorovi je špecializovaná kategória ikonickosti a zážitkovosti, vyplývajúca z prívlastkov, významu či zo zvukovej formy slov.

Úlohou prekladateľa je sprostredkovať čitateľovi správne inštrukcie na rekonštrukciu sveta vo forme imagenu. Autor i prekladateľ pri tvorbe textu vyberajú jazykové prostriedky podľa výrazovej sústavy, kritikovi prekladu zas táto sústava slúži ako „*nástroj na kvantifikovanie mnoho ráz pocitových a intuitívnych reakcií na text prekladu*“ (Kraviarová, 2013, s. 74). Nositeľmi výrazových kategórií sú aj autorské neologizmy.

4 AJ AUTORSKÉ NEOLOGIZMY TVORIA SVET

Ako v preklade fantasy literatúry, tak aj pri preklade dystopických diel sa prekladateľ stretne s autorskými neologizmami. Sú to „*slová, ktoré v reálnom svete neexistujú a autor si ich vymyslel, aby pomenoval jednotku v realite fiktívneho sveta [...] alebo také slová, ktoré síce v reálnom svete existujú, no ich význam je iný ako ten, ktorý im autor vo fiktívnom svete literárneho diela priradil*“ (Gendiar – Kraviarová, 2013, s. 74).

Pri ich preklade sa odporúča „*zistiť motiváciu slovotvorného postupu vo východiskovom jazyku a následne postup v cieľovom jazyku zreprodukovať*“ (ibid.). M. Djovčoš motiváciu definuje ako súčasť slovotvorby – je to „*primárny impulz podieľajúci sa na vzniku daného slova*“ (2007), pričom slovo je nositeľom imagenu. M. Djovčoš ďalej tvrdí, že prekladateľovou úlohou je dosiahnuť ekvivalenciu na formálnej aj sémantickej úrovni a navrhuje riadiť sa takzvanou **sémanticko-motivačnou líniou (objekt (motivácia) – význam (motivácia) – forma)**, podľa ktorej je význam slova motivovaný objektom a forma je motivovaná významom.

Nie vždy sa však pri hľadaní vhodného ekvivalentu uplatňuje postup, ktorý pri tvorbe neologizmu použil samotný autor. Predstava alebo dojem vyvolaný pôvodným autorským neologizmom sa tak niekedy nezhodne s dojmom, ktorý vyvolá prekladateľov ekvivalent. Tento jav nastáva z jednoduchého dôvodu – jazyky a ľudia sa od seba líšia. Niekedy vhodný, prípadne vhodne znejúci ekvivalent v našom jazyku neexistuje, inokedy nie je vhodný len podľa prekladateľovho názoru. Prekladateľ musí počas práce na texte urobiť za krátky čas množstvo rozhodnutí, ktoré však nikdy nebudú vyhovovať každému. Tak ako sa líši človek od človeka, aj dojmy a názory sa budú líšiť, nech by prekladateľ urobil čokoľvek.

4.1 Prečo sú *Hunger Games* Hrami o život

Nie na všetkom v preklade má zásluhu prekladateľ. Redaktori či korektori často ponúknu vhodnejšie riešenie. Pri názvoch má zas niekedy posledné slovo marketingové oddelenie, ktoré sa snaží vymyslieť čo najpútavejší titul, aby prilákalo čitateľov. Hry o život je názov trilógie, jej prvého dielu a samotných krutých hier, o ktorých príbeh hovorí. S. Collinsová ich však nazvala „*Hunger Games*“, teda „Hladové hry“. „*Hunger*“ znamená hlad a hlad je jedným z najzávažnejších problémov nášho sveta, na ktoré trilógia upozorňuje. M. Jedinák prezradil, že hoci pracovný názov znel „Hladové hry“, objavili sa aj iné návrhy ako „Krutohry“, „Hry krutosti“, „Hrôzohry“ či „Hladohry“. Názov „Hry o život“ napokon vymyslel istý pracovník vydavateľstva Ikar. Keďže jeho riešenie znelo najúdernejšie a najmenej kostrbato, použilo sa. V porovnaní s originálnym názvom však na čitateľa pôsobí odlišne.

Názov „Hry o život“ zdôrazňuje skutočnosť, že Hry môže prežiť jedine víťaz. Účastníci teda naozaj hrajú o život a podčiarknutie tohto aspektu hier v názve zaujme pozornosť nejedného potenciálneho čitateľa. Z pohľadu výrazovej sústavy sa oproti pôvodnému názvu zvyšuje zážitkovosť. Zároveň nastáva strata narážky na hlavnú myšlienku trilógie – hlad, a to vo svojom doslovnom i prenesenom význame (hlad po spravodlivosti a po slobode). Tento zásah pri preklade textu problém nepredstavoval. Len v jednom prípade musel prekladateľ výraz „*Hunger Games*“ celkom vynechať, pretože preklad „Hry o život“ nepasoval do kontextu, v ktorom sa hovorilo o jedle a o hlade. Šlo o túto pasáž:

- O:** „*Say they didn't. Say the supplies were gone. How long would they last?*” I say. „*I mean, it's the Hunger Games, right?*” (s. 242).
- P:** „*Ale predstav si, že by ich nemali. Predstav si, že by sa ich zásoby stratili. Ako dlho by podľa teba vydržali?*“ spýtam sa. (s. 117).

Podčiarknutú narážku by bolo možné zachovať len v prípade, ak by slovenský ekvivalent obsahoval slovo „hlad“. Napríklad aj takto: „*Sú to predsa Hry hladných, nie?*“

4.2 *Tribute* alebo *vyvolený*

Krajina, v ktorej sa príbeh odohráva, je rozdelená na bohaté Sídlo, kde sídli totalitná vláda a na dvanásť chudobných a režimom vykorisťovaných obvodov. Vyvolení sú deti z obvodov vybrané do Hier o život. Stelesňujú daň, ktorú musia obvody raz ročne splatiť ako trest za vzburu proti Sídlu. Obetovaním detí vyjadrujú obvody svoju podriadenosť a poslušnosť. Slovenské ekvivalenty anglického slova „*tribute*“ sú napríklad „obeta“, „daň“, „poplatok“ či „hold“.

Podľa M. Jedináka však neboli vhodné na pomenovanie ľudí. Preto k pojmu pristúpil z iného hľadiska. Zameral sa na to, ako deti vnímajú povrchní obyvatelia Sídla, pre ktorých sú Hry len populárnou reality šou. Inšpirovala ho pritom skutočná reality šou *Vyvolení*, ktorej názov napokon použil na označenie účastníkov Hier. Prekladateľ poukázal na sarkastickú paralelu, ktorú toto označenie skrýva. Hry o život sú reality šou a aj keď je to zvrátené, v očiach divákov zo Sídla sú deti hercami, hrdinami – skrátka, vyvolenými. Neradostný osud, ktorého predzvesťou je anglické „*tribute*“, sa v slovenskom preklade dostáva na novú úroveň. Pomenovanie „vyvolený“ je totiž ironické – vyvoláva predstavu niekoho významného, niekoho, kto zohrá dôležitú rolu. V skutočnosti ho však čaká smrť v rukách Sídla. Z hľadiska výrazovej sústavy preto slovo disponuje kategóriou kontrastu (špecializácia markantnosti) – má pozitívne konotácie, no označuje negatívnu skutočnosť. V porovnaní s pôvodným názvom stúpa ikonickosť a zážitkovosť. Pôvodný význam pomenovania „*tribute*“ sa mohol zachovať použitím ekvivalentu „tribút“, „platca“ či „platiteľ“. V prípade slova „tribút“ by však mohol nastať problém s porozumením, keďže ide o historizmus, ktorý sa v súčasnom jazyku nepoužíva.

4.3 *Reaping* alebo *žrebovanie*

Sídlo vyberá deti do Hier počas každoročného žrebovania. Doslovný preklad výrazu „*reaping*“ je však „žatva“ – slovo, ktoré evokuje predstavu úrody a potravy. Sídlo teda „žne“ svoju úrodu – deti z obvodov. Obvody tiež žnú to, čo zasiali. Hry sa totiž konajú ako trest za vzburu proti Sídlu. Tieto hlbšie významové spojenia sa v preklade stratili, keďže prekladateľ sa rozhodol pracovať s neutrálnym výrazom „žrebovanie“, ktorý v sebe ukrýva len základnú pointu udalosti, teda fakt, že sú na nej vyžrebované mená nových účastníkov Hier. Bolo by omnoho vhodnejšie používať slovo „žatva“, keďže je rovnako ponižujúce a dehumanizujúce ako uda-

losť sama. Zvyšuje sa zážitkovosť a objavuje sa i kontrast – slovo „žatva“ sa totiž normálne používa v súvislosti s potravou a nie s ľudskými bytosťami.

4.4 *Tessera* alebo kamienok

Chudobné a vyhladované deti sú zvyčajne ochotné vhodiť svoje meno do žrebovacej gule viackrát. Výmenou za to získajú kamienok, ktorý môžu neskôr vymeniť za trochu obživy pre svoju rodinu. Anglické slovo pre tento predmet je „*tessera*“ a ide o kúsok kameňa, skla či iného materiálu používaného pri výrobe mozaiky. Toto slovo tiež označovalo drevenú alebo kostenú doštičku, ktorá sa v starovekom Grécku a Ríme používala ako žetón. Stretávame sa tak s alúziou na autorkine zdroje inšpirácie (staroveké Grécko a Rím), ktorú však pre chýbajúci výstižný ekvivalent v slovenskom jazyku nebolo možné zachovať. Keďže autorka vzhľad spomínaného predmetu bližšie nešpecifikovala a súvislosť s antickou či mozaikami nebola pre príbeh inak podstatná, M. Jedinák si ako slovenský ekvivalent vybral slovo „kamienok“. Z hľadiska výrazovej sústavy je originálne pomenovanie „*tessera*“ nositeľom vyššej pojmovosti oproti slovenskému ekvivalentu „kamienok“, ktorý charakterizuje skôr zážitkovosť.

4.5 *District* alebo obvod

Anglické slovo „*district*“ má v slovenskom jazyku viacero ekvivalentov, napríklad „kraj“, „región“, „obvod“ či „okres“. Jedinák si zvolil slovo „obvod“, ktoré je veľmi vhodným ekvivalentom. Umocňuje totiž pocit dehumanizujúceho a prísneho rozdelenia krajiny, ktorý navodzuje už samotné použitie radových čísloviek v názvoch obvodov (napríklad „*District 12*“ – „Dvanásť obvod“). Na porovnanie uvedieme ekvivalent „kraj“, pre ktorý sa rozhodol český prekladateľ. Slovo „kraj“ oproti slovu „obvod“ vzbudzuje predstavu niečoho príjemného. Z hľadiska výrazovej sústavy možno konštatovať, že ekvivalent „obvod“ disponuje zvýšenou mierou pojmovosti, kým ekvivalent „kraj“ je charakteristický zážitkovosťou.

4.6 *Nightlock* alebo černivec

Černivec je názov jedovatých bobúľ, ktoré majú v príbehu dôležitú úlohu. V závere Hier sa totiž hlavná hrdinka Katniss vyhráza Sídlu, že ich s Peetom zjedí a Hry ponechajú bez víťaza. Práve to im napokon víťazstvo zabezpečí. Autorka zrejme vytvorila neologizmus spojením názvov skutočných jedovatých rastlín

– ľuľkovca zlomocného (anglicky „*nightshade*“) a bolehlavu („*hemlock*“). Pri rovnakom postupe možno dosiahnuť napríklad riešenie „bolezlo“ alebo „zlobolec“, ktoré v sebe zahŕňajú pochmúrne slová „bolest“ a „zlo“.

M. Jedinák k prekladu pristúpil z iného hľadiska. Keď sa Peeta v knihe dozvedá, že jedovatá rastlina, na ktorú ho upozornila Katniss, sa nazýva „*nightlock*“, konštatuje, že už zo samotného názvu zaznieva smrtiaca hrozba. M. Jedinák chcel, aby slovenský ekvivalent pôsobil rovnako zlovestným dojmom a zároveň formou pripomínal názov rastliny. Základom neologizmu, ktorý vytvoril, sa stala čierna farba, ktorá evokuje temnotu a smrť. Prekladateľovi sa tak podarilo docieľiť žiadaný efekt. V tomto ekvivalente sa primerane spája zážitkovosť s pojmovosťou.

4.7 *Tracker jackers* alebo stopárky

Stopárky sú vražedné osy. Sú to mutanti stvorení v laboratóriu, ktorých Sídlo používalo ako zbraň vo vojne proti obodom. Sú schopné vystopovať a usmrtiť každého, kto naruší ich hniezdo. Ich anglické pomenovanie obsahuje slovo „*tracker*“, teda „stopár“, a po tejto stope sa vydal aj M. Jedinák, keď pre osy veľmi vytvoril veľmi vhodný názov „stopárky“.

4.8 *Jabberjays* alebo tárajky

Tárajky sú tiež mutanti – vtáky, ktoré Sídlo vyšľachtilo a používalo ako zbraň proti búriaciom sa obodom. Dokázali si zapamätať celé rozhovory rebelov a neskôr ich tajomstvá opakovali Sídlu. Anglické slovo „*jabber*“ má v slovenskom jazyku niekoľko ekvivalentov, medzi nimi i „tárať“, „bľabotať“ či „džavotať“. Na vytvorenie slovenského pomenovania zmutovaných vtákov vybral M. Jedinák ekvivalent „tárať“, ku ktorému pripojil príponu „-ka“. Tak napodobnil iné slovenské vtáčie mená (napríklad sýkorka či lastovička) a dosiahol prirodzene znejúci výsledok – už spomínanú tárajku.

4.9 *Mockingjay* alebo drozdajka

Keď rebeli zistili, že ich rozhovory sú vďaka tárajkám prenášané do Sídla, začali v prítomnosti vtákov hovoriť samé ľži. Sídlo už operených mutantov nepotrebovalo. Vypustili ich do divočiny, kde mali, ponechaní napospas osudu, vyhynúť. Tárajky sa však namiesto toho začali páriť s drozdom mnohohlasým (anglicky „*mockingbird*“) a stvorili celkom nový druh – drozdajky (anglicky „*mockingjay*“).

Drozdajky boli fackou do tváre Sídla. Neopakovali rozhovory, no dokázali napodobniť vtáčí i ľudský spev. Vznikli zo zbraní a predsa predstavovali niečo pekné. Napokon sa stali symbolom revolúcie.

Anglický názov „*mockingjay*“ vznikol spojením slov „*mockingbird*“ a „*jabberjay*“. M. Jedinák slootovorný postup reprodukoval a vytvoril slovenský ekvivalent spojením slov „drozdec“ a „tárajka“. V prípade drozdajky, rovnako ako v prípade tárajky a stopárky, prekladateľ zvolil vhodné ekvivalenty, ktoré na nášho čitateľa vytvárajú dojem zhodný s dojomom, ktorý vytvárajú pôvodné pomenovania na čitateľa originálu. Z hľadiska výrazovej sústavy tieto ekvivalenty disponujú kategóriami ikonickosti, zážitkovosti a markantnosti, ktorá pramení z ich významu a zvukovej podoby.

ZÁVER

Autorské neologizmy potrápia nejedného prekladateľa. Treba mať istú dávku fantázie a trpezlivosti, vedieť sa pohrať so slovíčkami a dokázať sa vžiť do čitateľov i do samotného autora. Nie všetko v preklade sa úplne zhodovalo s pôvodnými zámermi autorky *Hier o život*. Niekedy boli inštrukcie na rekonštrukciu sveta podané prekladateľom odlišné od pôvodných autorkiných inštrukcií, výrazové hodnoty neologizmov sa mierne zmenili a zanechali v čitateľovi iný dojem či inú predstavu. Tento fenomén nastal v prípade, že vhodný ekvivalent neexistoval („*tessera*“ – kamienok), alebo ak sa podľa prekladateľa doslovný ekvivalent do prekladového textu nehodil („*tribute*“ – „vyvolený“). Vtedy prekladateľ pracoval s ekvivalentom, ktorý ponúkol nový pohľad na označovaný jav. Negatívne hodnotíme iba preklad neologizmu „*reaping*“ neutrálnym ekvivalentom „žrebovanie“. Zvlášť vyzdvihujeme prekladateľove ekvivalenty neologizmov „*tracker jacker*“, „*jabberjay*“ a „*mockingjay*“, teda „stopárku“, „tárajku“ a „drozdajku“. Na záver by sme radi vyjadrili názor, že pán M. Jedinák svoju úlohu zvládol naozaj veľmi dobre. Jeho prístup bol zodpovedný a tvorivý. Výsledný preklad je kvalitný, obsahuje len malé množstvo chýb a pôsobí veľmi prirodzeným dojomom. Čitateľa neobťažujú rušivé prvky, takže ani nepostrehne, že číta preklad. A to je pre prekladateľa najväčšia odmena.

PRAMENE

COLLINS, Suzanne: *The Hunger Games*. London : Scholastic Ltd, 2011, 435 s. ISBN: 978-1407-13208-2.

COLLINSOVÁ, Suzanne: *Hry o život: trilógia*. Bratislava : Ikar, 2012, 637 s. ISBN: 978-80-551-3017. Prel. Michal Jedinák.

LITERATÚRA

- DJOVČOŠ, Martin: *Motivácia ako slovotvorný proces a jej miesto pri formovaní prekladateľskej koncepcie*. In: *Vzťahy a súvislosti v odbornom preklade*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2007.
- KRAVIAROVÁ, Zuzana: *Možné svety a ich možné preklady*. In: Kiššová, Smiešková (eds.). *ARS AETERNA – Contemporary fantastic fiction in interpretation and translation*. Nitra : Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, 2010.
- KRAVIAROVÁ, Zuzana: *Praktické využitie výrazovej sústavy pri kritike prekladu*. In: *Prekladateľské listy 2*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013.
- KRAVIAROVÁ, Zuzana – GENDIAR, Michal: *Slovenský Hobit – Cesta tam alebo späť?*. In: *Kritika prekladu 1*. Banská Bystrica : Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2013.
- MIKO, František: *Text a štýl*. Bratislava : Smena, 1970, 167 s.
- MIKO, František: *Fenomenológia čítania a dielo*. In: *O interpretácii umeleckého textu 13*. Nitra : Pedagogická fakulta, 1991.
- SCHLENCOVÁ, Lívia: *Translation criticism: The Hunger Games in Slovak translation*. [bakalárska práca]. Banská Bystrica : Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2015.

RESUMÉ

The paper is aimed at the translation criticism of the Slovak equivalents of the neologisms found in the novel *The Hunger Games* written by Suzanne Collins and translated into Slovak as *Hry o život* by Michal Jedinák. The criticism is based on the theory of *imagen* and the system of the categories of expression by František Miko. It also takes into account the theory of fictional worlds by Doležel which was used by Kraviarová to define specific features of the translation of fantasy literature. The aim of the paper is to point out the differences between the author's neologisms and the translator's equivalents of these neologisms and give the motives for translator's decisions.

◆◆◆

Bc. Lívia Schlencová
 Jesenského 2028/157
 069 01 Snina
 livia.schlencova@gmail.com

PRECHOD MEDZI KONZEKUTÍVNYM A SIMULTÁNNYM TLMOČENÍM A ORGANIZÁCIA ŠTÚDIA TLMOČENIA NA SLOVENSKU

Pavol Šveda

Pavol Šveda je absolvent odboru prekladateľstvo a tlmočníctvo na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Od roku 2004 pôsobí ako tlmočník na voľnej nohe, osem rokov pracuje pre Európske inštitúcie a šesť rokov učí konzekutívne a simultánne tlmočenie na svojej alma mater. Venuje sa didaktike simultánneho a konzekutívneho tlmočenia a pre-pájaniu výučby s praxou.

ÚVOD

Prechod medzi konzekutívnym a simultánnym tlmočením je kľúčovým a kritickým momentom celej výučby tlmočenia (Gile, 2005). Zo skúseností s výučbou tlmočenia sa domnievame, že správne nastavenie a organizačné zabezpečenie prechodu od konzekutívneho k simultánnemu tlmočeniu je zásadné pre čo naj-plynulejší a najúspešnejší proces prípravy budúcich tlmočníkov. V našom výskume budeme skúmať organizačné možnosti a limity študijného programu, prístupy a modely aplikované na tlmočnických programoch ostatných vysokých škôl na Slovensku a tiež porovnávať štandardný päťročný magisterský program prípravy tlmočníkov s postgraduálnym intenzívnym jednoročným kurzom konferenčného tlmočenia.

1 ZÁKLADNÉ PARAMETRE ORGANIZÁCIE ŠTÚDIA

Formát a základnú organizáciu vysokoškolského štúdia prekladu a tlmočenia na Slovensku upravuje dokument Akreditačnej komisie, ktorý určuje základné obsahové aj vedomostné parametre pre študijné odbory (Akreditačná komisia,

2002). Tlmočenie sa teda podľa aktuálne platnej legislatívy a sústavy odborov môže študovať len v rámci študijného programu 2. 1. 35. prekladateľstvo a tlmočníctvo. Študuje sa podľa Bolonského systému v troch stupňoch s tým, že pre predmet nášho výskumu je zaujímavý len prvý (bakalársky) a druhý (magisterský) stupeň.

Podľa aktuálne platného Opisu študijného odboru sa organizácia štúdia riadi tradičnou postupnosťou, v ktorej konzekutívne tlmočenie tvorí ťažisko predovšetkým bakalárskeho stupňa a následne prechádza do simultánneho tlmočenia, sústreďeného najmä do druhého stupňa päťročného štúdia (ibid.). Na lepšie pochopenie a vymedzenie základných možností a limitov vysokoškolského štúdia tlmočenia na Slovensku sme tento záväzný dokument podrobne skúmali.

Pri pohľade na celkovú filozofiu Opisu organizačného odboru sa nemôžeme ubrániť istým rozpakom, keďže na niektorých miestach je tento dokument pomerne nejasný a protirečivý. Ako príklad spomenieme časť Vymedzenie odborného profilu absolventa, kde sa tak v prvom stupni štúdia, ako aj v druhom stupni štúdia nachádza veta: „*Perfektne ovláda všetky postupy, zručnosti a stratégie umeleckého i odborného prekladu, ako aj simultánneho i konzekutívneho tlmočenia*“ (ibid.). No vo vymedzení jadra znalostí prvého, bakalárskeho, stupňa sa spomína už len konzekutívne tlmočenie. Na doplnenie uvádzame, že v magisterskom stupni štúdia sa nachádza tak simultánne, ako aj konzekutívne tlmočenie. Podobné nejasnosti vytvárajú priestor na rôznorodú interpretáciu tohto dokumentu, čo, ako si ukážeme, sa prejavuje aj v mierne odlišných prístupoch slovenských univerzít.

2 PREHĽAD ODBORNEJ LITERATÚRY O DIDAKTIKE TLMOČENIA

Najvplyvnejší autori v oblasti didaktiky tlmočenia (Seleskovitch – Lederer, 1995; Jones, 2011; Sawyer 2004) sa zhodujú na základnej forme organizácie tlmočnických vzdelávacích programov. Základnú logiku v tomto prístupe najlepšie definuje Danica Seleskovitchová a Marianne Ledererová takto: „*Konzekutívne tlmočenie je prvým krokom pri tlmočení a simultánne tlmočenie by nemalo začať skôr, ako si učiteľ je istý tým, že študenti zvládli techniky konzekutívneho tlmočenia*“ (1995, s. 104). Svoju filozofiu autorky rozvíjajú aj ďalej: „*Konzekutívne tlmočenie sa učí pred simultánnym, pretože ho naň dobre pripraví. Pomer času vo vzdelávacom programe, ktorý je venovaný výučbe každého zo spôsobov tlmočenia, nereflektuje profesnú realitu, keďže najväčší dopyt je bezpochyby po simultánnom tlmočení. Konzekutíva však umožňuje rozdeliť proces tlmočenia na jednotlivé činnosti, ktoré pri simultánnom tlmočení musia prebiehať naraz*“ (ibid. s. 110).

Tento postoj je všeobecne rozšírený a presadil sa časom v celej západnej Európe. Postupne si ho osvojili aj európske inštitúcie, najmä pre prirodzené uprednostňovanie simultánneho tlmočenia. S tvrdením o väčšom dopyte po simultánnom tlmočení môžeme polemizovať. Situácia na trhu s tlmočením pri menších jazykoch, ako je napríklad slovenčina, je pomerne odlišná. Na Slovensku je bezpochyby výrazný dopyt aj po konzekutívnom tlmočení, ktoré je nielen lacnejšie, ale pri bilaterálnych stretnutiach aj praktickejšie. Uprednostňovať preto simultánne tlmočenie pred konzekutívnym nie je rozumné. Zaujímavá je však téza o tom, že konzekutívne tlmočenie umožňuje zvládnuť jednotlivé parciálne procesy tlmočenia ľahšie, keďže neprebiehajú naraz. Model, v ktorom sa obom disciplinám venuje rovnaká pozornosť a výučba konzekutívneho tlmočenia predchádza simultánnemu tlmočeniu, sa objavuje aj u významných slovenských teoretikov (Keníž, 2004; Müglóvá, 2009; Makarová, 2004).

Zaujímavé konštatovanie však vyslovil významný odborník na organizáciu tlmočnických študijných programov David B. Sawyer: *„Je len veľmi málo empirických dát, ktoré by potvrdzovali, že prekladateľské schopnosti alebo základné kompetencie konzekutívneho tlmočenia by boli nevyhnutné v špecifických bodoch napredovania vo vzdelávacom programe, prípadne či prekladateľské zručnosti sú prerekvizitou pre konzekutívnu časť výučby, a tá je následne prerekvizitou pre hodiny simultánneho tlmočenia”* (2004, s. 65).

Je teda zrejmé, že pri klasickom spôsobe organizácie štúdia prevládla tradícia a úzus, ktorý sa presadil už v raných obdobiach výučby tlmočenia. Konzekutívne tlmočenie sa aj vďaka dominantnej parížskej škole tlmočenia pokladalo za prirodzený „predstupeň“ na ceste k simultánnemu tlmočeniu. Špecifický výskum, ktorý by však konkrétne dokázal nevyhnutnú nadväznosť, sa nám najsť nepodarilo.

3 RÔZNE FORMÁTY ORGANIZÁCIE ŠTÚDIA

Samostatnou oblasťou je formát a organizácia štúdia tlmočenia u nás a na západe. Veľká väčšina významných západných škôl ponúka tlmočnické programy ako dvojročné alebo dokonca ročné programy, väčšinou v podobe špecializovaného magisterského štúdia alebo dokonca postgraduálneho štúdia. Dobrým príkladom sú školy združené v konzorciu European Masters in Conference Interpreting (EMCI), ktoré prepája významné európske školy špecializované na výchovu konferenčných tlmočníkov a ktoré je aj partnerskou organizáciou európskych inštitúcií (European Masters in Conference Interpreting, 2013).

Tento rozdiel v organizácii štúdia musíme mať na pamäti vždy, keď porovnávame prístupy západných autorov a metodické práce autorov zo strednej a východnej Európy. Je prirodzené, že pri intenzívnych, čisto tlmočnických programoch je

časová dotácia, ako aj intenzita výučby iná ako v prípade programov, ktoré kombinujú prekladateľské a tlmočnicke zručnosti, hoci aj v časovo rozsiahlejšom, päťročnom programe. Päťročné, kombinované programy sú bežné v strednej Európe a domnievame sa, že lepšie odrážajú translatologickú tradíciu v našom priestore a do istej miery aj lepšie reflektujú realitu trhu s prekladmi a tlmočením. Translatologická tradícia v našich krajinách pristupovala k prekladu, či už v jeho ústnej alebo písomnej podobe ako k medzikultúrnemu a intersemiotickému fenoménu a táto humanistická perspektíva sa podpísala pod vedeckejší a rozsiahlejší prístup k výučbe, v ktorej okrem praktických disciplín dominujú aj teoretické a vedecké disciplíny a informácie z literatúry, lingvistiky a kultúry (Keníž, 1980; Popovič, 1983). Tlmočenie teda nie je redukované len na čisto praktickú, remeselnú rovinu, no daňou za tento celistvejší prístup je celkovo nižšia časová dotácia venovaná praktickým tlmočnickým predmetom počas celého štúdia v porovnaní s čisto tlmočnickými programami západných univerzít, o ktorých sme sa zmienili vyššie.

Špecifickým priestorom na porovnanie týchto dvoch rôznych tradícií výučby je program Európsky kurz konferenčného tlmočenia, ktorý sa ako postgraduálny kurz každé dva až tri roky otvára na Univerzite Komenského a ponúka intenzívnu jednoročnú prípravu na konferenčné tlmočenie. Takýto program, ktorý do veľkej miery spĺňa aj podmienky EMCI, je zameraný čisto na praktické zručnosti a prípravu tlmočníkov na potreby európskych inštitúcií. Neobsahuje teda predmety a kurzy zamerané teoreticky a sústreďuje sa len na osvojenie si praktických zručností, získanie nevyhnutnej vytrvalosti a nácvik základných postupov a stratégií.

4 ZADEFINOVANIE CIEĽOV VÝSKUMU

V kontexte našej práce nás najviac zaujímala časová dotácia venovaná simultánnemu tlmočeniu, konzekutívnemu tlmočeniu a najmä formát a spôsob prechodu od konzekutívneho tlmočenia k simultánnemu. Berúc do úvahy základné parametre a limity definované spoločne záväzným Opisom študijného programu a tiež podobný formát organizácie štúdia, ktorý je etablovaný medzi slovenskými univerzitami, rozhodli sme sa porovnať študijné programy štyroch slovenských univerzít s najväčším počtom študentov odboru preklad a tlmočenie a ako doplnenie uvedieme aj program Európskeho kurzu konferenčného tlmočenia, ktorý v školskom roku 2014/2015 prebiehal na Univerzite Komenského. Vo výskume sme sa zamerali na tieto otázky:

1. Ako je zabezpečený proces prechodu od konzekutívneho k simultánnemu tlmočeniu v organizácii štúdia v oblasti personálneho pokrytia výučby a ponuky predmetov?
2. Existuje presah medzi konzekutívnym a simultánnym tlmočením?

3. Sú konzekutívne zručnosti udržiavané a ďalej rozvíjané aj po prechode na simultánne tlmočenie?

Okrem hlavných vyššie uvedených otázok nás zaujímala aj personálna stránka organizácie štúdia, špecializácia učiteľov na konzekutívne alebo simultánne tlmočenie a to, či jeden učiteľ dlhodobo pracuje s jednou skupinou študentov (v prípadoch, kde tlmočenie vyučuje viac ako jeden vyučujúci). Sekundárne nás zaujímalo aj to, ako jednotlivé vysoké školy reagujú na formálne požiadavky, ktoré sa vzťahujú na študijný program (Opis študijného odboru), napríklad pri organizácii štátnych skúšok a rozdelení konzekutívneho a simultánneho tlmočenia na dva stupne štúdia.

Rozdiely v prístupe aj organizácii štúdia a celková pestrosť študijných možností na Slovensku nám poskytnú zaujímavý priestor na porovnanie, ako aj inšpiráciu na zlepšenie spôsobu výučby na Univerzite Komenského. Naš výskum sa obmedzí len na porovnanie organizačnej stránky štúdia. Možnosti porovnania účinnosti výučby a konkrétnych výsledkov u študentov sú, žiaľ, pomerne obmedzené. Na čo najlepšie a najobjektívnejšie posúdenie efektivity odlišných spôsobov výučby by bolo vhodné analyzovať výsledky porovnateľnej skupiny študentov. Žiaľ, ako si ukážeme, úplne objektívne možnosti porovnávania sa nedajú dosiahnuť, nakoľko len dve zo štyroch univerzít uskutočňujú prijímacie konanie a len jedna univerzita výraznejšie selektuje uchádzačov o štúdium (Šveda – Poláček, 2015). Berúc do úvahy tieto rozdiely v úrovniach uchádzačov o štúdium, nebolo by podľa nášho názoru objektívne porovnávať ich neskoršie výsledky počas štúdia. Napriek tomu sa však pokúsime navrhnúť možné spôsoby porovnávania v budúcnosti.

5 METODIKA VÝSKUMU

Dáta v tejto časti výskumu sme zbierali prostredníctvom dotazníka, ktorý sme zaslali vyučujúcim na piatich slovenských univerzitách, ktoré ponúkajú študijný program prekladateľstvo a tlmočníctvo. Z Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach nám neprišla odpoveď, no keďže je to v počte študentov najmenší študijný program pracovali sme ďalej s údajmi z Univerzity Komenského (UK), Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre (UKF), Prešovskej univerzity (UNIPO) a Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici (UMB). Dotazníky boli zasielané a vyplňané v priebehu letného semestra 2013 a informácie v nich zachytávajú situáciu študijných odborov po procese akreditácie, ktorý v danom čase prebiehal.

Pre spresnenie tiež dodáme, že pre porovnateľnosť sme organizáciu štúdia, časové dotácie predmetov a personálne pokrytie mapovali len pre anglický ja-

zyk, resp. tlmočenie z a do anglického jazyka. Keďže všade na Slovensku sa prekladateľstvo a tlmočníctvo študuje v dvojazykových kombináciách, treba brať do úvahy, že popri anglickom jazyku majú študenti ďalšie penzum predmetov v druhom cudzom jazyku, na ktorý sa formálne kladú tie isté požiadavky a okrem toho majú ešte skupiny predmetov spadajúcich do tzv. spoločného základu, ktorý tvoria predmety neviazané na konkrétny cudzí jazyk. Nachádzajú sa v ňom predmety zamerané na slovenský jazyk, všeobecné teoretické predmety, translatologické teoretické predmety a ďalšie, podľa špecifik programu danej vysokej školy.

6 VÝSLEDKY VÝSKUMU

6.1 Prešovská univerzita

Na Prešovskej univerzity je výučba praktických predmetov tlmočenia zaraďovaná najmä do zimných semestrov v podobe rozsiahlejších trojhodinových cvičení. V počte študentov ide skôr o menší program (priemerne 15 študentov v ročníku). Poukázali by sme najmä na jednosemestrálnu pauzu, ktorá nasleduje po každom semestri tlmočnických predmetov. Ťažisko výučby sa nachádza v magisterskom štúdiu. Podľa požiadaviek Opisu študijného programu je teda konzekutívne tlmočenie zaradené nielen na konci bakalárskeho štúdia, ale aj v magisterskom programe. Konzekutívne tlmočenie nie je súčasťou bakalárskej skúšky a skúša sa len simultánne tlmočenie na konci magisterského štúdia. V odbore anglický jazyk vyučuje praktické predmety jeden učiteľ, ktorý okrem tlmočnických predmetov vyučuje aj prekladateľské predmety. Jeden vyučujúci teda sprevádza každú skupinu študentov celým procesom výučby tlmočenia.

Tabuľka 1: Organizácia štúdia na Prešovskej univerzite

Bakalársky stupeň				Magisterský stupeň			
Konzekutívne tlmočenie – povinné predmety – minút za týždeň							
2. r. zima	2. r. leto	3. r. zima	3. r. leto	4. r. zima	4. r. leto	5. r. zima	5. r. leto
		135 min		135 min			
Simultánne tlmočenie – povinné predmety – minút za týždeň							
2. r. zima	2. r. leto	3. r. zima	3. r. leto	4. r. zima	4. r. leto	5. r. zima	5. r. leto
						135 min.	

6.2 Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre študuje v každom z piatich ročníkov približne okolo 45 študentov. Dominantnými v jazykových kombináciách študentov sú okrem anglického jazyka aj nemecký a ruský jazyk. Na výučbu tlmočenia v anglickom jazyku sa špecializujú dvaja učitelia. Systém výučby je nastavený tak, že jeden učiteľ dlhodobo vyučuje jednu skupinu študentov. Pri pohľade na tabuľku 2 vidíme, že o niečo väčší priestor je venovaný konzekutívnemu tlmočeniu, ktoré je sústredené najmä do bakalárskeho stupňa štúdia, no nachádza sa aj na magisterskom stupni. Nasleduje simultánne tlmočenie v rozsahu dvoch semestrov. Študenti majú možnosť doplniť si ďalšie voliteľné tlmočnicke predmety, najmä počas magisterského štúdia. Konzekutívne aj simultánne tlmočenie je súčasťou štátnej skúšky na konci magisterského štúdia.

Tabuľka 2: Organizácia štúdia na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre

Bakalársky stupeň				Magisterský stupeň			
Konzekutívne tlmočenie – povinné predmety – minút za týždeň							
2. r. zima	2. r. leto	3. r. zima	3. r. leto	4. r. zima	4. r. leto	5. r. zima	5. r. leto
		90 min	90 min	90 min			
Simultánne tlmočenie – povinné predmety – minút za týždeň							
2. r. zima	2. r. leto	3. r. zima	3. r. leto	4. r. zima	4. r. leto	5. r. zima	5. r. leto
					90 min	90 min	

6.3 Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Univerzita Mateja Bela je podľa nášho názoru lídrom v oblasti inovácií a už niekoľko rokov ponúka inšpiratívne riešenia a zaujímavý výskum. Podobne to platí aj pre oblasť organizácie štúdia. Ako možno vidieť v tabuľke 3, model, ktorý sa uplatňuje v Banskej Bystrici je odlišný a v mnohom veľmi zaujímavý. V prvom rade je zaujímavý úvodný predmet do konzekutívneho tlmočenia a následne úvodný predmet do simultánneho tlmočenia, ktoré sa nachádzajú v poslednom ročníku bakalárskeho programu. Táto dvojica predmetov predstavuje veľmi zaujímavý model prípravy študentov na obe modalities tlmočenia. Formou pamäťových a verbalizačných cvičení študentov pripravuje na následný proces výučby tlmočenia. Podobná synergia pri prechode od konzekutívnych prípravných cvičení k simultánnym je naozaj veľmi zaujímavá a určite aj veľmi užitočná. Po-

čas magisterského štúdia potom na študentov čakajú paralelné hodiny konzekutívneho aj simultánneho tlmočenia s pomerne veľkou časovou dotáciou. Aj tu je opäť priestor pre synergiu, krížový rozvoj zručností. Dodávame, že Univerzita Mateja Bela je jediná, ktorá ponúka štúdiom konzekutívneho a simultánneho tlmočenia v paralelnom režime. Tlmočenie z a do anglického jazyka vyučujú traja učители, ktorí v rámci možností kontinuálne pracujú s jednou skupinou študentov počas celého štúdia, čo je pri počte študentov 45 – 90 v jednom ročníku určite neľahká organizačná úloha. Konzekutívne aj simultánne tlmočenie sú súčasťou záverečnej štátnej skúšky na konci magisterského štúdia.

Tabuľka 3: Organizácia štúdia na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici

Bakalársky stupeň				Magisterský stupeň			
Konzekutívne tlmočenie – povinné predmety – minút za týždeň							
2. r. zima	2. r. leto	3. r. zima	3. r. leto	4. r. zima	4. r. leto	5. r. zima	5. r. leto
		40 min		80 min	80 min	100 min	80 min
Simultánne tlmočenie – povinné predmety – minút za týždeň							
2. r. zima	2. r. zima	3. r. zima	3. r. zima	4. r. zima	4. r. zima	5. r. zima	5. r. zima
			40 min	80 min	80 min	100 min	

6.4 Univerzita Komenského v Bratislave – program OPT

Najstaršia univerzita s najdlhšou tradíciou výučby prekladu a tlmočenia má aj najviac rôznych jazykových kombinácií, v ktorých sa program prekladateľstva aj tlmočníctva vyučuje. Počet študentov v ročníku je porovnateľný s Univerzitou Mateja Bela (50 – 80 študentov). Formát výučby je nastavený tak, že povinné predmety konzekutívneho tlmočenia sú sústredené do bakalárskeho štúdia a simultánne tlmočenie do magisterského. Medzi týmito dvoma blokmi výučby je však jednosemestrálna prestávka v povinných predmetoch a na jej odstránení sa pracuje. Univerzita neponúka špecifický prechodový predmet medzi konzekutívnym a simultánnym tlmočením. Aktuálna tendencia na Univerzite Komenského je presunúť gro predmetov v oblasti prekladu a tlmočenia do polohy povinne voliteľných predmetov, obmedziť rozsah povinných predmetov a dať študentom priestor na profilovanie sa. Okrem povinných predmetov uvedených v tabuľke 4 je ešte množstvo ďalších predmetov, ako napr. Vysoká konzekutíva alebo Konfe-

renčné tlmočenie, ktoré sú sústredené do magisterského štúdia. Tlmočenie v anglickom jazyku vyučujú traja pedagógovia a kontinuita vzťahu medzi učiteľom a skupinou študentov je zabezpečená len čiastočne. Konzekutívne tlmočenie nie je súčasťou štátnej záverečnej skúšky, skúša sa len simultánne tlmočenie na konci magisterského štúdia.

Tabuľka 4: Organizácia štúdia na Univerzite Komenského v Bratislave – denné štúdium

Bakalársky stupeň				Magisterský stupeň			
Konzekutívne tlmočenie – povinné predmety – minút za týždeň							
2. r. zima	2. r. leto	3. r. zima	3. r. leto	4. r. zima	4. r. leto	5. r. zima	5. r. leto
	45 min	90 min	90 min				
Simultánne tlmočenie – povinné predmety – minút za týždeň							
2. r. zima	2. r. zima	3. r. zima	3. r. zima	4. r. zima	4. r. zima	5. r. zima	5. r. zima
					90 min	90 min	

6.5 Univerzita Komenského v Bratislave – Európsky kurz konferenčného tlmočenia (EKKT)

Na porovnanie uvedieme ešte prehľad formátu a obsahu výučby na postgraduálnom kurze konferenčného tlmočenia, ktorý Univerzita Komenského organizuje v spolupráci s Európskou komisiou a Európskym parlamentom ako prípravný kurz tlmočníkov pre európske inštitúcie. Tento kurz, ako sme už spomínali, sa organizuje len raz za dva až tri roky, podľa finančných možností a potrieb európskych inštitúcií. Kurz navštevuje 10 až 14 účastníkov, vybraných v talentových skúškach. Kurz prebieha systémom intenzívnej výučby počas zimného aj letného semestra, každý štvrtok, piatok aj sobotu. Celkový rozsah výučby je 19 hodín týždenne. Hodiny praktického tlmočenia sú dopĺňané doplnkovými prednáškami o Európskej únii a jej inštitúciách (7 hodín za semester) a hlasovou prípravou (7 hodín za semester). Vyučovanie zabezpečuje každý týždeň dvojica vyučujúcich: lektor, ktorý pripravuje prejavy (rodený hovorca), a pedagóg, ktorý je zároveň aj akreditovaným tlmočníkom. Kurz sa otvára v dvojязыčnej kombinácii, v prípade oboch jazykov sa vyučuje len pasívne tlmočenie (tlmočenie z cudzieho jazyka do slovenčiny). V ročníku, ktorý sme porovnávali (2014/2015), bolo 12 študentov, z čoho osem študovalo kombináciu anglický jazyk a španielsky jazyk a štyria študovali anglický jazyk s francúzskym jazykom.

Z pohľadu nášho výskumu je kurz zaujímavý najmä plynulým prechodom od konzekutívneho tlmočenia, ktorému je venovaný prvý semester, k simultánnemu tlmočeniu v druhom semestri. Kým prvý semester je venovaný postupnému osvojovaniu si špecifickej kompetenčnej výbavy a prechádza sa v ňom od pamäťových cvičení cez parafrázovanie až ku konzekutívnemu tlmočeniu, ktorého náročnosť kulminuje pri 7 minútových náročných prejavoch, v letnom semestri sa počas prvých týždňov plynule prechádza od konzekutívneho tlmočenia k simultánnemu.

Metodika, podľa ktorej sa tento kurz učí, je metodika Generálneho riaditeľstva pre tlmočenie Európskej komisie (DG SCIC). Je postavená na parížskej škole a opiera sa najmä o výskum D. Gilea, D. Seleskovitchovej, ale aj A. Gilliesa a R. Jonesa. Podľa tejto metodiky je prechod od konzekutívneho k simultánnemu tlmočeniu veľmi plynulý. Rovnaké alebo veľmi podobné prejavy sa tlmočia najprv konzekutívne a následne simultánne s miernymi obmenami. Počas prvých týždňov druhého semestra je pomer konzekutívneho tlmočenia k simultánnemu zhruba rovnaký. Konzekutívne zručnosti sa udržiavajú aj počas letného semestra, aby si v nich študenti zachovali adekvátnu pohotovosť a kompetenciu až do záverečných skúšok, na ktorých sa preverujú oba typy tlmočenia.

Vidíme teda, že v prípade postgraduálneho kurzu EKKT sa používa celkom iná metodika výučby aj organizácie štúdia, než je bežné pri klasickom prvostupňovom a druhostupňovom vysokoškolskom štúdiu. Porovnávanie výkonu študentov by však opäť nebolo celkom objektívne, keďže na kurz EKKT sú vyberaní študenti cez pomerne náročné pohovory (12 študentov z celkového počtu 22 prihlásených uchádzačov) a všetci už majú ukončené vysokoškolské vzdelanie, z toho siedmi majú absolvované štúdium prekladateľstva a tlmočníctva na Univerzite Komenského.

7 POROVNANIE VÝKONU ŠTUDENTOV RÔZNYCH UNIVERZÍT

Na úplné porovnanie účinnosti jednotlivých vzdelávacích programov by bolo najvhodnejšie zorganizovať rozsiahly porovnávací výskum výkonu študentov tak v konzekutívnom, ako aj simultánnom tlmočení v rôznych fázach štúdia. Z pohľadu našej práce by bolo zaujímavé sledovať výkony pri simultánnom tlmočení a odlišnosti pri využívaní rôznych postupov a stratégií. Žiaľ, podobný výskum v súčasnosti neexistuje a nebol ani predmetom tejto štúdie. Obmedziť sa preto musíme na jestvujúce čiastkové a neúplné porovnania výkonu študentov.

Lucia Kopáčiková (2014) vo svojej diplomovej práci zameranej na limity a faktory osobného vkladu tlmočníka pri simultánnom tlmočení skúmala výkony študentov Univerzity Komenského a Univerzity Mateja Bela. Výskum bol

zameraný na osobné vklady tlmočníka, autokorekciu, posuny, korekciu originálu a schopnosť koherentne tlmočiť aj text, s ktorým tlmočník nemusel vnútorne súhlasiť po faktickej stránke. Pri tlmočeníach identických textov podali študenti Univerzity Mateja Bela lepšie výkony, čo L. Kopáčiková pripisuje väčšiemu objemu praktickej výučby a rozsiahlejšiemu počtu hodín simultánneho tlmočenia.

Druhou možnosťou porovnania výkonu študentov medzi univerzitami je hľadať externé merateľné úspechy, ktoré dosiahli tlmočníci po absolvovaní štúdia, a to, ako sa uplatnili na trhu. Keďže opäť v tomto smere chýba rozsiahlejšia štúdia, opreli sme sa o jediné skúšky tlmočníkov, ktoré pre slovenčinu ako jazyk existujú, a to akreditačné skúšky pre tlmočenie v európskych inštitúciách (Európsky parlament, Európska komisia a Európsky súdny dvor). Akreditačné skúšky pre EÚ zahŕňajú tak konzekutívne, ako aj simultánne tlmočenie a vyžadujú si mimoriadne vysokú odbornú pripravenosť, rozsiahly prehľad a terminologickú výbavu nielen v rodnom jazyku, ale aj vo všetkých jazykoch, v ktorých chce uchádzač získať akreditáciu. Nasledujúca tabuľka zachytáva počet úspešne akreditovaných tlmočníkov od roku 2004 do roku 2014.

Tabuľka 5: Počet úspešne akreditovaných tlmočníkov pre EÚ v období 2004 – 2014

Univerzita	Počet študentov
Prešovská univerzita	1
Univerzita Mateja Bela	2
Univerzita Konštantína Filozofa	3
Univerzita Komenského	17

Podotýkame, že tabuľka neposkytuje úplné informácie, nakoľko nezachytáva celkový počet prihlásených tlmočníkov z jednotlivých univerzít a zobrazuje len úspešne akreditovaných tlmočníkov. Navyše, neberie do úvahy ani faktor Európskeho kurzu konferenčného tlmočenia, ktorý sa opakovane konal na Univerzite Komenského a pripravoval uchádzačov na akreditačné skúšky. Hoci na kurz sa mohol prihlásiť absolvent akejkoľvek vysokej školy a uchádzačov o štúdium vybrala aj komisia zložená zo zamestnancov európskych inštitúcií, väčšina študentov kurzu bola študentmi Univerzity Komenského.

Ďalší aspekt, ktorý podobné porovnanie nezohľadňuje a ktorý by kompromitoval aj iné pokusy o porovnanie výkonu študentov, je otázka prijímacieho konania. Hoci ani jedna zo štyroch škôl nemá talentové skúšky a neselektuje uchádzačov o štúdium podľa predispozícií na tlmočenie, len Univerzita Komenského a Univerzita Mateja Bela v súčasnosti selektujú uchádzačov podľa ich jazykových

zručností, všeobecného prehľadu a poznatkov v literatúre a kultúre. Domnievame sa, že práve otázka selekcie študentov a možnosť ich výberu majú zásadný vplyv na úspešnosť. Touto tematikou sme sa však zaoberali v inej štúdií (pozri Šveda – Poláček, 2015).

8 ZHRNUTIE ZISTENÍ VÝSKUMU

Vráťme sa však k výsledkom mapovania organizácie štúdia na riadnych prekladateľsko-tlmočnických programoch denného štúdia štyroch slovenských univerzít. Vidíme, že všetky študijné programy by mali byť organizované podľa toho istého Opisu študijného programu a mali by spĺňať aj základné princípy Bolonského programu tak, aby bola medzi nimi zachovaná kompatibilita a porovnateľnosť dosiahnutých študijných výsledkov v rámci jedného študijného programu.

Ako sme mohli vidieť pri stručnom predstavení jednotlivých programov, medzi slovenskými univerzitami existuje hneď niekoľko rozdielov v celkovej organizácii štúdia. Sumarizačná tabuľka 6 s údajmi o kontinuite výučby a rozdelení tlmočnických disciplín do štátnych skúšok na konci bakalárskeho a magisterského stupňa štúdia zachytáva niektoré z nich.

Najzásadnejší rozdiel vidíme v postupnosti, resp. paralelnosti konzekutívneho a simultánneho tlmočenia. Kým tri zo štyroch univerzít zachovávajú tradičnú postupnosť vo výučbe a konzekutívne tlmočenie je prerekvizitou simultánneho tlmočenia, Univerzita Mateja Bela si osvojila celkom odlišný prístup. Ak by sme porovnali významných autorov v oblasti didaktiky tlmočenia, je to tradičný prístup parížskej školy (Gile, Seleskovitichová, Ledererová, Gillies a ďalší) a paralelný model výučby, ktorý predstavil D. Sawyer vo svojom diele *Fundamental Aspects of Interpreter Education* (2004). Paralelný model výučby má nepochybne veľmi veľa odlišností a domnievame sa, že môže predstavovať aj výhodu v podobe kumulovania zručností a vytvárania synergií medzi jednotlivými disciplínami na úrovni základných analytických a pamäťových činností. Špecificky by bolo zaujímavé pozorovať rýchlosť osvojovania si základných postupov a stratégií v skorých fázach výučby simultánneho tlmočenia. Vzájomná interakcia medzi paralelným rozvíjaním kognitívno-analytických procesov v konzekutívnom a simultánnom tlmočení, ktoré sa však uplatňujú odlišne, môže viesť k zaujímavým interakciám.

Celkom špecifická je oblasť práce s pamäťou. D. Gile v modeli úsilí veľmi výstižne rozlišuje rozdielne povahy simultánneho a konzekutívneho tlmočenia. Dvojfázovosť konzekutívneho tlmočenia si vyžaduje iný typ práce s pamäťou. Navyše koordinácia činností, ktorú D. Gile považuje za samostatnú kategóriu

mentálneho úsilia, má pri konzekutívnom tlmočení celkom inú podobu. Kým pri konzekutívnom tlmočení, vďaka jeho dvojfázovosti, musí koordinačná zložka upravovať najmä analyticko-dekódovacie činnosti a tlmočnický zápis, pri simultánnom tlmočení je to koordinácia analýzy, pamäte a hovorenia (2009, s. 168). Práve rozdielna povaha koordinačnej činnosti, ako aj čiastočne rozdielny prístup k analýze zdrojového textu, ich paralelné osvojovanie, tréning a nadobúdanie zručností sú veľmi zaujímavé. Rozsiahlejší výskum v tejto oblasti by mohol priniesť zaujímavé výsledky.

Tabuľka 6: Sumarizačná tabuľka personálnych a organizačných aspektov štúdia

	Priemerný počet študentov v ročníku	Počet vyučujúcich tlmočenia	Kontinuita vyučujúceho pri výučbe (KT aj ST)	KT na štátnych skúškach	ST na štátnych skúškach
UNIPO	15	1	Áno	Nie	Áno (Mgr.)
UMB	45 – 90	3	Áno, ak je to možné	Áno (Mgr.)	Áno (Mgr.)
UKF	45	2	Áno, ak je to možné	Áno (Mgr.)	Áno (Mgr.)
UK	50 – 80	3	Nie	Nie	Áno (Mgr.)

Vysvetlivky: KT – konzekutívne tlmočenie, ST – simultánne tlmočenie

Počas výskumu nás veľmi zaujala aj špecifická príprava na tlmočenie v podobe dvojpredmetového modelu, ktorý používa Univerzita Mateja Bela. Práve tam vidíme priestor na inšpiráciu aj na zaujímavé porovnávanie výkonu študentov v závislosti od sekvenčného, resp. paralelného modelu výučby.

V oblasti personálneho zabezpečenia výučby vidíme, že školy s menším počtom študentov dokážu ľahko zabezpečiť kontinuitu vyučujúceho (UKF a UNIPO), podobne sa to darí aj UMB, no na UK je podobná kontinuita skôr výnimkou. Dôvodom rozdielov medzi UMB a UK je aj vysoký počet jazykových kombinácií a celková náročnosť tvorby rozvrhov a rozdelenia výučby, UK pravidelne otvára najviac jazykových kombinácií, a tak, hoci v poslednom čase tu je snaha o väčšiu mieru kontinuity, nie vždy je to možné.

Zisťovali sme aj overovanie tlmočnických zručností na štátnych skúškach. Tu vidíme, že nejasné znenie Opisu študijného programu necháva pomerne veľký priestor na interpretáciu. Dve zo škôl (UNIPO a UK) konzekutívne tlmočenie neskúšajú ani na bakalárskych, ani na magisterských záverečných skúškach. Simultánne tlmočenie sa skúša na všetkých školách, no vieme, že aj tu existujú značné rozdiely v metodike skúšania (tlmočenie z a do cudzieho jazyka, náročnosť a dĺžka textov a pod.).

Na záver môžeme povedať, že kým tri zo štyroch škôl uplatňujú tradičný pohľad na učenie tlmočenia, Univerzita Mateja Bela prináša nový a v našom prostredí doposiaľ nevyskúšaný model organizácie výučby. Táto rozličnosť prístupov vzniká aj napriek snahe o regulovanie a harmonizovanie výučby zo strany Ministerstva školstva a je vítaným priestorom na skúšanie, porovnávanie a zlepšovanie systémov výučby. Veríme, že naše zistenia budú zaujímavou inšpiráciou na ďalší výskum a pomôžu lepšie definovať formát a širší kontext výučby simultánneho tlmočenia na Slovensku.

LITERATÚRA

- Akreditačná komisia. Študijný odbor 2. 1. 35. Prekladateľstvo a tlmočníctvo. [online]. In: Akredkom. 16. 12. 2002. [cit. 2015-02-20]. Dostupné na: <<http://www.akredkom.sk/isac/public/odbory/2/2.1/2.1.35.doc>>.
- European masters in conference interpreting. *European Masters in Conference Interpreting*. 19. 3. 2013. [online]. [cit. 2015-02-20]. Dostupné: <<http://www.emcinterpreting.org/?q=node/13>>.
- GILE, Daniel: *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins B. V., 2009. ISBN: 978-90-27224-33-0.
- GILE, Daniel: *Teaching Conference Interpreting*. In: Training for the New Millenium, Martha Tennent (ed.). Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins B. V., 2005. s.127-152. ISBN: 9789027216663.
- JONES, Roderick: *Conference Interpreting Explained*. St. Jerome Publishing, 2011. ISBN: 978-1900650571.
- KENÍŽ, Alojz: *Some remarks on memory in the process of interpreting*. In: Philologica 60 : eighty years of English studies at the Faculty of Arts. Bratislava : Univerzita Komenského, 2004, s. 359-365. ISBN 80-223-2001-3.
- KENÍŽ, Alojz: *Úvod do komunikačnej teórie tlmočenia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1980.
- KOPÁČIKOVÁ, Lucia. *The Interpreter's Intervention Limits in Simultaneous Interpreting*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2014. [diplomová práca].
- MAKAROVÁ, Viera. *Tlmočenie – hraničná oblasť medzi vedou, skúsenosťou a umením možného*. Bratislava : Stimul, 2004, 197 s. ISBN 80-88982-81-2.
- MÜGLOVÁ, Daniela: *Komunikácia, tlmočenie, preklad alebo Prečo spadla Babylonská veža*. Bratislava : Enigma, 2009. ISBN 978-80-89132-82-9.
- POPOVIČ, Anton: *Originál - preklad: Interpretačná terminológia*. Bratislava: Tatran, 1983.
- SAWYER, David B.: *Fundamental Aspects of Interpreter Education*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins B. V., 2004. ISBN: 9789027216533.

- SELESKOVITCH, Daniela – LEDERER, Marianne: *A Systematic Approach to Teaching Interpretation*. The Registry of Interpreters for the Deaf, 1995. ISBN: 0916883132.
- ŠVEDA, Pavol – POLÁČEK, Ivo: *Trendy v posudzovaní talentových predpokladov pre štúdium tlmočenia*. In: *Tlmočenie v interdisciplinárnej perspektíve so zameraním na osobnostné charakteristiky a kognitívne aspekty*. Banská Bystrica : Belianum, 2015. s. 60-70.

RESUMÉ

The transition from consecutive to simultaneous interpretation is a very sensitive part in the training process of future interpreters. When looking at different educational schemes of four Slovak universities, we have examined not only their organisational approaches, but also allocation of time and teaching staff to the two interpretation disciplines with a particular focus on the transition from consecutive to simultaneous. Through a questionnaire we have identified some discrepancies not only in the curricula of some of the universities, but also at the level of Accreditation Committee's Programme Description, which determines the content of higher educational programmes in the field of Translation and Interpretation studies which in the Slovak context prepare future translators and interpreters within one study programme. On the other hand, our brief research identifies some positive and promising trends and outlines areas for future research.

Mgr. Pavol Šveda, PhD.
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta UK
Gondova 2
814 99 Bratislava
pavol.sveda@uniba.sk

K PREKLADU ZÁSTUPNÝCH VÝRAZOV A SLOVNÝCH SPOJENÍ V BELETRII

Dominika Uhríková

Dominika Uhríková je absolventkou Filozofickej fakulty Univerzity Komenského (anglický jazyk a kultúra, taliansky jazyk a kultúra) a Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (francúzsky jazyk a kultúra). Popri zamestnaní na Generálnom riaditeľstve Európskej komisie pre preklady v Luxemburgu pôsobí ako externá doktorandka na Katedre anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, kde sa venuje zvukomalebnej motivácii, ale aj translatologickým otázkam. Prekladá umelecké aj odborné texty, tlmočí na medzinárodných podujatiach doma i v zahraničí a príležitostne publikuje v anglofónnych periodikách.

ÚVOD

Niet hádam väčšieho translatologického kliše než neustále opakované pravidlo, že preklad nie je mechanické zamieňanie slova za slovo. Dokonca aj v beletrii však nepochybne možno odlišiť mieru náročnosti na tvorivosť prekladateľa v závislosti od blízkosti jazykových a výrazových prostriedkov východiskového a cieľového textu. Podobne ako špičkový krasokorčuliar vyplňajúci priestor medzi najťažšími figúrami ľahšími prvkami, ktoré zvládne aj junior, prekladateľ si pri niektorých pasážach tiež vydýchne, zatiaľ čo inokedy musí podať maximálny výkon.

Ak sa budeme držať mikrotextovej stránky (práve tá je totiž vhodným východiskom pre taký typ príspevku, akým je tento), pri preklade sa „vydýchnutie“ rovná siahnutiu po prvkoch, ktoré navrhne aj obyčajný vreckový slovník – teda vtedy, keď je ekvivalencia na všetkých relevantných úrovniach (registrovej, konotáčnej atď.) zaručená *eo ipso* na základe lingvokultúrnej príbuznosti. „Najťažšie figúry“ potom, naopak, značia chvíle, keď vyvstane povestný tvrdý oriešok, t. j. keď prekladateľ vkorčuľuje do oblasti kultúrnych špecifik, ba dokonca lakún (pozri Newmark, 1988 alebo Adamová, 2012).

Jednou z takýchto domén je skupina „zástupných“ výrazov a slovných spojení, akýchsi jazykových „premenných“ (ang. *placeholder terms*). Máme na mysli prvky, ktoré sa nevzťahujú na konkrétne predmety, miesta či osoby, ale slúžia ako odkaz na akéhokoľvek člena danej množiny. V slovenčine spomeňme povestného *Jožka Mrkvičku* či *Hornú Dolnú*, prípadne obľúbené ľudové *oné*, v angličtine sa zasa stretávame napríklad s *Johnom Doeom* alebo s motivačne priezračným *whatdoyoucallit*.

Na výskum tohto materiálu, ktorý je pomerne rôznorodý, no koncepcne prepojený práve uvedenou črtou „zástupnosti“, sme sa rozhodli vychádzajúc z premisy, že preklad zástupných výrazov nie je vždy bez komplikácií, a teda poskytuje zaujímavý priestor na spoznávanie rôznych prekladateľských stratégií. Ako sa ukázalo, táto hypotéza bola opodstatnená. Na nasledujúcich stranách poskytneme výsledky analýzy slovenských prekladov anglických zástupných výrazov v beletrii, pridáme k nim kritický komentár a zavše návrhy možných alternatívnych riešení.

1 PREKLAD ZÁSTUPNÝCH VÝRAZOV: EKVIVALENCIA, VÝRAZOVÉ ZMENY, SUBSTITÚCIA

Vzhľadom na povahu tohto článku nebudeme zachádzať do hlbokých translato-logických či literárnovedných reflexií o štýle, výrazovej sústave alebo interpretácii diela. Uspokojíme sa s niekoľkými stručnými poznámkami o terminologických a koncepcných východiskách, na ktorých sa zakladá prezentovaná analýza.

Keďže sa budeme pohybovať prevažne na úrovni jazykovej, zaujímať nás bude „*ekvivalencia v základnom zmysle*“ (Popovič, 1975, s. 110), hoci zároveň, samozrejme, zohľadňujeme úroveň makrotextovej ekvivalencie, najmä pokiaľ ide o možnosť kompenzácie posunov na iných miestach textu, ktorú však na konkrétnych textoch v tejto fáze neskúmame. Koniec-koncov, aj Anton Popovič prizvukuje, že „*[h]lavným poľom prekladateľových operácií sú rozhodnutia, ktoré sa uskutočňujú na rovine mikroštylistiky diela. Tu sa odohráva prekladateľov zápas o zvládnutie výrazovej štruktúry originálu. Téma, postava, ako aj iné prvky tzv. makroštylistiky originálu existujú pre neho len ako obligátne fakty textu, s ktorými nemusí manipulovať, lebo nepodliehajú procesu translácie*“ (ibid., s. 122).

Zhodne s dominantnou tendenciou v translatoologickej tradícii na Slovensku, ako aj s našou doterajšou prácou na tomto poli (pozri napr. Uhríková, 2013) sa potom opierame o Popovičovú klasifikáciu spôsobov riešenia výrazových situácií v cieľovom jazyku: a) výrazová adekvátnosť, b) výrazové zosilnenie, c) výrazové zoslabenie, d) výrazová zhoda (1975, s. 123).

Oblasť, ktorou sa zaoberáme, navyše spadá do problematiky prekladu kultúrne špecifických prvkov a frazeologizmov. Z toho dôvodu bázu našich úvah tvoria napríklad aj myšlienky J. Levého, ktorý usudzuje, že „[v] prekladu má smysl zachovávať jen ty prvky specifická, které čtenář překladu může cítit jako charakteristické pro cizí prostředí, tj. jen ty, které jsou schopny být nositeli významu, národní a dobová specifčnost. Všechny ostatní, které čtenář nechápe jako odraz prostředí, pozbývají obsahu a poklesají na bezobsažnou formu, protože nejsou schopny konkretizace“ (1963, s. 122-123). Posledné uvedené prvky sa potom substituujú domácou bezpríznačnou analógiou, teda funkčne ekvivalentnými prostriedkami, ktoré môžu byť rozličného charakteru (metafora, explikácia, omisia a pod.). Na pomyselnéj osi exotizácia – naturalizácia by sme sa v našom prípade teda logicky mali stále nachádzať napravo. V tejto súvislosti vychádzame aj z P. Newmarka, ktorý ponúka užitočný prehľad rozličných stratégií¹ naporúdzi prekladateľa, ak nemôže siahnuť po „slovníkovom“ ekvivalente (1988, s. 68-93).

2 ANGLOFÓNNE ZÁSTUPNÉ VÝRAZY V SLOVENSKÝCH PREKLADOCH BELETRIE

Skúmané prvky sme zozbierali do istej miery náhodne, s použitím buď lexicografických, alebo nevedeckých zdrojov zaoberajúcich sa zástupnými výrazmi. Jednotlivé položky zo získaného zoznamu sme následne vložili do webového rozhrania nesmierne užitočného *Slovensko-anglického paralelného korpusu* z dielne Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra, aby sme zistili, ktoré z nich sa objavili v slovenských prekladoch anglofónnej beletrie, a napokon sme každý preklad analyzovali.

Keďže základným predpokladom úspešného² prekladu je správne pochopenie predlohy a jej interpretácia a keďže oba kroky nutne aj chronologicky predchádzajú preštylizovaniu (porov. Levý, 1963, s. 53), na začiatku spomenieme tie prípady, v ktorých tento proces z rôznych príčin zjavne nebol zavŕšený – inými slovami, prekladateľ pre nesprávne pochopenie originálu nutne nemohol zvoliť prekladateľskú stratégiu vedúcu k rovnakému výrazovému efektu, aký ponúka originál.

Nepochopenie originálu je flagrantné napríklad v tomto úryvku:

- O:** *Samantha watched Mike go to one tootsie – the name perfectly suited the woman: too much makeup, movements too silly, a giggle that could be heard in Peoria, and, frankly, to Samantha’s eye, too much breast – and ask her to dance.*
(Deveraux, 1992)

P: *Samantha videla, ako Mike podišiel k jednej štetke; toto slovo ju výborne vystihovalo: nápadný mejkap, nahlúple pohyby, chichot, aký možno začuť v Peorii. Úprimne povedané, na Samanthin vkus mala priveľké prsia. Požiadal ju o tanec.*
(Deverauxová, 1999)³

Hoci mesto Peoria skutočne existuje v štáte Illinois v USA, u amerického čitateľa tento názov okamžite evokuje celý rad konotácií, zväčša súvisiacich s malomeštiactvom a priemernosťou. Peoria sa často používa ako príklad malého, typického amerického mesta, čo zrejme súvisí s jeho demografickým zložením, ktoré v malom zodpovedá – resp. v čase zrodu uvedeného konotačného náboja zodpovedalo – spoločenskému profilu celej krajiny. Zo začiatku sa Peoria spájala najmä s múzickými umeniami, o čom svedčí aj mimoriadne frekventovaná fráza „*Will it play in Peoria?*“, ktorou sa hovoriaci pýta, či predmetné dielo alebo produkt zaujme priemerné publikum⁴. V uvedenej pasáži teda autorka chcela naznačiť, že prostitútkin smiech je takpovediac „lacný“, že ide o nevýraznú postavku z malého mesta. Slovenskému čitateľovi, pochopiteľne, Peoria nič nehovorí, a teda nielenže si zámer autorky nedokáže správne vyložiť, ale navyše ho zmienka o tomto toponyme v texte môže zmiasť. Tomu by sa bolo dalo vyhnúť substitúciou (napr. „lacný/bezduchý chichot“, príp. preštylizovaním pomocou celej vety „smiala/rehotala sa ako kobyľa“ a pod.). Samozrejme chápeme, že odhaliť tento kultúrny odkaz nebolo najľahšie, lebo slovenský preklad vznikol v roku 1999, keď bol internet ešte len v začiatkoch. Prítomnosť takéhoto kukučieho vajca v texte však mohla prekladateľovi naznačiť, že sa ním treba hlbšie zaoberať a prípadne ho prekonzultovať; aspoň v prípade kvalitnej literatúry je na mieste predpokladať, že ak nám v origináli niečo celkom nedáva zmysel, zrejme bude chyba na našej strane.

Podobnú funkciu ako Peoria má v angličtine aj Podunk, ktorého definíciu dokonca možno nájsť aj v bežných lexikografických zdrojoch. Z nasledujúceho prekladu nie je celkom zrejmé, či si prekladateľ túto skutočnosť uvedomoval:

O: *Slowly, the lawyers get involved. Uncle Luke has suddenly got blood in his urine for no reason, and after staring at it for a month or so he'll go to his doctor down in Podunk, Louisiana. And the doctor will eventually take him off whatever new miracle drug he had prescribed.*
(Grisham, 2003)

P: *Až potom do toho vstúpia právnici. Strýko Luke má z ničoho nič krv v moči a po mesiaci sa rozhodne ísť k doktorovi kdesi v Podunku v Louisiane. Doktor mu nakoniec prestane predpisovať liek, čo tak zázračne zaberá.*
(Grisham, 2003)

Príslovkové zámeno „kdesi“ síce napovedá o snahe naznačiť čitateľovi, že konkrétna lokalizácia nie je až taká dôležitá, ale podľa nášho názoru je aj v tomto prípade neznáme toponymum v slovenskej verzii zbytočne konfúzne (na rozdiel od Peorie, ktorá je skutočným mestom, toto je navyše celkom fiktívne; v Spojených štátoch síce niekoľko Podunkov jestvuje, ale ani jeden z nich sa nenachádza v Louisiane). Tu by na dosiahnutie ekvivalentného výrazového efektu bolo treba siahnuť po podobnom substitučnom riešení, aké si ukážeme nižšie (v slovenčine sa naskytajú malebné slová a spojenia ako „zapadákov“, „pánubohu za chrptom“, „tam, kde líšky dávajú dobrú noc“, v trocha expresívnejšom registri aj „diera“ a pod.).

Ďalším pomerne bežným anglofónnym zástupným výrazom, ktorý sa však tentoraz vzťahuje na osobu, je *Joe Bloggs* – zväčša označuje akéhokoľvek anonymného muža, ktorého meno nie je podstatné. V nasledujúcom úryvku sa autorka evidentne spolieha na čitateľovu znalosť tejto konotácie:

O: *„Well, this time,“ Phyllis said, „he has made a big mistake. He ought not to have tangled with us. Though we might not have found him, might we, if he had not used a name so similar to the one we knew him as. If I were him, I would be Joe Bloggs this time.“* *„Who would give a donation for some poor deprived orphans to a Joe Bloggs, though, Phyll?“*

(Balogh, 2004)

P: *„Lenže tentoraz urobil obrovskú chybu,“ ozvala sa Phyllis. „S nami si veru nemal začínať! Hoci – možno by sme ho ani nevypátrali, keby nepoužil podobné meno ako pri stretnutí s nami. Na jeho mieste by som si tentoraz dala meno Joe Bloggs.“* *„Kto by dal peniaze na chudobné siroty nejakému Joeovi Bloggsovi, Phyll?“ zvolala Geraldine.*

(Baloghová, 2009)

V rozhovore sa spomína podvodník, ktorý používa rôzne, nie celkom bežné pseudonymy, ale vždy s rovnakými iniciálami. Hovoriaca tu chce naznačiť, že keby si vybral nejaké obyčajnejšie meno, nebolo by ho také ľahké vystopovať, no jej priateľka odpovedá, že príliš obyčajné nemôže byť, ináč by mu vraj jeho podvodné plány nemuseli vyjsť. Slovenskému čitateľovi však zrejme tento význam uniká. Ako v predchádzajúcich dvoch príkladoch, aj tu by bolo žiaduce nájsť iné riešenie, možno vo forme vnútrotextovej explikácie.

V drvivej väčšine prípadov z analyzovanej vzorky však prekladatelia predlohu pochopili správne a prišli s veľmi tvorivými riešeniami, ktorými sa budeme zaoberať v nasledujúcich riadkoch.

Ostaňme chvíľu ešte pri propriách označujúcich ľubovoľného člena istej komunity, ktoré môžu mať neutrálny tón, no často aj pejoratívne podfarbenie.

V angličtine sa okrem spomínaného Joea Bloggsa stretne aj s menami ako *John Doe*, *Jane Doe*, *Joe Schmoe*, *Joe Average*, *Joe Public*, v prípade vojakov sa bežne skloňuje *Tommy Atkins*, a obľúbená je aj viacčlenná fráza *Tom, Dick and Harry*.

Pozrime sa teraz na niekoľko zaujímavých riešení. U jednotlivých prekladateľov je citeľná snaha o prispôsobenie sa registru: čím je tón expresívnejší, tým častejšie siahajú po podobne štylisticky príznakových ekvivalentoch (či už ustálených ako *Janko Hraško* alebo invenčnejších ako *pani Iksypsilonová*), pričom vedome volia výrazové zosilnenie:

O: *There's no way to start screaming **John Doe** did it, when John Doe has never been mentioned.*

(Grisham, 1994)

P: *Nedá sa spustiť krik, že to spravil **Janko Hraško**, keď nijakého Janka Hraška nikto predtým nespomenul.*

(Grisham, 1996)

O: *Then she would become just another toe-tagged **Jane Doe** in the chilly steel drawer in the city morgue until the public medical examiner finally got around to carving her up in search of physical evidence.*

(Adler, 1994)

P: *Čoskoro sa stane len ďalšou **pani Iksypsilonovou** s cedulkou zavesenou na palci nohy v studenom ocelovom priečinku mestskej márnice, kým ju verejný súdny lekár nerozpitve pri hľadaní telesných dôkazov.*

(Adlerová, 1998)

Naopak, neutrálnejší štýl často vedie k (funkčnej) omisii alebo k civilnejším ekvivalentom. Niekedy tu nutne dochádza k výrazovému zoslabeniu, ktoré je však zanedbateľné a – za predpokladu, že prekladateľ nasleduje vopred stanovenú, jasne premyslenú stratégiu – ľahko kompenzovateľné na inom mieste:

O: *And I went to the city morgue and viewed the **John Doe** they carted from that Georgetown hotel.*

(Johansen, 1997)

P: *Zašla som aj do márnice a pozrela som si tú **neidentifikovateľnú mŕtvolu**, ktorú tam dopravili z hotela.*

(Johansen, 2001)

O: *Although Ben had no more idea of the man's identity now than he had when Alice Gustafson first presented the case to him, he found it easier to motivate himself with a name than Unknown White Male, or even **John Doe**. He chose Glenn because of the vanity plate GLENN-1 on a black Jaguar convertible that cruised past his rented Saturn as he left the Melbourne International Airport on Florida's Atlantic coast.*

(Palmer, 2007)

P: *Hoci o totožnosti zabitého nevedel o nič viac ako vtedy, keď mu po prvý raz profesorka Gustafsonová predostrela jeho prípad, **radšej ho označoval menom**. Meno Glenn si vybral, lebo na snobskej poznávacej značke čierneho Jaguára bez strechy, ktorý sa mihol popri jeho požičanom Saturne, keď opúšťal medzinárodné letisko na floridskom atlantickom pobreží, stálo GLENN-1.*

(Palmer, 2007)

O: *However, if you knew previously that **John Doe** was a paranoid schizophrenic, you could conclude that **Jim Fitz** was, too.*

(Follett, 1996)

P: *Keby ste však vedeli predtým, že **John X.** je schizofrenický paranoik, predpokladali by ste, že **Jim Y.** je tiež.*

(Follett, 2001)

To však neznamená, že omisia nutne znamená výrazové zoslabenie. To dokazuje napríklad nasledujúci rýmovaný úryvok z Joyceovho Odysea, kde sila originálu nijako netrpí:

O: *Goodbye, now, goodbye! Write down all I said And tell **Tom, Dick and Harry** I rose from the dead.*

(Joyce, 1922)

P: *Čo vravím, spíšte! Zbohom nastokrát: že z mŕtvych vstal som, dajte **v krčme** znať.*

(Joyce, 1993)

Pozoruhodnú skupinu tvoria aj zástupné výrazy označujúce predmety, ktoré autor buď nevie pomenovať, alebo ktorých presná definícia v danom kontexte nie je dôležitá. V analyzovanom korpuse textov ich bolo nemálo – za všetky spomenieme *doodad*, *dohickey*, *jigger*, *whatdoyoucallit* či *whatnot*. Oproti vyššie uvedeným príkladom sú pre prekladateľa menej „nebezpečné“ v tom zmysle, že sotva

hrozí nepochopenie originálu. Sú menej náročné na pozornosť a rešerš, lebo svoj význam spravidla naznačujú už formou. Navyše väčšinu z nich zachytávajú všetky bežné lexikografické zdroje. Na druhej strane však vzhľadom na svoj expresívny charakter kladú vysoké nároky na invenciu. Pri pohľade na analyzovaný korpus sme dospeli k záveru, že aj tu platí priama úmera medzi citovým zafarbením okolitého mikrotextu v origináli a štylisticky silne príznakovými prvkami v preklade:

O: *Pull down a little **jigger** an' the water comes right in the toilet, an' they ain't no cops let to come look in your tent any time they want, an' the fella runs the camp is so polite, comes a-visitin an' talks an' ain't high an' mighty I wisht we could go live there again.*

(Steinbeck, 1939)

P: *Tam len stisnete taký malý **oný** a voda vám tečie rovno do záchoda, a nie sú tam poliši, čo prídu, kedy im napadne, a ňúrajú vám v stane, a ten človek, čo je správcom toho tábora, je taký zdvorilý, príde vás navštíviť a porozpráva sa s vami a vôbec sa nevyťahuje.*

(Steinbeck, 1971)

O: *Hell, are you birds telling me I can't lift that dinky little **gizmo**?*

(Kesej, 1962)

P: *Do pekla, fešáci, vy tvrdíte, že tú nemožnú **kisňu** nezodvihnem?*

(Kesej, 2006)

Mimoriadne zaujímavý bol prípad, kde prekladateľ dokonca siahol po okazionalizme (očividne z vlastného pera), čím síce oproti originálu na sémantickej úrovni došlo k miernemu posunu, keďže konkretizoval všeobecné, na druhej strane sa však zachovala hravosť, ktorá tu mala primárne postavenie⁵:

O: *Carolyn lets her in. And when she turns her head, Barbara serenely bashes it in with a little item called a **Whatchamacallit**, which is just small enough to fit inside a lady's purse.*

(Turow, 1987)

P: *Carolyn ju vpustí dnu. Len čo sa jej obráti chrbtom, Barbara ju bez problémov udrie malou vecičkou, takzvaným **kladivomlatom**, ktorý sa práve vmestí do dámskej kabelky.*

(Turow, 1992)

Vzhľadom na samotnú povahu korpusu boli prípady výrazového zosilnenia zriedkavejšie. V tomto ohľade však za zmienku určite stojí aspoň tento – pomerne vtipný, hoci azda trocha impertinentný – úryvok:

O: *Charity gasped for breath. „Thingy? I can't believe you thought that was what was so big about him.“*

(Krentz, 1997)

P: *Charity zalapala po dychu. „Pišulák? Nemôžem uveriť, že si si myslel, že ten má taký veľký.“*

(Krentzová, 1999)

A napokon, podobne ako u proprií sa aj tu ukázalo, že ak má predmetná pasáž strohejší ráz, prekladatelia volia skôr neutrálnejšie prvky aj pri preklade pôvodne expresívnejšieho zástupného výrazu:

O: *„That's the crash-resistant housing,“ Ron said. „The actual doohickey weighs maybe six ounces.“*

(Crichton, 1996)

P: *„Ťažký je ochranný plášť,“ vysvetľoval Ron. „Samotný prístroj váži pár desiatok dekagramov.“*

(Crichton, 1998)

V jednom prípade sme dokonca narazili na najextrémnejšiu formu elipsy – apoziopézu. O jej opodstatnenosti a vhodnosti sa síce dá polemizovať, ale nemožno poprieť, že necháva tušiť premyslenú stratégiu, čo je predpoklad úspešnosti každého prekladateľského úsilia:

O: *„Nothing,“ said Wimsey. „Only I'm rather glad the will wasn't brought up at the thingummy bob.“ „Meaning the trial?“*

(Sayers, 1930)

P: *„Ale nič,“ povedal Wimsey. „Ibaže som rád, že sa závet nespomínal na tom...“ „Chcete povedať na súde?“*

(Sayersová, 1992)

ZÁVER

Na predchádzajúcich stranách sme sa pokúsili ilustrovať rozličné prekladateľské prístupy k fenoménu, ktorý sa v translatologickej literatúre spomína sporadicky, hoci ponúka bohatý podklad na diskusiu. Empíria nás priviedla k zisteniu (túšenému už vo fáze stanovovania hypotéz), že zástupné výrazy a slovné spojenia vytvárajú priestor na preukázanie dôvtipnosti prekladateľa. Aj keď sa našlo zopár prípadov nepochopenia originálu, drvivá väčšina prekladateľov pristúpila k textu zodpovedne a invenčne. V neposlednom rade treba pripomenúť, aký neoceniiteľný nástroj je *Slovensko-anglický paralelný korpus*. Nielenže ponúka inšpiráciu v prípade pochybností, ale navyše umožňuje všeobecnejšie translatologické analýzy, akou je táto. V budúcnosti by sa samozrejme bolo treba zamerať aj na iné cudzie jazyky než angličtinu a navyše zohľadniť makrotextovú stránku, ktorá si však vyžaduje omnoho podrobnejšiu analýzu – možno na úkor kvantity, pokiaľ ide o konkrétne príklady.

POZNÁMKY

- ¹ Newmark uvádza tieto možné prekladateľské stratégie: *transference, naturalisation, cultural equivalent, functional equivalent, descriptive equivalent, synonyms, through-translation, shifts or transpositions, modulation, recognised translation, translation label, compensation, componential analysis, reduction and expansion, paraphrase a notes, additions and glosses*.
- ² Pod „úspešným“ prekladom, samozrejme, nemáme na mysli jeho subjektívne vnímanú kvalitu, ale zavŕšenosť prekladateľského procesu.
- ³ Z technických príčin neuvádzame čísla strán, keďže v *Slovensko-anglickom paralelnom korpuse* nie sú uvedené a k väčšine analyzovaných diel sme mali prístup len prostredníctvom neho.
- ⁴ Pozri napr. článok Amy Grohovej v bibliografii.
- ⁵ Prekladateľova voľba je o to zaujímavejšia, že daný anglický výraz sa v texte nachádza len dva razy a kontext nikde nenaznačuje, ako by mal tento nástroj vyzerať ani na čo by mal slúžiť.

PRAMENE

- ADLER, Elizabeth: *The Secret of the Villa Mimosa*. New York : Delacorte Press, 1994.
- ADLEROVÁ, Elizabeth: *Tajomstvo vily Mimóza*. Bratislava : Remedium, 1998. Preklad: Anna Rácová.
- BALOGH, Marry: *Slightly Sinful*. New York : Dell, 2004.
- BALOGHOVÁ, Mary: *Hriechy lásky*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 2009. Preklad: Tamara Chovanová.

- CRICHTON, Michael: *Airframe*. New York : Knopf, 1996.
- CRICHTON, Michael: *Drak: záhada letu 545*. Bratislava : Ikar, 1998. Preklad: Hviezdoslav Herman.
- DEVERAUX, Jude: *Sweet Liar*. New York : Pocket Books, 1992.
- DEVERAUXOVÁ, Jude: *Sladký klamár*. Bratislava : Ikar, 1999. Preklad: Marta Danová.
- FOLLETT, KO: *The Third Twin*. New York : Crown Publishers, 1996.
- FOLLETT, KO: *Tretie dvojča*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 2001. Preklad: Miroslava Staszová.
- GRISHAM, John: *The Chamber*. New York : Doubleday, 1994.
- GRISHAM, John: *Cela smrti*. Bratislava : Ikar, 1996. Preklad: Tamara Chovanová.
- GRISHAM, John: *The King of Torts*. New York : Doubleday, 2003.
- GRISHAM, John: *Kráľ odškodného*. Bratislava : Ikar, 2003. Preklad: Alena Redlingerová.
- JOHANSEN, Iris: *Long After Midnight*. New York : Bantam, 1997.
- JOHANSEN, Iris: *V hľbokej noci*. Bratislava : Remedium, 2001. Preklad: Jozef Kot.
- JOYCE, James: *Ulysses*. Baltimore : Sylvia Beach, 1922.
- JOYCE, James: *Ulysses*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1993. Preklad: Jozef Kot.
- KESEY, KO: *One Flew Over The Cuckoo's Nest*. New York : Signet Books, 1962.
- KESEY, KO: *Prelet nad kukučím hniezdom*. Bratislava : Slovart, 2006. Preklad: Martin Novák.
- KRENTZ, Jayne Ann: *Deep Waters*. New York : Pocket Books, 1997.
- KRENTZOVÁ, Jayne Ann: *Dotyky lásky*. Bratislava : Ikar, 1999. Preklad: Anna Ilčíková.
- PALMER, Michael: *The Fifth Vial*. New York : St. Martin's Press, 2007.
- PALMER, Michael: *Smrť si počká*. Bratislava : Aktuell, 2007. Preklad: Alojz Keníž.
- SAYERS, Dorothy Leigh: *Strong Poison*. London : Gollancz, 1930.
- SAYERSOVÁ, Dorothy Leigh: *Prudký jed*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1992. Preklad: Silvia Červenčíková.
- STEINBECK, John: *The Grapes of Wrath*. New York : Viking Press, 1939.
- STEINBECK, John: *Ovocie hnevu*. Bratislava : Tatran, 1971. Preklad: Eduard Vladimír Tvarožek.
- TUROW, Scott: *Presumed Innocent*. New York : Farrar Straus & Giroux, 1987.
- TUROW, Scott: *Pre nedostatok dôkazov*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1992. Preklad: Katarína Jusková.

LITERATÚRA

- ADAMOVIÁ, Ludmila: *Kultúrne špecifická lexika v preklade*. In: KOZÁKOVÁ, Lucia, Zuzana Starovecká (eds.): *Prekladateľské listy*, vol. 1. Bratislava : Univerzita Komenského, 2012, s. 9-16.

- BAKER, Mona: *In Other Words: a Coursebook on Translation*. London and New York : Routledge, 1992.
- FERENČÍK, Ján: *Kontexty prekladu*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1982.
- GROH, Amy: *The Phrase That Put Peoria on the Map*. In: Peoria Magazines, jún 2009. [online]. Dostupné na: <<http://www.peoriomagazines.com/ibi/2009/jun/phrase-put-peoria-map>>.
- HEČKO, Blahoslav: *Dobrodružstvo prekladu*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1991.
- LEVÝ, Jiří: *Umění překladau*. Praha : Československý spisovatel, 1963.
- NEWMARK, Peter: *A Textbook of Translation*. Hemel Hempsted : Prentice Hall, 1988.
- POPOVIČ, Anton: *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava : Tatran, 1975.
- UHRÍKOVÁ, Dominika: *Na hranici možného: porovnanie slovenského a českého prekladu Kráľa Ubu*. In: KOZÁKOVÁ, Lucia, Lýdia Machová (eds.): *Prekladateľské listy*, vol. 2. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013, s. 125-144.

RESUMÉ

Based on a large number of English-written fiction books and their Slovak translations available through the English-Slovak Parallel Corpus, this paper focuses on the translation of what is called *placeholder terms*, which include words and phrases such as *John Doe* or *whatdoyoucallit*. The author analyses the different strategies used by translators when dealing with these elements and comments on their solutions. She concludes that while some translators failed to identify placeholder terms and were consequently unable to come up with satisfactory equivalents, most of them not only stood up to the challenge, but also showed admirable skill and linguistic virtuosity.

◆◆◆

Mgr. Dominika Uhríková
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta UK
Gondova 2
814 99 Bratislava
dominika.uhrikova@gmail.com

PREKLADATEĽSKÉ ORIEŠKY V DIELACH ALICA V KRAJINE ZÁZRAKOV A ZA ZRKADLOM

Katarína Václaviková

Katarína Václaviková je študentkou magisterského štúdia na Filozofickej katedre Univerzity Komenského v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo anglický jazyk a kultúra – nemecký jazyk a kultúra. Zaujíma sa o preklad detskej literatúry, audiovizuálny preklad a v budúcnosti by sa chcela venovať aj lokalizácii softvéru.

ÚVOD

V predkladanom príspevku sa venujeme prekladu diel britského autora Lewisa Carrolla *Alica v krajine zázrakov* a *Za zrkadlom*, a čo tam *Alica* našla. Za 150 rokov svojej existencie si získali srdcia miliónov čitateľov, boli preložené do mnohých, dokonca aj umelých jazykov. Prvého prekladu (do nemčiny), sa *Alica* dočkala už v roku 1869, štyri roky po jej vydaní. Slovenskú podobu dostala až v roku 1981 z pera Juraja Vojteka a Viery Vojtkovej. Podujali sa na neľahkú úlohu, keďže Alicine dobrodružstvá sú plné postáv pre slovenské dieťa neznámych a ich výpovede tvoria absurdné zložité vety. Hlavným bodom záujmu v tomto príspevku sú slovné hračky a spôsoby, akým ich prekladateľ preniesol do slovenčiny. Vyberáme pár príkladov a pridávame popis prekladateľských riešení a metód, ktoré prekladatelia pri práci použili, posúdime ich vhodnosť s ohľadom na cieľového čitateľa, prípadne poskytneme návrh alternatívnych riešení. Zároveň ich delíme do kapitol podľa princípu, na akom vznikli, či už to bude homofónia, homonymia alebo paronymia.

1 HOMOFÓNIA

Homofónia je jav, keď sa dve slová rôzne píšú, ale ich výslovnosť je (viac-menej) rovnaká. V anglickom modeli výslovnosti sa jedna graféma môže vysloviť aj tro-

mi rôznymi fonémami podľa toho, v akom fonematickom prostredí sa nachádza. O slovenčine sa dá s prižmúreným okom povedať, že každá graféma má jednu zaužívanú výslovnosť. Táto „predurčenosť“ však veľmi obmedzuje možnosť tvoriv v slovenskom jazyku homofonické páry.

Angličtina má pre homofóniu dobré predpoklady práve preto, že vyslovovaná podoba slova nie je viazaná na jedinú správnu kombináciu písmen, o čom sa presvedčíme okrem iného na príklade dvojice slov „not – knot“:

- O:** „*I beg your pardon,*” said Alice very humbly; „*you had got to the fifth bend [...]*”
„*I had **not!***” cried the Mouse [...]
„*A **knot!***” said Alice [...] looking anxiously about her. „*Oh, do let me help to undo it!*”
- P:** „*Prepáč,*” povedala Alica skrúšene. „*Ak sa nemýlim, máš už za sebou štyri **zákruty.***”
„*Tak **krutý!***“ ešte väčšmi sa nazlostila Myš.
„*Vravíš – **krutý!**?*“ [obzerala sa] Alica. „*Ach, veď povedz, nedovolím, aby ti ubližoval!*“
- N:** „*Prepáč,*” povedala Alica skrúšene. „*Ak sa nemýlim, máš už za sebou štyri **zákruty.***”
„*Nie! Celkom si ma **domotala!***“ ešte väčšmi sa nazlostila Myš.
„*Kde?*“ Alica si ustarostene obzerala Myš. „*Ach, prosím, môžem ťa zas **rozmotat?***“

Slová *not* a *knot* sa v angličtine vyslovujú rovnako, čo vyvolá konflikt medzi Alicou a urážlivou Myšou. Alica je totiž myslou pri Myšinom chvoste. Myslí si, že má na ňom uzol a hneď jej ponúkne pomoc. Myš však zistí, že Alica nedáva pozor.

V origináli teda kalambúr spočíva v homofonickom vzťahu slov *not* a *knot*. Prekladateľ sa rozhodol do riešenia zapojiť aj predošlú vetu, v ktorej Alica hovorí o oblúkoch na chvoste. Tie nazýva zákrutami, a tak sa mu naskytla možnosť čiastočnej homofónie: „zákruty“ a „krutý“. Podľa nás to nie je najšťastnejšie vykláznutie z problému. Myšina nahnevaná odpoveď totiž vôbec nedáva zmysel vo vzťahu k Alicinej replike. Môžeme sa domnievať, že sa vzťahuje na krutosť psa v básni, od ktorého si Myš vytrpela mnoho príkorí, no táto referencia je príliš vzdialená. Okrem toho nevyjadruje Myšin hnev na Alicinu nepozornosť.

V našom riešení sme sa snažili pridržať pôvodnej myšlienky zauzlovaného chvosta a Alicinej horlivej ochoty pomôcť a úsek sme upravili. Využili sme polysémiu slova „domotať“, ktoré sa môže použiť vo významoch „zauzliť“ a „zmiast niekoho“. Zachovali sme konflikt, pri ktorom Alica pochopí Myšin výrok inak, ako bol pôvodne myslený, a jej výpoveď práve nečakaným použitím osobného zámena „ťa“ získava nádych absurdnosti, ktorý sa tiahne celou knihou.

- O: „[...] *The master was an old Turtle – we used to call him Tortoise---*“
 „Why did you call him Tortoise, if he wasn't one?“ Alice asked.
 „We called him **Tortoise** because he **taught us**,“ said the Mock Turtle angrily.
- P: „[...] Učila nás stará Korytnačka a my sme ju nazvali Nazučila.“
 „Prečo ste ju volali Nazučila, keď to nebola **Nazučila**?“ spýtala sa Alica.
 „No preto, lebo **nás učila**, ty hlupaňa!“ zlostila sa Falošná Korytnačka.
- N: „Učil nás jeden starý Korytnačiak, volali sme ho **Múčiteľ**.“
 „**Mučil** vás domácimi úlohami?“ prelakla sa Alica.
 „Nie, **múčil** nás múkou, keď sme neposlúchali, ty hlupaňa,“ zlostila sa Falošná Korytnačka.

Turtle je podľa oxfordského slovníka vodná korytnačka, zatiaľ čo *tortoise* slovník definuje ako suchozemskú korytnačku. Preto sa Alica pýta, prečo učiteľa žiaci volali *Tortoise*, keď žil v mori. V britskej výslovnosti sa prezývka foneticky (zhruba) zhoduje s činnosťou, ktorú učiteľ vykonával. Túto vrstvu danej slovnej hračky si prekladateľ stanovil ako základ pri riešení problematického miesta. Jednoducho vzal slovné spojenie „nás učila“, spodobované, nezvukné „s“ zmenil na zvukné „z“, vynechal medzeru po vzore originálu a vznikla prezývka pre učiteľku. Slovo „Nazučila“ však má jednu chybu: pri preklade sa stratil sémantický význam mena a s ním kus krásy kalambúru.

My sme sa túto zložitú slovnú hračku rozhodli nahradiť inou. Novotvar „Múčiteľ“ je dostatočne absurdný na to, aby Alica nepochopila jeho zamýšľaný význam, no keď nám ho Falošná Korytnačka vysvetlí, dáva zmysel: úsporne sa v ňom spájajú slová „učiteľ“, „mučiť“ a „múčiť“. Dodnes sa nevďačné povolanie učiteľa medzi žiakmi spája s tortúrou (otrepané skrížené slovo „M-učiteľ“) a je to prvá vec, ktorá Alici napadne. Stačí však pridať jeden dlžeň a vznikne referencia na celkom iný obsah a prekvapivá pointa úryvku. Prečo by učiteľ v krajine zázrakov nemohol neposlušných žiakov ohadzovať múkou?

Okrem toho sme zámerne zachovali mužský gramatický rod učiteľa a nazvali ho „Korytnačiak“, čím chceme docieľiť väčšiu variabilnosť textu, pretože jedna Korytnačka sa v ňom už vyskytuje. „Korytnačiak“ je zároveň netradičné slovo, ktoré má za úlohu zaujať pozornosť detského čitateľa.

- O: „[...] *and the twinkling of the tea---*“
 „The twinkling of what?“ said the King.
 „It began with the **tea**,“ the Hatter replied.
 „Of course twinkling begins with a **T!**“ said the King sharply.
- P: „[...] a tie o-o-opletačky s olovrantom.“
 „Aké **o-o-opletačky**?“ spýtal sa Kráľ.

„Nuž tie, ktorými sa začal náš olovrant,“ odpovedal Klobučník.

„Samozrejme, že **olovrant** sa začína na ,o,“ osopil sa na neho Král.

N: „A ešte tie **opletačky s čajom a Časom**...“

„Tak s časom či čajom?“ spýtal sa Král.

„No, kvôli Času máme stále čaj a kvôli čaju nikdy nemáme čas,“ odpovedal Klobučník.

„Ja viem, že na čaj treba čas!“ osopil sa na neho Král.

Lewis Carroll tu vytvoril homofóniu hlásky a plnovýznamového podstatného mena v nezmyselnom dialógu. Klobučník vypovedá pred súdom o svojich problémoch s tým, že sa pre neho zastavil čas presne o šiestej, a preto je odsúdený na večný olovrant, takže všade chodí s maslovým chlebom a šálkou čaju.

Juraj Vojtek zvolil podobnú stratégiu ako autor originálu. Našiel aliteráciu v slovách „opletačky“ a „olovrant“, pričom využil Klobučníkovu nervozitu. Keď je človek nervózny, bežne sa zakoktáva, čím sa v tomto prípade zdôraznilo začiatkové písmeno. Napriek všetkému úsiliu prekladateľa však v slovenskom dialógu chýba relevantný dôvod na konflikt medzi postavami. Hoci je zachovaná nezmyselnosť, stráca sa logická nadväznosť replík.

My sme sa na problém pozreli inak. Slovo „opletačky“ sa nám páči, keďže dokonale vystihuje Klobučníkovu situáciu – otravná hlúposť, ktorá človeku komplikuje život. Naša slovná hra využíva paronymiu slov „čas“ a „čaj“. Okrem toho sme zámerne napísali „Čas“ s veľkým začiatočným písmenom, pretože v knihe je personifikovaný ako osoba, ktorá zastavila Klobučníkove hodinky. Čitateľ síce vie, že medzi „časom“ a „Časom“ je rozdiel, no Král ho v hovorenom slove nevidí, a tak vzniká nedorozumenie. Použili sme syntaktickú štruktúru, v ktorej proti sebe stavíme dva zdanlivo protichodné prvky, ktoré sa však navzájom dopĺňajú a vzniká prekvapivá pointa.

Neskôr Alica stretne Bielu Kráľovnú, ktorá potrebuje pomoc s pripnutím neposlušného šálu a dá sa s ňou do reči:

O: „Am I **addressing** the White Queen?“

„Well, yes, if you call that **a-dressing**,“ the Queen said, „It isn't my notion of the thing at all.“

P: „Ach, Biela Kráľovná! A či je to iba **ošial**?“

„Neviem, prečo tak prekrúcaš slová,“ povedala kráľovná. „Nevraví sa ,**ó, šial!**“ ale ,**ó, šál!**“

N: „Naozaj **stojím** pred Bielou Kráľovnou?“

„Áno,“ povedala Kráľovná. „Iba, že by si **sedela**. A to sa v prítomnosti kráľovnej nepatrí.“

V origináli nám vyskočila homofónia slovesa a slovesného podstatného mena. Alica sa zdvorilo pýta, či hovorí s Bielou Kráľovnou, tá je však myslou stále pri svojom šále a začiatkové písmeno v slove *addressing* považuje za neurčitý člen. Keď si dáme šál, nemôžeme to predsa hneď nazývať obliekaním.

Prekladový kalambúr sa zakladá hneď na dvojitej paronymii. Je veľmi dobre premyslený, má však jeden nedostatok – zatiaľ čo v origináli je Alicina otváracia veta celkom normálna a vhodná, preklad znie veľmi čudne a teatrálny. Ťažko si predstaviť, že by sme sa takto snažili nadviazať rozhovor. Skôr by na nás ľudia hľadeli s otáznikom v očiach. Z toho dôvodu prichádzame s vlastným riešením. Tak ako v origináli, v našom preklade sa Alica zdvorilo pýta, s kým to hovorí a prelamuje ľady oveľa prirodzenejšie. Tiež sme zachovali nedorozumenie pri Alicinej úvodnej otázke a Kráľovninu nepriateľskú odpoveď. Nechýba ani slovná hračka, hoci nie taká zložitá ako prekladateľova. Alica použila sloveso „stát“ vo význame „byť v prítomnosti“, zatiaľ čo Kráľovna ho pochopila doslovne a ešte pridá nepríjemnú poznámku, v ktorej sa vyvyšuje nad Alicu pre svoj imperiálny titul.

2 HOMONYMIA A POLYSÉMIA

Ďalším častým javom, ktorý slúži ako základ Carrollových slovných hračiek, je homonymia a polysémia (= viacvýznamovosť). „*Homonymá sa zblížujú na základe zhody, totožnosti ich zvukovej podoby, výslovnosti a gramatickej stránky. Odlišné sú však z významového a etymologického hľadiska. [...] Pri v i a c v ý z n a m o v o s t i určité slovo má niekoľko významov viazaných spoločným základným významom*“ (Ondrus, 1980, s. 166). Zahŕňame ich spolu do jednej kapitoly, keďže ich podstata je rovnaká – tá istá forma s rôznymi významami.

V knihe *Za zrkadlom* sa Alica vezie na člno s Ovcou, ktorá ju neustále okrikuje:

O: „[...] You'll be *catching a crab* directly.”

„A dear little *crab!*” thought Alice. [...]

P: „[...] Inak *chytíš raka!*“

„Malého, pekného *ráčika!*“ pomyslela si Alice. [...]

„[...] si malá hus. A veslá sú teraz tvojimi krídlami a ty ich musíš poriadne dvíhať, lebo inak ti ich voda strhne späť a udrú ťa tak, že spadneš. Tomu sa hovorí *chytíš raka*. [...]“

V *Kritike prekladu IV* sa Veronika Matúšová okrem iných venuje aj vyššie uvedenej pasáži, konkrétne slovnému spojeniu *catch a crab*. Tvrdí, že *crab* je homonymum, pod ktorým Alica chápe zvieraťko, pričom Ovca má na mysli druh vší.

Prekladateľ použil spojenie „chytiť raka“, čo je podľa kritičky zastaraný hovorový výraz pre rakovinu a kritizuje nejasnosť slovnej hry pre detského čitateľa (2014, s. 25). Dovolíme si s ňou nesúhlasiť. Robili sme v tejto súvislosti malý prieskum a zistili sme, že *catch a crab* je veslársky pojem, ktorý znamená presne to, čo Juraj Vojtek vysvetľuje v preklade – veslo sa vzpriechi vo vode a môže športovca udrieť. V češtine je zaužívaný doslovný preklad *chytiť kraba*, zatiaľ čo slovenčina používa spojenie „chytiť raka“. Pre prekladateľa to znamená uľahčenie práce, lebo môže kalambúr bez námahy preniesť do cieľového textu, stačí nahradiť kraba za raka.

V jednom bode však kritičke musíme dať za pravdu. V Británii je veslovanie populárnym športom, ktorý bol vo vyšších vrstvách obľúbenou voľnočasovou aktivitou. Na Slovensku však tomu tak nie je. Veslovanie sa u nás teší obľube len počas letnej olympiády a vodácky žargón nepatrí do slovnej zásoby bežného Slováka. Preto sa slovná hračka *chytiť raka* naozaj stráca v preklade, ako to prekladateľovi vytyka kritička. J. Vojtek si to však uvedomil a Ovcu vložil do úst dodatočné vysvetlenie tohto termínu. Myslíme si, že je to vhodný spôsob, akým sa čitateľovi rozširuje slovná zásoba.

Ďalší oriešok založený na homonymii sa v knihe vyskytne, keď sa snaží novo-pečená kráľovná Alice vojsť do hradu. Nikto jej neotvára a Alice sa pýta Žabiaka, ktorý pri nich postáva:

O: „Where’s the servant whose business it is to answer the door?” she began angrily.
[...] „To **answer** the door?” he said. „What’s it been asking of?”

P: „Kde trčí sluha, ktorý má na starosti tieto dvere?“ spustila nahnevane.
[...] „Že kto má na **starosti** tieto dvere?“ čudoval sa. „Aké **starosti**?“

N: „Kde je osoba zodpovedná za obsluhu týchto dverí?“ spustila nahnevane.
[...] „Že kto ich má **obsluhovať**?“ čudoval sa. „A čo si objednali?“

To answer the door je zaužívaná anglická fráza, ktorá znamená „otvoriť dvere príchodzemu“. Bezpríznačkový význam slovesa *answer* je „odpovedať na otázku“, preto sa Žabiak čuduje, či sa dvere na niečo pýtali, keď sa Alice rozčuľuje, že im nikto neodpovedá. Žabiak totiž nepochopil, že Alici ide o sluhu, ktorý by jej – kráľovnej – otvoril dvere a pustil ju dnu.

V slovenčine nemáme presný ekvivalent pre *to answer the door*, ktorý by vyhovoval kritériám spomenutým vyššie. Prekladateľ sa rozhodol ťažisko kalambúru trochu posunúť – na frázu *whose business is to*, ktorú preložil ustáleným slovným spojením „mať na starosti“. Slovo „starosti“, (resp. jeho deklinačná prípona –i) je pritom polysémantické – v našom kontexte vyjadruje lokál singuláru aj nominatív plurálu podstatného mena „starosť“. Toto riešenie podľa nás obstoí aj pred okom skúmavejšieho čitateľa, no nám sa zdajú referencie dvoch významov spomínanej

homonymie príliš blízke na to, aby bola slovná hračka dostatočne úderná. Okrem toho Alica v origináli hovorí veľmi vzletne, už jej totiž stúpila do hlavy myšlienka, že je kráľovnou. Aj originálna ilustrácia zobrazuje Alicu s nosom zapichnutým do neba. Preklad neevokuje nafúkaný spôsob rozhovoru s poddaným, práve naopak, sloveso „trčí“ v tomto význame by sme zaradili do subštandardnej vrstvy jazyka.

Do kostry určenej Vojtekovým prekladom sme teda vsadili vlastné riešenie, ktoré zahŕňa všetky uvedené detaily. Alicina otázka znie možno príliš zložito na sedemapolročné dieťa, no Alica je veľmi bystré dievča. Zložitostou frázy chceme doceliť namyslený a okrídlený spôsob, akým sa rozpráva s poddaným. Homonymiu spôsobujúcu nedorozumenie sme zahrnuli v slove „obsluhovať“. Dodnes existujú v niektorých hoteloch uniformovaní pracovníci, ktorých úlohou je otvárať hosťom dvere. Obsluhujú ich, no nie tak, ako to pochopil Žabiak. Ich práca nespočíva v tom, že nosia dverám nápoje. To Žabiak netuší, a tak vzniká nedorozumenie podobne ako v originálnom texte.

3 PARONYMIA

Na prelome tisícročia vydala Oľga Škvareninová *Paronymický slovník*, užitočnú publikáciu, ktorá obsahuje 12 000 slovníkových jednotiek. Na úvod tejto úctyhodnej zbierky ponúka definíciu paronymie: paronymá sú „slová, ktoré sú si navzájom blízke tým, že majú odlišnú sémantiku, no podobnú alebo identickú zvukovú stránku“ (1999, s. 8). Paronymá sú častým spôsobom, ako vytvárať vtipné slovné hračky, veď často stačí urobiť v slove preklep a význam výpovede sa celkom zmení.

Prejdime k paronymám, ktoré sa vyskytli v našich skúmaných dielach. Alica drží nemluvňa, ktoré sa o chvíľu premení na prasiatko a utečie. Mačka Šklabka sa jej pýta, na čo sa premenilo:

O: „Did you say ‘**pig**’ or ‘**fig**?’“ said the Cat.

„I said ‘pig’,” replied Alice;

P: „Povedala si ,**prasiatko**‘ či ,**mačiatko**‘?“ spýtala sa.

„Povedala som ,**prasiatko**“,“ odpovedala Alica,

N: „Povedala si ,**prasa**‘ či ,**proso**‘?“ spýtala sa.

„Povedala som ,**prasa**“,“ odpovedala Alica,

Zmena jediného písmena urobí v angličtine z prasiatka figu. Prekladateľ však zmenil skoro celé slovo, ponechal len deminutívnu príponu a skladbu samohlások. Použitie podstatného mena „mačiatko“ má síce opodstatnenie, veď Alica má v oboch knihách plnú hlavu svojej mačky Tiny a jej mláďat, no foneticky sa

do textu nehodí. Nie je možné, že by Škľabka namiesto „prasiatka“ počula „mačiatko“, tieto slová sú príliš rozdielne. Na mieste prekladateľa by sme zvolili paronymický pár „prasa“ – „proso“. Pri tejto dvojici je pravdepodobnosť prepočutia rozhodne vyššia ako v pôvodnom riešení. Zachovali sme zhodu všetkých spoluhlások a tiež zhodu samohlások v rámci slova. Takisto sme do nášho návrhu preniesli z originálu sémantický význam rastliny – Cheshire Cat si myslí, že dieťa sa premenilo na figu, mačka Škľabka zas počula „proso“. Obe patria do paradigmy slov z rastlinnej ríše.

Ďalej v knihe si všimneme, že názvy predmetov v morskej škole sa nápadne podobajú na tie naše – všetky totiž vznikli pomocou paronymie.

O: *Reeling* (Reading), *Writhing* (Writing), *Ambition* (Addition), *Distraction* (Substraction), *Uglification* (Multiplication), *Derision* (Division), *Mystery* (History) – *ancient and modern*, *Seaography* (Geography), *Drawing* (Drawing), *Stretching* (Sketching), *Fainting in Coils* (Painting in Oils), *Laughing* (Latin), *Grief* (Greek)

P: *Pichanie* (písanie), číhanie (čítanie), štípanie (sčítanie), *odtínanie* (odčítanie), *nasolenie* (násobenie), *desenie* (delenie), *hystéria* (história) – *staroveká a novoveká*, *morepis* (zemepis), *kriesenie* (kreslenie), *lisovanie* (skicovanie), *spalovanie* (maľovanie), *slatina* (latina), škrečtina (gréčtina)

N: *Pískanie* (písanie), *vítanie* (čítanie), *nazdobenie* (násobenie), *dedenie* (delenie), *deviny* (dejiny), ľavopis (pravopis), *slon* (sloh), *hektická výchova* (etická výchova), železná výchova (telesná výchova), *príhodopis* (prírodopis), *slastiveda/strastiveda* (vlastiveda), *nebeský jazyk a anjelčina* (nemecký jazyk a angličtina).

Juraj Vojtek sa pri preklade nechal viesť originálom. Použil tie isté predmety a vymyslel k nim slovenské paronymá. Z nich by sme chceli osobitne vyzdvihnúť najmä „škrečtinu“ pre jej hravosť a originalitu, veď urobiť z vážneho jazyka najučenejších kruhov hlodavčinu je presne také absurdum, aké je pre krajinu zázrakov príznačné. Bohužiaľ, tento krásny kalambúr v knihe pre malé deti nemá čo robiť. Nestretol by sa s pochopením čitateľa. Mnohé z predmetov, ktoré sa vyučovali vo viktoriánskom Anglicku, osnovy našich základných škôl neobsahujú. Napríklad, kreslenie, skicovanie a maľovanie sa u nás berú v rámci výtvarnej výchovy a z cudzích jazykov sa deti učia len angličtinu a nemčinu. O latinčine a gréčtine sa môžu leda tak niekde dopočuť a ťažko si ich spoja so slovnými hrami v texte.

Ten istý názor vyjadruje Veronika Matúšová, ktorá v *Kritike prekladu* venuje priestor aj prekladu morských školských predmetov. Uvádza aj svoje riešenia, ktoré pokladáme za bravúrne a sami by sme ich pri preklade rozhodne použili.

Veď predstava, že by sa v rozvrhu nachádzala *vývarná výchova*, *chudobná výchova* alebo *likératúra* (2014, s. 25) určite vyčaruje na tvári čitateľa úsmev. Vlastné riešenia k niektorým zo spomenutých predmetov sme vytvorili aj my, pričom pridávame aj nejaké navyše. Všetky uvádzame pod písmenom N.

Alica sa s Falošnou Korytnačkou a Gryfonom nebavila len o škole, ale aj o módnych otázkach.

O: „*And what are they [shoes] made of?*” Alice asked [...].

„*Soles and eels, of course,*” [...].

P: „*A z čoho sa tam topánky vyrábajú?*“ spýtala sa Alica zvedavo.

„*Z podustiev a úhorov, z čoho iného?*“

N: „*A z čoho sa tam topánky vyrábajú?*“ spýtala sa Alica zvedavo.

„*Z podustiev a kožatiek, z čoho iného?*“

Homonymum *sole* poznáme hlavne vo význame „podošva“, no je to aj názov ryby. U nás jej hovoríme solea obyčajná alebo morský jazyk. Pre jej tenký tvar sa z nej môžu vyrobiť dobré podrážky na morské topánky. V slovenčine sa na slovo „podošva“ paronymicky podobá druh ryby „podustva“. To, že podustva je ryba sladkovodná, prekladateľovi odpustíme. Alebo môžeme využiť priamo slovenský názov „morský jazyk“ ako odkaz na jazyk v topánke.

Nemôžeme však prižmúriť oko nad doslovným prekladom slova *eels*. Ide o paronymiu k slovu *heels* a nenapadá nám časť topánky, ktorá by sa nazývala podobne ako „úhor“. Preto by sme ako náhradu využili morské korytnačky „kožatky“, z ktorých sa môže získavať koža na morské topánky.

ZÁVER

Do príspevku sme vybrali niekoľko slovných hračiek z prekladu kníh *Alica v krajine zázrakov* a *Za zrkadlom*, ktoré nie sú podľa nás úplne vhodne vyriešené. Najčastejšou nedokonalosťou bola nedotiahnutá logika v nadväznosti replík, ktorá je v origináli vždy dodržaná, napriek všetkým nezmyslom a absurditám. Dialógom to preto miestami ubudlo na dôveryhodnosti. Dotknuté miesta sme buď upravili, alebo celkom prepracovali podľa kritérií, ktoré vyplynuli z ich podrobnej analýzy. Nedá nám však nespomenúť, že spomínané nezvládnuté časti sa v knihe strácajú medzi obrovským množstvom výborne zvládnutých riešení. Veľmi nás teší, keď narazíme na preklad, ktorý je vypracovaný kvalitne, hlavne, ak ide o také náročné dielo ako príbehy o Alici. Pánovi Vojtekovi a pani Vojtkovej týmto vzdávame hold a vyjadrujeme vďaka za to, že nám detstvo skrášlili knižkou v rodnom jazyku v časoch, keď sme si ešte sami nemohli prečítať jej originál.

PRAMENE

- CARROLL, Lewis: *Alica v krajine zázrakov*. In: CARROLL, Lewis. *Alica v krajine zázrakov*. Bratislava : Mladé letá, 1981, 226 s.
- CARROLL, Lewis: *Alice's Adventures in Wonderland*. In: CARROLL, Lewis. *The Complete Illustrated Works of Lewis Carroll*. Londýn : Bounty Books, 2004, 934 s. 9. vydanie. ISBN 9780 7537 0915 3.
- CARROLL, Lewis: *Through the Looking Glass*. In: CARROLL, Lewis. *The Complete Illustrated Works of Lewis Carroll*. Londýn : Bounty Books, 2004, 934 s. 9. vydanie. ISBN 9780 7537 0915 3.
- CARROLL, Lewis: *Za zrkadlom a s čím sa tam Alica stretla*. In: CARROLL, Lewis. *Alica v krajine zázrakov*. Bratislava : Mladé letá, 1981, 226 s.

LITERATÚRA

- DELABASTITA, Dirk: *Wordplay as a translation problem: a linguistic perspective*. In: KITTEL, Harald, et al. (eds): *Übersetzung, translation, traduction*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2004, s. 600-606. Zväzok 1. ISBN 978-3-11-019408-1.
- MAŤÚŠOVÁ, Veronika: *Do nory za králikom alebo problém bezekvivalentnosti v slovenskom preklade diela Alica v krajine zázrakov*. In: *Kritika prekladu IV*. [online]. Banská Bystrica : Filozofická fakulta Univerzita Mateja Bela, 2014, roč. 2, č. 1, s. 25-26. [cit. 2015-04-13]. ISSN 1339-3405. Dostupné na: <http://issuu.com/batushtek/docs/kritika_prekladu_4_web>.
- ONDRUS, Pavel – HORECKÝ, Ján – FURDÍK, Juraj: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia*. Bratislava : SPN, 1980.
- Rowing Terms*. In: Boathouse District [online]. [cit. 2015-04-18]. Dostupné na: <<http://boathousedistrict.org/rowing-about/rowing-terms/>>.
- ŠKVARENINOVÁ, Oľga: *Paronymický slovník*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1999, 212 s. ISBN 80-08-02828-9.
- VÁCLAVIKOVÁ, Katarína: *Prekladateľské oriešky v dielach Alica v krajine zázrakov a Za zrkadlom*. [bakalárska práca]. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2015. 43 s.

RESUMÉ

The objective of this paper is to analyze selected puns in the books *Alice's Adventures in Wonderland* and *Through the Looking Glass* by Lewis Carroll. The puns are sorted into chapters according to their basis in the source text: homophony, homonymy, or paronymy,

respectively. The paper also contains analyses of their equivalents in the translation by Juraj Vojtek and Viera Vojtková and an objective assessment of their aptness. The main asset of the paper lies in the creation of our own solutions for the pitfalls while taking into consideration the data gained from the analysis.

◆◆◆

Bc. Katarína Václaviková
Hurbanova 208
022 04 Čadca
k.vaclavikova9@gmail.com

VÝHODY A NEVÝHODY NÁSTROJOV CAT V PRAXI

Barbora Vinczeová

Barbora Vinczeová absolvovala magisterské štúdium prekladateľstva a tlmočníctva na Univerzite Mateja Bela. V súčasnosti pôsobí ako doktorandka na Katedre anglistiky a amerikanistiky na svojej alma mater. V dizertačnej práci sa venuje problematike nástrojov CAT.

ÚVOD

Nástroje CAT, alebo počítačom podporovaný preklad, sú v dnešnej dobe aktuálnou témou, keďže technika sa stále vyvíja a jej rozvoj sa dotkol aj prekladateľského odvetvia. Znamená to, že na prekladateľský trh vplývajú aj nástroje CAT z hľadiska ponuky i dopytu. Prekladatelia sa musia vyrovnáť s novými požiadavkami zo strany klienta aj zamestnávateľa. Napriek tomu, že už tieto programy nie sú novinkou, stále sa zdá, že prekladatelia majú voči počítačom podporovanému prekladu výhrady.

Cieľom tohto článku je analýza výhod a nevýhod programov CAT z pohľadu prekladateľa, klienta aj agentúr. Budeme vychádzať z výskumov, ktoré okrem iného zisťovali aj mieru používania nástrojov CAT medzi prekladateľmi. V zahraničnom výskume z roku 2006 Elina Lagoudakiová skúmala používanie prekladateľských programov a tiež nástrojov CAT. Prekvapivo ich nepoužívalo iba 17,5 percenta opýtaných, ktorými boli anglicky hovoriaci prekladatelia z rôznych krajín. Na základe odpovedí, ktorými opýtaní dôvodila nepoužívanie nástrojov CAT chceme analyzovať ich výhody a nevýhody v praxi a zahrnúť aj praktickú stránku problému, ako je cena či úsilie naučiť sa ovládať nový program. Na Slovensku je situácia iná – podľa výskumu zrealizovaného na Slovensku nástroje CAT používa iba 32 percent opýtaných (Djovčoš, 2012), čo je v porovnaní so zahraničím až zarážajúci rozdiel. Rovnako ako v prípade prvého výskumu, respondenti uvádzali dôvody, prečo dané nástroje nevyužívajú.

1 POHĽAD PREKLADATEĽA

Výhody a nevýhody počítačom podporovaného prekladu sa v prvom rade týkajú prekladateľa ako ich primárneho používateľa. Podľa vyššie spomenutých výskumov prekladateľa ho nerealizujú z niekoľkých dôvodov, ktoré sú v oboch výskumoch podobné:

- a) neovládanie nástrojov CAT (aj keď prekladatelia nástroj CAT majú, ešte sa ho nenaučili používať);
- b) vysoká cena (program, ktorý by prekladateľ chcel, je pridrahý, prípadne sa mu zdajú drahé všetky);
- c) spomaľovanie práce alebo chýbajúci prínos k práci;
- d) (negatívny) postoj prekladateľa (nástroje CAT nepovažuje za potrebné, nepočul o nich alebo sa mu nepáči ani jeden z vyskúšaných) (Lagoudaki, 2006 a Djovčoš, 2012).

1.1 Prekladová pamäť

Základom počítačom podporovaného prekladu je prekladová pamäť, ktorú si prekladateľ vytvára sám. Prekladová pamäť znamená, že si program pamätá predchádzajúce prekladateľské riešenia, ktoré potom aplikuje na ďalší preklad na princípe zhody, ktorú program vygeneruje v percentách – v texte sa teda môže objaviť zhoda od 0 až do 100 percent. Zhody prekladateľovi prácu uľahčujú, pretože sa nemusí vracieť k už preloženému textu a zisťovať, ako daný úsek preložil.

Výhody prekladovej pamäte sú nesporné: uľahčujú a urýchľujú prekladateľovi prácu, môže si vytvárať vlastné glosáre, takže mu pomáhajú aj s terminológiou. Takto funguje napríklad SDL MultiTerm k programu SDL Trados Studio, ktorý umožňuje zvýšiť konzistenciu prekladu poskytnutím terminologickej databázy.

Na druhej strane musíme pripomenúť fakt, že prekladová pamäť je reálne využiteľná hlavne pri odborných, vedeckých a technických textoch a pri textoch s vysokou mierou opakovania segmentov. Umelecké texty nemá zmysel pomocou nástrojov CAT prekladať, pretože je potrebný prehľad textu ako celku, ktorý tieto nástroje z dôvodu segmentácie neposkytujú. Navyše, umelecké texty sa od seba navzájom veľmi líšia, sú subjektívne a ich funkcia sa od technických či odborných textov líši.

V praxi sa môžeme stretnúť aj s negatívnymi predsudkami voči prekladovej pamäti. Najčastejšie plynú z tvrdenia, že prekladateľa nahrádza umelý nástroj alebo strojový preklad. Túto obavu spomína L. Bowkerová (2002) a dodáva, že s takými názormi sa stretávala skôr v minulosti ako dnes. Autorka zdôrazňuje, že nástroje CAT majú prekladateľovi pomáhať a nie ho nahradiť. Keďže eliminu-

jú väčšinu repetitívnej práce, s ich pomocou sa môžu prekladatelia viac venovať problémom, ktoré softvér nevyrieši, akými sú napríklad sémantické a pragmatické problémy. Predsudky voči nim možno eliminovať veľmi jednoducho: dôsledným informovaním, ktoré prekladateľa ubezpečí, že nebude „iba odklikávať“ riešenia programu.

1.2 Ako ovládať nástroje CAT

Nástroje CAT sa treba naučiť používať. Možno to znie triviálne, no podľa spomínaných výskumov nie všetci prekladatelia, ktorí si nástroj CAT zaobstarali, ho aj používajú, lebo sa ho nevedia naučiť s ním pracovať, prípadne nemajú na skúšanie novôt čas. Môže dôjsť k dvom situáciám: buď sa prekladateľ nástroj CAT používať nenaučí a jeho prínos bude podceňovať ako ďalší zbytočný výtobytok pre prekladateľov, alebo si zváži výhody, ktoré získa jeho používaním, a tak sa ho používať naučí. Buď to môže urobiť „za pochodu“, alebo štúdiom publikácií, ktoré prekladateľom jednoducho vysvetľujú, ako nástroje CAT fungujú. Zo slovenských je to napríklad *Nebojte sa „Tradosu“!* (Absolon, 2010), v ktorej autor vysvetľuje používanie jedného z najbežnejších nástrojov CAT – Tradosu. Okrem toho sa prekladatelia môžu prihlásiť na kurzy a školenia, ktoré ponúkajú aktívnu prácu s nástrojmi CAT. Takéto školenie na Slovensku ponúka napr. spoločnosť ASAP-translation.com, s. r. o., a trvá v rozmedzí 6 až 8 hodín. Záleží len na prekladateľovi, či si nájde čas a finančné prostriedky na ďalšie vzdelávanie.

V súvislosti s učením treba podotknúť, že s nástrojmi CAT sa stretnú aj študenti odboru prekladateľstvo a tlmočníctvo počas štúdia, čo je pre absolventov nesmiernou výhodou, lebo prichádzajú na trh práce s aktuálnymi vedomosťami, čo ich oproti ostatným prekladateľom zvýhodňuje. Implementáciou nástrojov CAT do výučby sa študenti naučia nielen modernú technológiu, ale majú možnosť v praxi sledovať fungovanie teoretických modelov (Bowkerová, 2002).

1.3 Cena

Pred kúpou nástroja CAT prekladateľa zaujíma aj cena. Ak sa pozrieme na aktuálne ceny najznámejších nástrojov CAT, základná verzia programu Trados: SDL Trados Studio 2015 Freelance stojí prekladateľa 695 eur. K nej je možné dokúpiť ďalšie produkty, ako napríklad terminologickú databázu MultiTerm. Program Wordfast je o niečo lacnejší; základná verzia vyjde prekladateľa na 400 eur a program memoQ sa pohybuje v cenovej hladine Tradosu, stojí 620 eur. Ak k tomu pripočítame výdavky za školenie, vidíme, že nejde o malú investíciu.

Isté riešenie poskytujú skúšobné verzie, prípadne demo verzie programov, ktoré ponúka väčšina nástrojov CAT a ktoré majú obmedzenú prekladovú pamäť alebo obmedzený čas používania programu. Napríklad program SDL Trados Studio 2015 má tridsaťdňovú skúšobnú lehotu. Táto verzia programu je plne funkčná a prekladateľ sa po uplynutí jedného mesiaca môže rozhodnúť, či mu program vyhovuje a či prestúpi na platenú verziu. Program memoQ má skúšobnú lehotu štyridsaťpäť dní, no na rozdiel do Tradosu ponúka aj verziu memoQ free s obmedzenými funkciami, no bez poplatkov. Skúšobná verzia Wordfastu je obmedzená počtom tisíc segmentov, no je možné ju využívať časovo neobmedzene.

Problém ceny riešia aj programy, ktoré sú *open-source*, čiže majú verejne prístupný zdrojový kód a následne nie sú spoplatnené. Sem patrí známy program OmegaT, ktorý podporuje rôzne formáty dokumentov a disponuje prekladovou pamäťou, čím sa snaží byť vhodnou alternatívou oproti spoplatneným programom. Pri obavách, či nástroje CAT zdarma nie sú horšie ako platené, treba spomenúť, že sú zdarma hlavne preto, lebo vývojári *open-source* programov veria v slobodu používať akýkoľvek softvér zdarma, šíriť ho a upravovať podľa svojich potrieb. Takýto program využíva napríklad Generálne riaditeľstvo EK pre preklad, kde OmegaT funguje ako prototyp od roku 2012 (Machado, 2014).

V nasledujúcej tabuľke uvádzame prehľad cien desiatich najpoužívanejších nástrojov CAT (Tabor, 2013) podľa aktuálneho cenníka v roku 2015. Zahŕňame cenu základnej verzie, cenu verzie PRO (pre samostatného používateľa, t. j. *freelance*), ak program takou disponuje, ročné doplatky a prípadnú množstvom alebo inú zľavu.

Tabuľka 1: Prehľad cien najpoužívanejších nástrojov CAT

Program CAT	Základná verzia	Verzia PRO	Ročné doplatky	Množstvom zľava	Iná zľava
<i>SDL Trados Studio 2015 Freelance</i>	695,00 €	2595,00 €	–	po dohode	–
<i>Wordfast Classic</i>	400,00 €	500,00 €	–	15 % pri kúpe 2 a viac, 30 % pri kúpe 9 a viac licencií	50 % pre jednotlivcov a živnostníkov z rozvojových krajín
<i>memoQ translator free</i>	bez poplatkov	620,00 €	20 % z kúpnej ceny	CAL server dohodou	regionálne zľavy

Barbora Vinceová

<i>SDLX™ Translation Suite Standard</i>	595,00 €	1195,00 €	-	-	-
<i>Across Personal Edition</i>	1813,20 € (v USD - 1,990)	-	-	po dohode	bez poplatkov pre živnostníkov a študentov
<i>Déjà Vu X3 FREE</i>	bez poplatkov	420,00 €	-	-	-
<i>Transit NXT Freelance</i>	75,00 €/3 mes. 135,00 €/6 mes. 225,00 €/rok	120,00 €/3 mes. 210,00 €/6 mes. 360,00 €/rok	-	-	-
<i>OmegaT</i>	bez poplatkov	-	-	-	-
<i>XTM</i>	11,00 €/ mesiac	-	-	54,00 €/ mesiac	Čím viac preložených slov, tým vyššia cena; uvádzaná cena je najnižšia možná.
<i>Translators Toolkit</i>	bez poplatkov	-	-	-	-

2 POHLAD AGENTÚRY

Prekladateľské agentúry radi zdôrazňujú používanie nástrojov CAT a ich výhody pre klienta. Niektoré však nezávisle od klienta plynú aj pre ňu. Pri prekladovej pamäti a terminologických glosároch pri väčšine programov existuje možnosť zdieľania, čo znamená, že sa zaručuje väčšia konzistentnosť pri preklade. Pri veľkých projektoch je mimoriadne prínosné, ak program automaticky zjednocuje terminológiu a prekladateľ si ju nemusí prácne vypisovať do externých programov. Okrem terminologických výhod je u agentúry predpoklad, že sa k nej dostane veľa projektov, z ktorých si niektoré môžu byť podobné, a teda využije sa pamäť a už vytvorená terminológia.

Pre agentúry existujú špeciálne cenové ponuky, ktoré im poskytujú licenciu programu na viac počítačov. Pri Tradose sa zľava odvíja od počtu potrebných licencií, pri Wordfaste je to 30 percent na deväť a viac licencií.

2.1 Agentúry na Slovensku

Hoci je predpoklad, že väčšina prekladateľských agentúr používa určitý nástroj CAT, zaujímalo nás, ako tento fakt ovplyvňuje cenu a kvalitu prekladu v priamom vzťahu ku klientovi. Chceli sme teda vedieť, či agentúry priamo deklarujú používanie nástroja CAT medzi informáciami pre klientov a ak áno, či pripájajú aj výhody, pre ktoré by si klient mal zvoliť práve ich.

Z päťdesiatich agentúr v našom internetovom prieskume deklaruje na svojich stránkach používanie nástrojov CAT iba 16. To však nemusí byť smerodajné, keďže ide iba o informácie prístupné verejnosti a nie informácie o internom fungovaní agentúry. Zameriavame sa však na priamy vzťah agentúra – klient, a sú to práve tieto informácie, ktoré sa k bežnému klientovi dostanú. Môžeme teda predpokladať, že nástroje CAT využíva viacero agentúr, ale na stránkach ich neuvádzajú ani klientov neoslovujú reklamou zameranou na ich používanie.

No práve týchto 16 agentúr popisuje nástroje CAT ako výhodné pre klienta, či už z pohľadu kvality, rýchlosti prekladu alebo ceny. Trinásť agentúr priamo uvádza, že je možné poskytnúť klientovi prekladovú pamäť i terminologickú databázu. Iba šesť agentúr poskytuje informáciu o znížení ceny prekladu v prípade opakovaných segmentov v texte pri využití nástrojov CAT a rovnako šesť agentúr spomína obe výhody – aj nižšiu cenu, aj poskytnutie pamäte klientovi.

Celkový počet agentúr	50
Používanie nástrojov CAT	16
Poskytnutie prekl. pamäti a terminológie klientovi	13
Zníženie ceny vďaka nástrojom CAT	6
Zníženie ceny vďaka nástrojom CAT + poskytnutie prekl. pamäti	6

Náš krátky prieskum dokazuje, že slovenské agentúry si pomaly uvedomujú výhody, ktoré môžu klientovi poskytnúť. Prezentujú nástroj CAT ako výhodu pre obe strany a apelujú na klienta, ktorý tradične požaduje vysokú kvalitu za nižšiu cenu. Na druhej strane agentúru znevýhodňuje, ak poskytne prekladovú pamäť klientovi, lebo s ňou môže osloviť konkurenciu. Zároveň sa ozývajú prekladatelia, ktorým sa nepáči znižovanie ceny pri opakujúcich sa segmentoch a informo-

vania klienta o zľavách, keďže majú pocit, že sa im investícia do nástroja CAT takto neoplatí (Fox, 2012). Prekladateľ musí aj pri opakujúcich sa segmentoch kontrolovať preklad a vyššia zhoda neznamená len „odkliknutie“, ale dôslednú kontrolu, úpravu a snahu vyhnúť sa automatizovanému prekladu, ktorý môže vyzerať umelo.

3 POHĽAD KLIENTA

Z pohľadu klienta môžeme tiež hovoriť o výhodách a nevýhodách nástrojov CAT, i keď sa možno zdá, že vyššia rýchlosť prekladu a nižšia cena poukazujú len na výhody. Radi by sme však poukázali na jednu veľkú nevýhodu, ktorou klient ovplyvňuje aj prekladateľský trh, a tou je neinformovanosť o prekladateľských technológiách, teda zamieňanie si nástroja CAT so strojovým prekladom, a preto má následne klient od prekladateľa nereálne očakávania, ako napríklad príliš vysoká rýchlosť (keď má klient predstavu, že prekladateľ vlastní zázračný program, ktorým text prejde a vyjde z neho v druhom jazyku), nízka cena, ktorá nereflektuje skutočný trh, a podceňovanie prekladateľskej profesie. Z uvedených dôvodov odborníci prísne rozlišujú medzi pojmi strojový a počítačom podporovaný preklad a zdôrazňujú, že nástroje CAT prekladateľovi pomáhajú, nie ho nahrádzajú a že klient musí pochopiť, že na vytvorenie kvalitného prekladu nestačí Google Translate (Gonzalez, 2012).

K výhodám pre klienta možno zaradiť aj možnú zľavu niektorých agentúr za opakujúce sa segmenty. Nižšia cena je, samozrejme, z pohľadu klienta pozitívna, no z pohľadu prekladateľa môžu nastať námietky. Rovnako je pre klienta pozitívna možnosť dostať k prekladu prekladovú pamäť, ktorú môže využiť pri ďalších prekladoch, i keď s iným prekladateľom alebo agentúrou.

4 BUDÚCNOSŤ A ĎALŠIE VYUŽITIE NÁSTROJOV CAT

Nástroje CAT sa za posledných desať rokov používajú čoraz viac, postupne sa vyvíjajú a vylepšujú. Dnes sa neviažu striktne len na preklad ako taký, ale reagujú na požiadavky trhu a prispôbujú sa im. Mnohé programy ponúkajú napríklad verziu pre projektového manažera, ako je *memoQ project manager edition*, ktorý funguje ako verzia pre prekladateľa, no poskytuje možnosť riadenia projektov na báze cloud serveru alebo serveru memoQ.

Pomocou nástrojov CAT sa môžu realizovať aj lokalizácie, keďže je pri nich potrebná prekladová pamäť. Lokalizácie sa viažu hlavne k softvérovým produktom, akými sú počítačové hry či programy, ktoré je potrebné priblížiť danému

užívateľovi v určitej oblasti, no časom sa lokalizovať začali aj webové stránky. Treba zdôrazniť, že pri lokalizácii nejde iba o prispôsobovanie produktu určitej kultúre, ale skôr geografickej polohe. Produkt je možné lokalizovať pre EÚ ako väčšiu oblasť, ale aj pre konkrétnu krajinu, kde je zaužívaný iný časový formát, odlišná mena, jazyk, číslovanie. V prípade lokalizácie nejde iba o preklad, ale o spojenie prekladu s marketingom, základným kódovaním, technickými a obchodnými zručnosťami. Medzi najpoužívanejšie lokalizačné programy sa radí aj Trados a Transit (Sandrini, 2008).

Čo sa týka ďalšieho rozvoja nástrojov CAT, existujú otázky, či sa zdokonalia natoľko, aby prekladateľa z procesu prekladu vyradili alebo znížili jeho dôležitosť v procese, no tieto obavy existovali už v prípade strojového prekladu, v ktorom sa nepotvrдили. Odborníci sa zhodujú na tom, že nástroje CAT sa v budúcnosti síce rozvinú, no budú fungovať na rovnakom princípe ako doteraz. Znamená to, že budú klásť dôraz na oblasti, ktoré ešte možno zlepšiť, ako napríklad konečná editácia textu v programe, ale ich základ zostane rovnaký a určite z prekladateľského trhu nezmiznú (*The future of cat translation tools*, 2014).

Hoci sme spomínali, že počítačom podporovaný preklad je vhodný iba na preklad technických alebo vedeckých textov, prípadne textov, kde je vysoká miera opakovaných segmentov, zdá sa, že niektorí prekladatelia využívajú nástroje CAT aj na preklad umeleckých textov (Lombardino, 2014). Z pohľadu prekladateľa umeleckého textu je to zaujímavý prístup, keďže pri umeleckom preklade sa zdôrazňuje celkový kontext, ktorý nástroje CAT pre segmentovanie neumožňujú. Výhody nástrojov CAT pri preklade takýchto textov sa viažu napríklad k rozličným dialektom postáv, ktoré si po prvom použití program zapamätá. Zároveň je pri preklade rozsiahlejšej knihy praktická terminologická databáza, ktorá uľahčuje vyhľadávanie. Rovnako sa nemôže stať, že prekladateľ omylom vynechá vetu, či určitý úsek, pretože ho nástroj CAT na nepreložený segment upozorní.

ZÁVER

V predkladanom článku sme sa pokúsili zhrnúť a analyzovať výhody a nevýhody nástrojov CAT z pohľadu troch skupín: prekladateľov, agentúr a klientov. Z pohľadu prekladateľa vnímame najväčšie nevýhody v cene nástrojov CAT a ich neovládania prekladateľmi. Obe nevýhody sa však riešiť dajú – open-source programy a skúšobné verzie platených programov eliminujú cenový problém, a absolvovanie školení či štúdium odbornej literatúry zas vedomostný. Výhody nad nevýhodami prevažujú: s programami CAT získava prekladateľ prekladovú pamäť využiteľnú pri ďalších prekladoch, má väčšiu konkurencieschopnosť na trhu a možnosť vyhotoviť preklad rýchlejšie.

Agentúry využívajúce nástroje CAT apelujú na klienta nižšou cenou a možnosťou poskytnutia prekladovej pamäte; zároveň má agentúra možnosť zdieľať prekladovú pamäť medzi internými prekladateľmi, čo využije pri väčších projektoch.

Z pohľadu klienta je pozitívom nižšia cena za preklad, voči ktorej sa však niektorí prekladatelia ohradujú, a zároveň vyššia rýchlosť dodania prekladu.

Nástroje CAT sa neustále vyvíjajú a ich pole využitia sa ďalej rozširuje. Dôkazom je ich využívanie pri lokalizáciách či v zahraničí už aj pri umeleckom preklade. Stále sa však predpokladá, že rovnako ako strojový preklad ani nástroje CAT nenahradia prekladateľa, hoci mu prácu čoraz viac uľahčujú novými editačnými či terminologickými rozšíreniami.

LITERATÚRA

- ABSOLON, Jakub: *Nebojte sa „Tradosu“!* ASAP-translations.com, s. r. o., 2010, 53 s. ISBN: 978-80-969670-4-9.
- BOWKER, Lynne: *Computer-Aided Translation Technology: A Practical Introduction*. Ottawa : University of Ottawa Press, 2002, 185 s. ISBN: 0-7766-3016-4.
- DJOVČOŠ, Martin: *Kto, čo, ako a za akých podmienok prekladá: Prekladateľ v kontexte doby*. Banská Bystrica : Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela, 2012, 163 s. ISBN: 978-80-557-0436-4.
- FOX, Jayne: *If I use a CAT tool will I get paid less for my translations?*. 2012. [online]. Dostupné na: <<http://foxdocs.biz/BetweenTranslations/if-i-use-a-cat-tool-will-i-get-paid-less-for-my-translations/>>.
- GONZALEZ, Alicia: *Computer Aided Translation vs Machine Translation (TM vs MT)*. 2012. [online]. Dostupné na: <<http://blog.jensen-localization.com/en/2012/08/computer-aided-translation-vs-machine-translation-tm-vs-mt.html#sthash.FjdFJe6W.dpuf>>.
- LAGOUDAKI, Elina: *Translation Memory Systems: Enlightening Users's Perspective*. London : Imperial College London, 2006, 36 s.
- LOMBARDINO, Rafa: *Tools and Technology in Translation: The Profile of Beginning Language Professionals in the Digital Age*. Word Awareness, 2014, 255 s. ISBN: 978-1-5029974-4-9.
- MACHADO, Maria José Bellino: *Free and open-source software — a translator's good friend*. [online]. In: a folha: Boletim da língua portuguesa nas instituições europeias, No. 45 — Summer 2014. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/translation/portuguese/magazine/documents/folha45_foss_en.pdf>.
- SANDRINI, Peter: *Localization and Translation*. In: MuTra Journal, Vol 2 2008. LSP Translation Scenarios. Selected Contributions to the EU Marie Curie Conference

Vienna, 2007. Edited by Heidrun Gerzymisch-Arbogast, Gerhard Budin, Gertrud Hofer. Saarbrücken : ATRC. s. 167-191.

TABOT, Jared: *CAT tool use by translators: what are they using?* 2013. [online]. Dostupné na: <<http://prozcomblog.com/2013/03/28/cat-tool-use-by-translators-what-are-they-using/>>.

The Future of Cat Translation Tools. 2014. [online]. Dostupné na: <<http://www.aplimited.co.uk/translationnews/the-future-of-cat-translation-tools/>>.

RESUMÉ

The paper presents the most common advantages and disadvantages of computer assisted translation from the point of view of translators, clients, and translation companies. A translator most commonly faces disadvantages, such as high price of a CAT tool and an effort to learn it; however, they benefit from glossaries and translation memory which enable greater speed. A translation company usually emphasizes the use of CAT tools as a positive feature, as they enable a lower price for the client and provide a faster translation. Translation companies also benefit from the translation memory which can be shared among more translators. The new trends in using CAT tools include localization, improvement of post-editing features, and using CAT tools for literary translations.

◆◆◆

Barbora Vinczeová

Tajovského 51

Banská Bystrica

97401

barbora.vinczeova@umb.sk